

**«ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ»**

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН МУГАЛИМДЕРИ
ҮЧҮН МЕТОДИКАЛЫК КОЛДОНМО**

**«ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ»**

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН МУГАЛИМДЕРИ
ҮЧҮН МЕТОДИКАЛЫК КОЛДОНМО**

«Гигиена тармагында башталгыч класстардын окуучуларынын турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу жана өнүктүрүү» башталгыч класстардын мугалимдери үчүн методикалык колдонмо. – Бишкек, 2021, 122 бет.

Методикалык колдонмо Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар Кеңешинин чечими менен басып чыгарууга сунушталган (2021-жылдын 27-декабрындагы №7 протоколу).

Авторлор:

Эсенгулова М.М. – педагогика илимдеринин кандидаты, И.Арабаев атындагы КМУнун профессордун милдетин аткаруучу.

Жолдошбекова Н. М. – Кыргыз Республикасындагы Ага Хан Фондунун Билим берүү программасынын менеджери.

Торобекова Ф.А. – Кыргыз Республикасындагы Ага Хан Фондунун Билим берүү программасынын координатору.

Рецензенттер:

Аттокурова Ч.А. – Кыргыз билим берүү академиясынын мектепке чейинки билим берүү жана мамлекеттик тилди өнүктүрүү лабораториясынын башчысы.

Усупова М.К. – Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун педагогика, психология жана социалдык-гуманитардык билим берүү кафедрасынын башчысы, филология илимдеринин кандидаты.

Бул методикалык колдонмо Америка Кошмо Штаттарынын Эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) жана Ага Хан Фондунун «Жергиликтүү өзгөрүү» долбоору аркылуу Америка элинин колдоосу менен ишке ашырылды. Басылманын мазмунуна авторлор жооптуу жана ал USAID, АКШнын өкмөтүнүн же Ага Хан Фондунун кез карашын сезсүз түрдө чагылдыруусу шарт эмес

Сунушталган методикалык колдонмо башталгыч класстын окуучуларынын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган. инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрүү» методикасын колдонуу менен башталгыч класстын окуучуларынын турмуштук кендүмдерүн өнүктүрүү максатында иштелип чыккан тарбиялык сааттардын жана кенүүгүлөрдүн иштелмелери башталгыч класстын мугалимдерине арналат.

«Гигиена тармагында балдардын турмуштук кендүмдөрдү калыптандыруу жана өнүктүрүү» башталгыч класстардын мугалимдери үчүн методикалык колдонмо Кыргыз билим берүү академиясынын мектепке чейинки билим берүү жана Мамлекеттик тилди өнүктүрүү лабораториясынын (2021-жылдын 14-декабрындагы №3 протоколу), Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун мектепке чейинки тарбия жана башталгыч мектептик билим берүү кафедрасынын (2021-жылдын 17-ноябрындагы №2 протоколу). эксперттери тарабынан жактырылган.

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	7
НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨР	10
1-БӨЛҮМ. ТЕОРИЯЛЫК МААНИЛҮҮ ЖЕТИ СУРОО	11
1. Гигиена жана санитария деген эмне?	12
2. Гигиеналык жүрүм-турум, гигиеналык практика деген эмне?.....	12
3. Гигиеналык билим берүү жана тарбиялоо деген эмне?	15
4. Турмуштук кендүмдөр деген эмне?	18
5. Башталгыч класстын окуучуларынын курактык өзгөчөлүктөрү кандай?	24
6. Коопсуз билим берүү чөйрөсү деген эмне?	28
7. Чыгармачылык (креативдүүлүк) деген эмне?	30
1-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР	33
2-БӨЛҮМ. МЕТОДИКАЛЫК МААНИЛҮҮ АЛТЫ СУРОО	34
1. Инсанга багытталган окутуу (ИБО) методикасы деген эмне жана аны кантип колдонобуз?	35
2. Инсанга багытталган окутуу (ИБО) үчүн кандай суроолор, суроолордун деңгээли, түрлөрү маанилүү?	38
3. Өзүн өзү тарбиялоо деген эмне?.....	40
4. Тарбиялык сааттарды жана тарбиялык иш-чараларды кантип өткөрүү керек?	42
5. Тарбиялык сааттарды өткөрүү үчүн кандай принциптер, тапшырмалар, иштөө формалары маанилүү?	44
6. Керсетмелүүлүк деген эмне жана тарбиялык сааттарды өткөрүүдөгү мааниси кандай?	47
2-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР	50
3-БӨЛҮМ. МААНИЛҮҮ БЕШ САБАК	51
1-сабак. «Биринчи байлык ден соолук»	52
2-сабак. «Эшигин керүп терүне ет»	57
3-сабак. «Тазалык өмүргө гүл азык».....	61
4-сабак. «Суу-өмүрдүн булагы»	66
5-сабак. Туура тамактануу эрежелери.....	74
3-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР	80
4-БӨЛҮМ. ПРАКТИКА, ПРАКТИКА, ПРАКТИКА	81
1 Башталгыч класстын окуучуларынын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун калыптандырууга кенүгүүлөр, тапшырмалар	82
2 Өзүн өзү таануу, өзүн өзү тарбиялоо кендүмдөрүн калыптандырууга кенүгүүлөр, тапшырмалар	92
3 Чыгармачыл ой жүгүртүү кендүмүн калыптандырууга кенүгүүлөр, тапшырмалар	102
4-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР	103
ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ	107
АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫ	108
ТИРКЕМЕЛЕР	119
ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР	123

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР:

<i>Негизги түшүнүктөр</i>	
<i>Изилдөөлөрдөн</i>	
<i>Бул кызыктуу</i>	
<i>Педагогдордун тажрыйбасынан</i>	
<i>Көнүл буруңуз</i>	

«... адамдын башкаларга кылар эң чоң жакшылыгы эле – үйүнөн Адам болоор балдарды тарбиялап естүрүү экен. Аны да биреенүн жардамы менен эмес, өзү күн сайын, саат сайын бүт дилин берип, колунан келишинче тарбиялоосу маанилүү, балдар кашында кеп болсо, ошончолук ийгиликтүү ...»

Чынгыз Айтматов

КИРИШҮҮ

Азыркы мезгилде балдардын ден соолугун сактоо, алардын жашоосунун сапаты жана анын узактыгы, коопсуз чөйрөнү түзүү мамлекеттик саясаттын негизги маселелери болуп саналат. Ошондуктан, билим берүү тутумунун бүгүнкү күндөгү негизги милдеттеринин бири – балдарга ден соолуктун баалуулугун жана заманбап адам үчүн сергек жашоо образынын маанисин түшүнүүгө жардам берүү, өз ден соолугуна карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыруу. Бул үчүн мектеп окуучулары дени сак жашоо образынын негизги принциптерин билүүсү жана эң башкысы, аларды өзүлөрү кабыл алуусу зарыл, ал эми бул мугалимдердин, ата-энелердин жана балдардын биргелешкен олуттуу дыкат эмгегинин натыйжасында гана мүмкүн болот.

2015-жылы Бириккен улуттар уюмунун Башкы Ассамблеясында 2030-жылга чейин Туруктуу өнүгүүнүн максаттары белгиленип, анын ичинде жакшы ден соолукту сунуштоо жана сергек жашоо образын камсыз кылуу жана бардык курактагы адамдарга жыргалчылыкка кемектешүү боюнча үчүнчү максат кабыл алынган.

2018-жылы елке маанилүү стратегияларды ишке ашыра баштады: Кыргыз Республикасынын 2018-2040-жылдарга карата өнүктүрүүнүн жаңы Улуттук стратегиясы.¹ Андан кеп етпей, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2019-2030-жылдарга карата калктын ден соолугун коргоо жана саламаттыкты сактоо тутумун өнүктүрүү: Ден соолугу чың адам — гүлдеген елке» программасы (мындан ары — «Ден соолук 2030» деп аталган)² кабыл алынды. Бул документтердин топтому, туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясынын кеңирээк контекстинде Кыргыз Республикасында калктын ден соолугун жана жыргалчылыгын жакшыртуу боюнча стратегиялык алкакты жана оперативдүү планды түзөт.

Ден соолукту сактоо, чыңдоо жана бекемдөө жалпы мамлекеттик иш-чаралардан тышкары адамдын өзүнүн гигиеналык маданиятынын деңгээлинен кез каранды, ал өнүгүү мезгилинде профилактикалык медицина жана гигиена тармагында билимге ээ болуп, гигиена эрежелерин аткарышы керек. Гигиеналык билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр жана адаттар балдарга да, алардын айлана-чөйрөсүндөгү курдаштарына да өзүлөрүнүн ден соолугунун кызыкчылыгы үчүн үй-бүлөдөн баштап мектепте, коомдук жайларда, эс алууда өзүлөрүнүн жашоо образын калыптандырууга жардам берет. Ар бир башталгыч класстын окуучусу ден соолук жеке гана адамга тиешелүү байлык эмес, анын коомго да таасири зор, ал коомчулуктагы бардык адамдардын чыгармачылык дараметинин жана бийик социалдык активдүүлүгүнүн булагы экендигин түшүнүшү керек.

Кыргыз Республикасынын 2009-жылдын 24-июлундагы №248 «**Коомдук саламаттыкты сактоо жөнүндө**» Мыйзамына ылайык, билим берүү уюмдары, бардык юридикалык жактар сыяктуу эле, элдин, жергиликтүү коомчулуктун жашоо образын позитивдүү түрдө өзгөртүү каалоосун калыптандырууга жана колдоого, ден соолукту

1. Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы, 2018-жылдын 31-октябры, №221 уп.
2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 20-декабрындагы №600 Токтому.

сактоого, чыңдоого жана тобокелдик факторлорунун таасирин азайтууга түрткү болгон жагымдуу чейренү түзүүгө катышат, тактап айтканда:

— шыктанууларды, сергек жашоо мүнөзүн сактоо шарттарын түзүү, тиешелүү билгичтиктерди жана кендүмдердү калыптандыруу, дене тарбия жана спортту өнүктүрүүгө;

— сергек жашоо мүнөзү кендүмдерүн өнүктүрүү жана ден соолукту чыңдоо боюнча программаларын билим берүү системасына киргизүүгө;

— калктын ден соолугун чыңдоо боюнча программаларды ишке ашырууга катышууга катышат.;

«Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамынын 68-беренесинде мындай айтылат:

Жашы жете электердин саламаттыгын сактоого укуктары _____ камсыздалат:

— Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо тармагындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы тарабынан белгиленген тартипте саламаттык сактоо уюмдарында диспансердик байкоо жүргүзүү жана дарылоо;

— Кыргыз Республикасынын Өкмөтү белгилеген тартипте медициналык жана социалдык жардам;

— алардын физиологиялык өзгөчөлүктөрүнө жана ден соолугунун абалына жооп берген жана аларга жагымсыз факторлордун таасирин жокко чыгарган шарттарда санитардык-гигиеналык билим берүү, окутуу жана эмгек;

— алардын кесиптик жана аскердик жарактуулугун аныктоодо медициналык кеңештер;

— алар үчүн жеткиликтүү формада ден соолугунун абалы жөнүндө керектүү маалыматты берүү.

Ден соолукту сактоо, чыңдоо жана бекемдөө жалпы мамлекеттик иш-чаралардан тышкары адамдын өзүнүн гигиеналык маданиятынын деңгээлинен кез каранды, ал өнүгүү мезгилинде профилактикалык медицина жана гигиена тармагында билимге ээ болуп, гигиена эрежелерин аткарышы керек. Гигиеналык билимдер, билгичтиктер, кендүмдер жана адаттар балдарга да, алардын айлана-чөйрөсүндөгү курдаштарына да өзүлөрүнүн ден соолугунун кызыкчылыгы үчүн үй-бүлөдөн баштап мектепте, коомдук жайларда, эс алууда өзүлөрүнүн жашоо образын калыптандырууга жардам берет. Ар бир башталгыч класстын окуучусу ден соолук жеке гана адамга тиешелүү байлык эмес, анын коомго да таасири зор, ал коомчулуктагы бардык адамдардын чыгармачылык дараметинин жана бийик социалдык активдүүлүгүнүн булагы экендигин түшүнүшү керек.

Сунушталган «Гигиена тармагында башталгыч класстардын окуучуларынын турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу жана өнүктүрүү» методикалык колдонмосу 4 белүмдөн турат.

<p>1-бөлүм гигиена боюнча теориялык суроолорду ачыктоого арналган.</p>	<p>3-бөлүмдө тарбиялык сааттардын иштелмелери жана материалдары берилген.</p>
<p>2-бөлүм методикалык бөлүм болуп эсептелет. Практикалык бөлүмгө даярдыктарды керүүгө багытталган суроолордун жообун сунуштайт.</p>	<p>4-бөлүмдө башталгыч класстын окуучуларынын (4-класс) турмуштук маанилүү көндүмдөрүн калыптандырууда жардам бере турган практикалык көнүгүүлөрдүн, тапшырмалардын кадамдык иштелмелери сунуш кылынат.</p>

Колдонмо башталгыч класстардын мугалимдери үчүн түшүнүктүү болушу керек деген ойду негиз кылуу менен, биз суроолорду коюу жана алардын жообун сунуштоо мамилесин тандап алдык. Ар бир бөлүм суроолор менен башталат жана аларга жооп берүү менен аяктайт. Карала турган маселенин контекстинде 1-бөлүм үчүн ЖЕТИ суроону ачыктоону жана кийинки бөлүмдөрдө, суроолордун санын улам азайтууну туура таптык. Мындай мамиле колдонмонун түзүлүшүн системалуу кылууга шарт түздү. Андан тышкары, биз, чыныгы интеллектуалдуу активдүүлүк, биринчиден өзүңө суроо коюудан жана аларга өз алдынча жоопту издөөдөн баштала тургандыгына ишенебиз. Эгерде ушул колдонмо менен биз башталгыч класстын мугалимдеринде суроолорду коюу адатын жана билгичтигин өнүктүрө алсак, анда алардын окуучуларында окуп-үйрөнүү процессинде сезимталдуулук, чыгармачылык жана башка турмуштук көндүмдөр же ачылыштарды, табууларды жараткан, адамдык ойду алдыга жылдырган жөнөмөттүүлүк калыптанат.

НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨР

Гигиена (грекче *healthyeinós* «ден соолук») — жашоонун жана эмгектин адамдын ден соолугуна тийгизген таасирин изилдөөчү жана оорулардын алдын алууга, оптималдуу жашоо шарттарын камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана өмүрдү узартууга багытталган чараларды (санитардык ченемдер жана эрежелер) иштеп чыгуучу, айлана-чөйрө факторлорунун адамдын ден соолугуна, анын эмгекке жөндөмдүүлүгүнө жана жашоо узактыгына тийгизген таасирин изилдөө, калк жашаган аймактарды, жашоо шарттарын жана адамдардын ишмердүүлүгүн жакшыртууга багытталган стандарттарды, талаптарды жана санитардык чараларды иштеп чыгуучу медицинанын бөлүгү.

Гигиеналык жүрүм-турум (медициналык активдүүлүк категориясынын алкагында катары да, ага кез карандысыз да) эки жол менен түшүнсө болот. Биринчи, көбүрөөк жалпы мамиле, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын ооруларды алдын алууга, жашоо шарттарынын кадимки шарттарын камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана сактоого жана өмүрдү узартууга багытталган аракети катары аныктайт. Экинчи, көбүрөөк тар мамиле, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын гигиеналык жана санитардык ченемдерди сактоо башкача айтканда, ден соолукка тышкы факторлордун тийгизген терс таасирин минималдаштырууга багытталган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан эрежелерди жана сунуштарды сактоо боюнча аракеттери катары түшүндүрөт.³

Гигиеналык практикалар — ден соолукту сактоого багытталган бир катар практикалар.

Коопсуз билим берүү чөйрөсү — гигиеналык сабаттуулукту жана жүрүм-турумду камтуу менен балдардын таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүн жана когнитивдик эмес турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү жана сапаттуу билим берүүнү камсыз кылуу үчүн керектүү ден соолуктуу, жагымдуу жана колдоочу чөйрө.

Турмуштук көндүмдөр — күнүмдүк жашоого толук кандуу катышуу үчүн зарыл болгон көндүмдөр (таанып билүү, чечим кабыл алуу, башкалар менен өз ара аракеттенүү, сынчыл ой жүгүртүү, өзүн өзү таануу жана эмпатия ж.б.).

Окуп-үйрөнүү — окутуу процессиндеги окуучулардын таанып билүү ишмердүүлүгү катары мүнөздөөгө болот. Окуп-үйрөнүү окуучуну курчап турган дүйнөнү таанууга, иш-аракеттер системасын жана жүрүм-турум ыкмаларын калыптандырууга багытталган анын өзүнүн ишмердүүлүгү болуп эсептелет. Өз ишмердүүлүгүндө окуучу активдүү субъект болуп эсептелет, анын аракеттери таанып-билүү жана практикалык муктаждыктарды канааттандыруунун натыйжасында айланасындагы дүйнөнү өзгөртүүгө багытталган. Окуучунун дүйнө таанууда муктаждыктарын канааттандыруу окуп-үйрөнүү ишмердүүлүгүнүн акыркы натыйжасы болуп эсептелет.

3 Н.А.Лебедева-Несевра «Гигиеническое поведение в системе социальных факторов, формирующих здоровье населения». - Москва//Вопросы психологии. 2014 г.

1-БӨЛҮМ. МААНИЛУУ ЖЕТИ СУРОО

**1. ГИГИЕНА ЖАНА
САНИТАРИЯ ДЕГЕН
ЭМНЕ?**

**2. ГИГИЕНАЛЫК
ЖҮРҮМ-ТУРУМ,
ГИГИЕНАЛЫК
ПРАКТИКА ДЕГЕН
ЭМНЕ?**

**3. ГИГИЕНАЛЫК
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ТАРБИЯ ДЕГЕН
ЭМНЕ?**

**4. ТУРМУШТУК
КӨНДҮМДӨР ДЕГЕН
ЭМНЕ?**

**5. БАШТАЛГЫЧ
КЛАССТЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН
КУРАКТЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
КАНДАЙ?**

**6. КООПСУЗ БИЛИМ
БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮ
ДЕГЕН ЭМНЕ?**

**7. ЧЫГАРМАЧЫЛЫК
(КРЕАТИВДҮҮЛҮК)
ДЕГЕН ЭМНЕ?**

Суруолордун жооптору
кийинки бетте...

1. ГИГИЕНА ЖАНА САНИТАРИЯ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиена (байыркы грек тилинен ὑγιεινή «соо», ὑγίεια «ден соолук») — айлана-чөйрөнүн, эмгек шартынын адамдын ден соолугуна тийгизген таасирин изилдөөчү жана калктын турмуш-тиричилик шартына ылайык илимий негизделген талаптарды иштеп чыгуучу медицинанын тармагы. Калктын саламаттыгын сактоо коомдук түзүлүш менен тыгыз байланыштуу, саламаттыкты сактоого багытталган чаралар калкты толугу менен камтыганда гана натыйжалуу болот.

Санитария (латын тилинен sanitas «ден соолук») ар кандай ооруларды алдын алуу жана ден соолукту коргоону камсыз кылган иш-чаралардын тутуму, ошондой эле адамдардын ден соолугун чыңдоо жана сактоо максатында тарбиялоо жана окутуу, жашоо, эмгек, эс алуу жана тамактануу шарттарын оптималдаштыруусун камсыз кылган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан стандарттардын, санитардык эрежелердин жана сунуштардын иш жүзүндө колдонуу боюнча иш-чараларынын комплекси.

Бул эки түшүнүк бири-бири менен тыгыз байланышта экени керүнүп турат. Керүнүктүү гигиенист Г.В.Хлопиндин сезү боюнча: «Эгерде гигиена ден соолукту сактоо жана чыңдоо илими болсо, анда санитария - анын жардамы менен ишке ашкан практикалык ишмердүүлүк» (1921).

2. ГИГИЕНАЛЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМ, ГИГИЕНАЛЫК ПРАКТИКА ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиеналык жүрүм-турумду (медициналык активдүүлүк категориясынын алкагында катары да, ага кез карандысыз да) эки багытта түшүнсө болот. **Биринчи багыт**, көбүрөөк жалпы мамиледе карайт, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын ооруларды алдын алууга, жашоо шарттарынын кадимки деңгээлин камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана сактоого жана өмүрдү узартууга багытталган аракети катары

аныктайт. **Экинчи багыт** — кебүреектар мамиледе, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын гигиеналык жана санитардык ченемдерди сактоосу, башкача айтканда ден соолукка тышкы факторлордун тийгизген терс таасирин минималдаштырууга багытталган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан эрежелерди жана сунуштарды сактоо боюнча аракеттери катары түшүндүрөт.⁴

Гигиеналык практикалар — ден соолукту сактоого багытталган бир катар практикалар.

Гигиеналык практикалар ар түрдүү, ал бир маданиятта алгылыктуу деп эсептелсе, башка маданиятта кабыл алынбай калышы мүмкүн.

Балдар гигиеналык жүрүм-турум, практикалар менен дээрлик дайыма кездешип турушат. **Биринчиден**, чоң адамдардын үйдегү жана коомдогу жүрүм-турумун көрүп, аны үлгү катары алышат. **Экинчиден**, алар гигиена жөнүндө керектүү билимдерди бала бакчадан, мектептен алышат. Гигиеналык жүрүм-турумга үйрөтүү окутуу программасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Албетте, окуучулар гигиеналык практикаларды керүү үчүн «Дени сак тиштердин майрамы»⁵, «Тазалык жана тартип шаарына саякат» ж.б. тарбиялык сааттарды өткөрүү процессинде дарыгерлердин атайын билдирүүлөрү орчундуу мааниге ээ. Ушундай иш-чаралардын практикалык ишмердүүлүгүнө катышуу аркылуу балдар, кыздарды ден соолугун коргоого, аны чыңдоого, ошондой эле үйдө жана класста, мектепте тазалыкты сактоого тартууга шыктандырууга болот. Башталгыч класстын окуучуларынын жаш өзгөчөлүктөрүнө таянуу менен, ар бир гигиеналык эрежелер жеткиликтүү түшүндүрүлүп, аларды системалуу аткарууга түрткү болушу керек. Албетте, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумдарды өркүндөтүү үчүн шарттар болушу керек - самын, тиш щеткалар, тиш паста, кол жууганга дезинфекциялоочу каражаттар жана ушул сыяктуулар.

Негизги гигиеналык практика, албетте, башталгыч класстарда болушу керек, бирок орто жана жогорку класстарда аны кеңүл сыртында калтырбоо зарыл. Окуу-тарбиялоо процессинде гигиеналык окууларды жана иш-чараларды ушул ырааттуулукта өткөрүү маанилүү.

Ар бир башталгыч класстын окуучусу жеке гигиена практикасынын төмөнкү ченемдерин билүүгө тийиш: жуунуу, тишти тазалоо, чачты тароо, кийимди таза кармоо, күндүк режимди сактоо, эртең мененки гимнастиканы жасоо жана башка. Сергек жашоо.

4. Н.А.Лебедева-Несевра «Гигиеническое поведение в системе социальных факторов, формирующих здоровье населения». - Москва//Вопросы психологии. 2014 г.

5 Мектепте башталгыч класстын окуучуларынын гигиеналык практика менен таанышуусунун мындай мисалы менен Республикалык квалификацияны жогорулатуу институтунан биздин кесиптешибиз З.Р.Ленская бөлүштү.

мүнөзү жеке практикасын калыптандыруудан башталат. Жеке гигиена баарыдан мурда өзүнүн денеси жана чачтары үчүн камкордук керүү, кийим-кече, бут кийим жана тамактануу гигиенасы эрежелерин сактоодон түзүлөт. Жеке гигиенанын эрежелерин сактоо кептеген жугуштуу ооруларды жуктуруп алууну алдын алат.

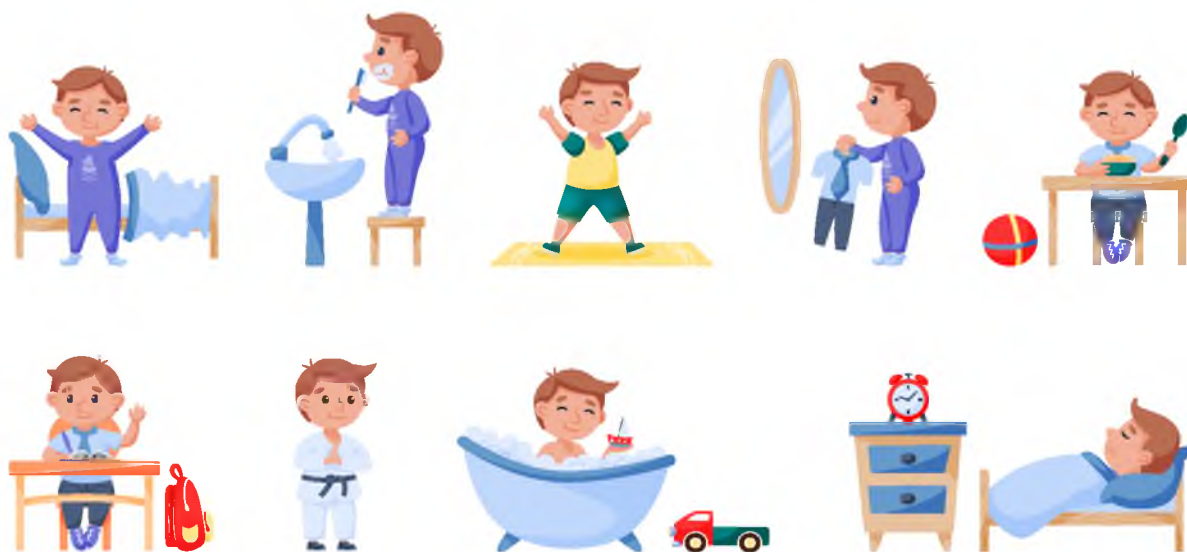
Изилдөөлөрдөн: ⁷

Жеке адам ишке ашырган гигиеналык жүрүм-турум негизинен анын бир катар компоненттерди камтыган гигиеналык маданиятынын деңгээли менен аныкталат.

Биринчиден, бул адамдын ден соолугунун калыптанышынын жаратылышы, ден соолукка келтирилген тобокелдик факторлору, адамдын гигиена тармагында маалымдуулугунун жалпы деңгээлин же анын гигиеналык сабаттуулугун чагылдырган гигиеналык талаптар жана ченемдер жөнүндө билимдери.

Экинчиден, бул гигиеналык эрежелердин жана ченемдердин ездештүрүлүшүн билдирген гигиеналык билгичтиктер жана көндүмдөр. Жеке гигиена тармагында, бул жакка мисалы, тишти туура жуу же колду жуу көндүмдөрүн камтылышы мүмкүн (айрыкча гигиеналык жүрүм-турумдун балдардын оорусуна тийгизген таасирин изилдөөдө).

Үчүнчүдөн, бул гигиеналык эрежелерди аткарууга шыктануу, бир жагынан, гигиеналык эрежелерди бузуу менен байланышкан тобокелдиктер жөнүндө маалымдуулугунун деңгээли, экинчиден, ден соолуктун жеке баалуулугу менен аныкталат. Мисалы, изилдөөлөр көрсөткөндөй, россиялыктардын дээрлик 40% тиштерин күнүнө 2 жолудан кем жушат (ал эми бул гигиеналык нормадан четтөө болуп эсептелет). Мындай жүрүм-турумдун себеби, балким, тиштин гигиенасынын талаптары жөнүндө билимдердин жетишсиздигинде гана эмес, өз ден соолугу үчүн жоопкерчиликтиң теңдүүгүндө.

6 Н.А.Лебедева-Несевра «Гигиеническое поведение в системе социальных факторов, формирующих здоровье населения». - Москва//Вопросы психологии. 2014 г.

3. ГИГИЕНАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиеналык билим берүү

жана тарбиялоо – бул калктын

санитардык маданиятын

жогорулатуунун теориясын

жана практикасын иштеп чыккан

мектепке чейинки педагогика,

балдар психологиясы, экология,

педагогика, медициналык

илимдин жана саламаттыкты

сактоонун тармагы. Гигиеналык

билим берүү жана тарбиялоо

улуттук милдеттердин

деңгээлине коюлушу керек.

Ден соолукту жугуштуу жана

сезгенүү ооруларына чалдыгуу

тобокелине алып келүү үчүн

заманбап адамдын жашоо

ыргагы абдан бийик. Биз ден

соолугубуз үчүн коркунуч жана

тобокел менен вирустук эпидемиялар

жана пандемиялар

учурунда гана эмес, ошондой эле

механикалык жана термелүү

факторлорунун таасири

(автоунаалардын кескин үн

белгилери жана дүкөндөрдө

жана кечелерде дээрлик мүнөт

сайын угулуп туруучу жарнамалар)

алдында да жолуга алабыз.

Кепчүлүк адамдар жеке гигиенанын эрежелерин сактоого тамак жегенге чейин колду жууп, ар бир тамактануудан кийин тишти жууп-тазалоо кирет деп эсептешет. Муну менен, албетте, талашууга болбойт. Бирок гигиена, чындыгында жашообуздун бардык тармактарына таралган. 3 мисал келтирип керелүчү.

1-мисал: Үйдүн санитардык-гигиеналык абалын сактоо жана башка дайыма баруучу жерлерде (бала бакчалар, мектептер ж.б.) - бул ичеги-карын тутумунун жана дем алуу системасынын саламаттыгынын кепилдиги болуп эсептелет. Бул жагынан алганда, дени сак болуу мааниге ээ. Жуучу каражаттарды, аэрозолдорду, аба тазартуучу каражаттарды белгилүү бир ченемдерде колдонуу керек. Бул каражаттарды ашыкча колдонууга болбойт, анткени алар аллергияга жана бронхо-өпкө ооруларына алып келиши мүмкүн, айрыкча балдарда, астманын башталышына түрткү болот жана анын агымынын курчушун күчөтөт. Бардык жуугучтардагы активдүү заттардын кеп саны ден-соолукка зыян келтириши мүмкүн. Гигиена бардык каражаттардын ченин билген шартта ден соолукту сактоого ебелге түзөт.

2-мисал: Дененин жеке гигиенасынын дагы өзүнчө өзгөчөлүктөрү бар. Денени жууган гелдерди кеп колдонуу менен, биз терини табигый коргонуу жеңдемүнен ажыратабыз жана ошону менен организмдин иммунитетин бир топ алсыратабыз.⁷

3-мисал: Гигиеналык билим берүүнүн жана тарбиялоонун дагы бир аспектиси – бул жумуш ордунун абалынын гигиенасы. Компьютерде иштөөдө кошумча жарык булагын орнотуу, жумуш күндүн жүрүшүндө атайын шаймандарды пайдалануу, эргономикалык баскыч топторду жана чыккандарды сатып алуу пайдалуу. Адам 45 мүнөт иштегенден кийин бир аз физикалык кенгүүлөрдү аткарып турушу зарыл.

7 Рыбкин А.А. «Гигиеническое воспитание и обучение» - Омск – 2015

Балдарга гигиеналык тарбия берүү

Гигиеналык тарбия берүү балдардын алгачкы жылдарынан башталууга тийиш. Мектепке чейинки куракта балдарга кептеген оорулардын топторун алдын алууга, ден-соолукту коргоого жана чыңдоого багытталган билимдер берилет, гигиеналык кендүмдөр жана адаттар калыптандырылат. Бардык маалыматтар бир курактан экинчи куракка акырындык менен татаалдашып берилет жана ошону менен уламалуулук принциби сакталат. Гигиеналык кендүмдөрдүн жана адаттардын башаламан калаптануусун алып салуу керек, анткени алар туура эмес бекемделет, ошондуктан чоң адамдар өз учурунда балага гигиеналык эрежелерди тааныштырышы маанилүү.

Гигиеналык кендүмдөрдүн калыптануусунун жана алардын адатка айландыруунун милдеттүү шарты – мугалимдин (ата-эненин) бардык гигиеналык эрежелерди системалуу түрдө кайталоого демилгелеесү жана аларды сактоого шарттарды түзүүсү болуп эсептелет. Бул максатты ишке ашырууга башталгыч класстын окуучусуна күнүмдүк жашоодо, ойноодо, окууда, эмгектенүүдө жана дене тарбия менен алектенүүдө өз алдынча иш-аракеттерди камсыз кылуу маанилүү. Ошондуктан, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында, башталгыч мектепте балдарга коюлган талаптар бирдей болушу зарыл. Мындан тышкары, үй-бүлөдө үйдүн бардык мүчөлөрүнүн талаптарынын биримдүүлүк принциби дагы ишке ашырылышы керек. Чоң адамдардын бала үчүн бардыгын жасоого умтулуусу гигиеналык кендүмдөрдүн системалуу колдонулушун бузат, демек, адат калыптанбайт.

Педагогдордун тажрыйбасынан:

Бардык гигиеналык эрежелерди жана жол-жоболорду аткаруу оң эмоциялар менен коштолушу керектигин унутпоо керек. Башталгыч класстын окуучуларына дене тарбия кенгүүлөрү аябай жагат, алар класс менен бирге хор менен ырдаганды жакшы керүшет. Мисалы, мугалим колдорун кантип таза жууганды үйрөтүү максатын койсо, ал «Актан жана Акылай» мультипликациялык тасмадагы ырды окуучуларга үйрөтүп, кайталаттырып, тарбиялык сааттардын түшүнүү баскычында колдонсо болот. Мындай кенгүүлөр жагымдуу билим берүү чейресүн жана позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун калыптандырууга түрткү болот.

Башталгыч мектепте окуучулардын жеке жана коомдук гигиена кендүмдөрүн калыптандыруу керек; колду, бетти, денени, чачты таза кармоо, тамак ичердин алдында, жаныбарлар менен ойногондон кийин, даараткандан чыкканда, жалпы оюнчуктарды, китептерди колдонгондо, сейилдегенден кийин самын менен колдорун жуу, бутун уктаганга чейин жуу, эртең менен тургандан кийин жана кечинде уктаганга чейин тиштерин жуу, ар бир тамактануудан кийин оозун чайкоо. Балага кийимдерин, белмесүн, сабак окуу ордунда тазалыкты жана тыкандыкты сактоого, оюнчуктарды, китептерди этияттык менен кармоого, шкафтарда жана текчелерде тартипти сактоого үйрөтүү керек.

Гигиеналык тарбиялоо эмгек билгичтиктерин ездештүрүүгө түрткү болот, балдарды эрте жаштан баштап жумушка даярдап, тааныштырат: алар ездөрү керебетин, оюнчуктарын, столун тазалап, белмедегү тартипти жана тазалыкты сакташат. Башталгыч класстын окуучулары гигиеналык тыюуларды бекем ездештүрүшү керек: оозуна ар кандай буюмдарды салбоо керек, жууп-тазаланган жер-жемиштерди гана жесе болот; жерге түшкөн тамакты жебее; жайында белгисиз чептердү, бадалдан чыккан мемелерүн жегенге болбойт; уктап жатканда баланын башын жууркан менен

жабууга болбойт, анткени ал таза аба менен эмес, өзүнүн буусу менен дем алат; уктаар алдында күнүмдүк ич кийимдерди чечип, түнкү кийимдерди кийүү керек, бир гана тарабы менен же «бүрүшүп» уктабай, теш, омуртка, баш сеектүн деформациясын алдын алуу үчүн. эркин абалда чалкалап, жатканы эң жакшы. Эртең менен бала ойгонуп, тешекте кепке жатпастан, ал дароо туруп, эртең мененки кенүгүүлөрдү жасашы керек.

Башталгыч мектепте кир кол, жуулбаган жашылча-жемиштер аркылуу адамдан адамга жугуучу оорулар жөнүндө негизги маалыматтар мектептин медайымы же чакырылган дарыгер тарабынан берилсе, натыйжалуу болот.

Жаш курагын эске алуу менен, башталгыч класстын окуучуларында күн тартибине жана режимге позитивдүү мамиле кылуу маанилүү: өз убагында уктоо, эртең мененки кенүгүүлөрдү жасоо, ден соолугун чыңдоо жол-жоболорун аткаруу, ж.б. ден соолуктун ачкычынын маанилүү курамы болуп эсептелет.

Гигиеналык тарбиялоо балдардын эрк, тартипти сактоо жана мүнөздөгү башка жакшы инсандык сапаттарды өнүктүрүүгө жардам берет.

Жалпы билим берүү уюмунун жетекчилери, биринчи кезекте окуучулардын ден соолугун коргоону жана чыңдоону камсыз кылууну уюштурушат. Алар окуучуларды тарбиялоо жана өнүктүрүү үчүн керектүү гигиеналык шарттарды түзүшөт. Алардын милдеттерине балдардын туура тамактануусун, таза абада болуусун уюштуруу, күнүмдүк режимин туура сактоо, ден соолугун чыңдоо жол-жоболоруна катышуу кирет.

Педагогдордун тажрыйбасынан:

Башталгыч класстын мугалимдери башталгыч билим берүүнүн методдорун колдонуу менен, окуучулардын гигиеналык кендүмдөрүн калыптандырышат, илимий-гигиеналык маалыматтарды беришет. Мугалимдердин ишинин маанилүү жетишкендиги болуп окуучуларды бар гигиеналык түшүнүктөрдүн жана калыптанган кендүмдөрдүн негизинде өз аракеттерин талдоого үйрөтүү эсептелет. Бул үчүн, эгер кендүм бар болсо, анда эмне кылуу керектиги жөнүндө балдарга түздөн-түз көрсөтмө бербесе деле болот. Мисалы, окуучуларга 10 мүнөттүн ичинде тамактанууга даярдануу деп айтса болот. Балдар өздерү тизилишип, колдорун жууп, кургатып, тамактануу убактысы келди деп болжошу керек. Мындай ыкма бекемделген кендүмдүн аң-сезимдүү колдонулушун жакшы ачып берет.

Башталгыч класстын окуучуларынын гигиеналык жүрүм-турумун калыптандырууга багытталган тарбиялоо сааттарын өткөрүүдө мугалимдер алардын өзгөчө кабылдоосун жана ой жүгүртүүсүн эске алып, оюндарды, сейилдеенү, гигиеналык темалардагы сүрөт китептерин, плакаттарды колдонуп, балдардын түшүнүүсүн камсыз кылышы керек. Башталгыч класстын мугалимдери ата-энелер менен байланыш түзүп, окуучулардын гигиеналык жүрүм-турумун тарбиялоого талаптардын биримдүүлүгүн камсыз кылышат.

4. ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨР ДЕГЕН ЭМНЕ?

«Балдарга жалпы адамзатты таануу боюнча кебүрөөк билим бергиле, бирок, алардын баарын улуттук көрүнүштөр аркылуу тааныштырууга аракеттенгиле».

В. Г. Белинский

Кыргыз элинде байыртадан бери салт бар: үйдүн ичине жашы улуу адам кирген сайын олтургандардын баары ордуларынан турушуп, орун сунуш кылышат. Буга балдарды жаш кезинен баштап үйрөтүшөт. Жашы улуу, бирок тааныбаган адам менен жолугушуп калса, кичүүсү озунуп салам берет, керек болсо, жардам берүүгө даяр экендигин билдирүүсү керек.

Эгерде үйдүн жанынан аксакал адам өтүп калса, үй ээси аны барчу жерине чейин жеткирип коюусу керек. Адегенде аны чакырып, кымыз же ысык чай берет. Андан кийин узатат же балдарынын бирин кошуп берет. Бул тапшырманы аткаруу менен балдар жакшы иш кылып, чоңдордун алкышын угушат. Бул салт айрыкча тоолуу жерлерде азыркыга чейин сакталып келе жатат.

Кыргыз элинде тарбиялык салттарды өздөштүрүүгө турмуштун өзү түрткү берген. Турмуш муктаждыктары практикага жакын, түшүнүктүү жана керсетмелүү таанып билүүнүн максаттарын да аныктап турат. Мисалы, **«Жакшы, даамдуу тамактангын, таза жана кооз кийингин, жашагын, урматка ээ болгун келеби? Малды таза, жакшы багууну, үйдү таза тутууну, чыдамдуу, ак ниет, меймандос болууну үйрөн»** деп насаат берилет».⁸

8. Т. Каранова. Элдик салттар менен тарбиялоо өз алдынча принцип катарында // ҚазГУ Хабаршысы. — Алматы, 2011.

Билим берүүнүн социалдык жактан маанилүү милдеттеринин бири - окуучуларды бардык татаалдыгы, түшүнүксүздүгү жана маалыматтык байлыгы менен заманбап жашоого даярдоо. Коомдун алдында орчундуу чечилбей турган кейгей турат: стандарттуу эмес шарттарда алган социалдык тажрыйбаны ийкемдүү жана өз алдынча пайдалана алган, ийгиликтүү иш алып барууга жөндөмдүү чыгармачыл активдүү инсанды кантип калыптандыруу керек? Ушуга байланыштуу, азыркы жаш муун үчүн коомдук тажрыйбанын кайсы компоненттери маанилүү экендигин жана аларды билим берүү процессинде кантип калыптандырууга боло тургандыгын түшүнүү зарыл болууда. Заманбап педагогикалык теорияда жана практикада «турмуштук көндүмдөр» (life skills) деген термин жакында кеңири колдонула баштады.

Сөздүктөр төмөнкүдөй аныктама беришүүдө:

1) Турмуштук көндүмдөр - адамдын коомдо толук кандуу мүчө катары жашап кетүүсү үчүн зарыл болгон бардык көндүмдөр жыйындысы.
2) Турмуштук көндүмдөр – адамдарга күнүмдүк турмуштагы кейгейлердү натыйжалуу чечүүгө жана кыйынчылыктарды жеңүүгө мүмкүндүк берген оң жүрүм-турумдарды ыңгайлаштыруу жана практика жүзүндө колдонуу. <i>КР саламаттыкты сактоо жана социалдык өнүктүрүү министрлиги.</i>
3) Турмуштук көндүмдөр – бул күнүмдүк турмуштагы окуяларды жана чакырыктарды натыйжалуу жеңүүгө жардам бере турган жөндөмдүүлүктөр жана жүрүм-турум. Бул башкалар менен өз ара аракеттенүүдөн баштап, эмоцияны аныктоого жана иштетүүгө чейинки бардык нерселерди иштеп чыгууга мүмкүндүк берген көндүмдөр.
4) Турмуштук көндүмдөр – бул кеңири категория, анткени сиздин жашооңузда пайдалуу болгон бардык билгичтиктерди турмуштук көндүмдөр деп эсептесек болот. Адамдын маданиятына жана жаш курагына жараша талап кылынган турмуштук көндүмдөр да ар башка.
5) Турмуштук көндүмдөр – бул өзү менен өзү конструктивдүү баарлашуу, башкалар менен баарлашуу жана коомдун жашоосунда активдүү катышуу жөндөмдүүлүгү.
6) Турмуштук көндүмдөр өзүнө адамдарга негиздүү чечим чыгарууга, кейгейлердү чечүүгө, сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүгө, натыйжалуу баарлашууга, дени сак мамилелерди түзүүгө, эмпатияга, жашоо кейгейлерүн башынан өткөрүүгө жана сергек жана жемиштүү жашоо образын жүргүзүүгө жардам берүүчү психологиялык-социалдык компетенциялардын жана инсан аралык баарлашуу көндүмдөрдүн тобун камтыйт. Турмуштук көндүмдөрү жеке же башка адамдарга карата аракетке, ошондой эле ден соолук үчүн аны жагымдуу жана коопсуз кылуу үчүн айлана-чөйрөнү өзгөртүү боюнча аракетке багытталышы мүмкүн. <i>Дүйнөлүк ден соолук уюмунун «Ден соолук үчүн көрөктүү көндүмдөр» колдонмосу</i>

Аныктамалардан турмуштук көндүмдөр — бул кеңири категория, анткени адамдын турмушундагы пайдалуу болгон бардык көндүмдөрдү турмуштук катары караса боло тургандыгы тууралуу тааныштык. Белгилеп кетүүчү нерсе, турмуштук көндүмдөр адамдын маданиятына, жаш курагына жараша өзгөрүп турат жана бул күнүмдүк жашоодогу окуялар жана чакырыктар менен натыйжалуу алектенүүгө жардам берген жөндөмдүүлүк жана жүрүм-турум.

1-схема

Турмуштук көндүмдөр тууралуу сөз кылганда үч бири-бирин толуктаган (өзүң менен жашай билүүдөн тартып башкалар менен, коомдо жашоо үчүн мүмкүнчүлүк берген көндүмдөр) көндүмдөрдү калыптандыруу жана өнүктүрүү маанилүү экендигин аныктоо керек.

А. Өзүң менен жашай билүүгө көндүмдөр – Бул түшүнүк өзүнө сезимдөрди түшүнүү жана өзү жөнүндө кам көрүү жөндөмдүүлүгүн камтыйт, анткени бул башка адамдар жана бүтүндөй коом менен конструктивдүү диалог үчүн негиз болуп саналат.

Б: Башкалар менен жашай билүүгө көндүмдөр, инсан аралык көндүмдөргө тиешелүү. Эмпатия, кызыгууларды жактоо жана сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, баш тартуу жана ишөндирүү сыяктуу көндүмдөрдүн өнүгүүсү балдардын баарлашуусуна мүмкүнчүлүк бөрүү үчүн абдан маанилүү. Мындай көндүмдөр мамилелерди түзүүгө, ошондой эле сактоого жардам бөрөт жана позитивдүү жанаша жашоого көмөктөшөт.

В: Коомдо жашоо үчүн көндүмдөр дүйнө менен өз ара аракеттенүүгө тиешелүү. Коомдо багыт алуу, түшүнүү жана дөн соолук жана жыргалчылык үчүн тоскоол боло турган маалыматтарды сынчыл баалоо.

ЖЕТИ МЫКТЫ ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨР. АЛАР КАЙСЫЛАР?

**Жети өлчөп бир кес!
Жетинин бири кыдыр!
Кыргыз макалдары**

Ар бир мектептин өз окуучуларынан калыптануусун каалаган турмуштук көндүмдөр бар. Окуучулардан окуп-үйрөнүү процессинде кездешкен жалпы кейгейлердү чече алуусу күтүлөт, ушул учурда алардын калыптанган турмуштук көндүмдөрү жардамга келет. Биз гигиена тармагында да маанилүү болгон ЖЕТИ турмуштук көндүмдөрдү, чоң турмуштук көндүмдөрдүн тизмесинен тандап алдык.

Жалпы окуп-үйрөнүү процессинде ЖЕТИ турмуштук көндүмдү өнүктүрүүгө багыт алуу окуучулардан күтүлүүчү натыйжаларды аныктоого, ата-энелер менен кызматташууда балдарында калыптанган көндүмдөрдү мисал келтирүүгө, ар бир окуучуда ушул ЖЕТИ турмуштук көндүмдөрдүн өнүккөнүнүн ачык-айкын мисалын көрсөтө алууга жардам берет.

1. ТААНЫП-БИЛҮҮ

Эгер биз инсанды калыптандыруу суроосуна токтолсок, анда бул процесс мектепке чейинки курактан башталат, ал эми баланын өнүгүүсүнүн кыймылдаткыч күчү – анын муктаждыктары болуп эсептеле тургандыгы тууралуу айта алабыз. Кайсы муктаждыктар эң маанилүү? **Биринчиден**, баарлашууга болгон муктаждык, баарлашуу менен балдар социалдык тажрыйбаны өздөштүрүшөт; **экинчиден**, тышкы таасирлерге жана демилгелөөгө болгон муктаждык, мунун натыйжасында балдарда таанып билүү жөндөмдүүлүктөрү өнүгөт, **үчүнчүдөн**, кыймылга болгон муктаждык – бул ар түрдүү билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн бүтүндөй системасына ээ болууга алып келет.

2. КИТЕП ОКУГАНДЫ ЖАНА ОКУП-ҮЙРӨНҮҮНҮ СҮЙҮҮ

Окуп-үйренүүнү сүйүү кайдан башталат? Кичинекей бебекке күн сайын китеп окуп берүүдөн башталат, ата-энелер, чоң аталар, чоң апалар, эжелер, байкелер күнүгө 15 мүнөт убакыт белүп китеп окуп беришсе, анда окуп-үйренүүгө сүйүүнүн пайдубалы түптөлдү деп айта алабыз. Андан сырткары, бул биздин балдарыбызга бере ала турган эң улуу белегибиз болуп саналат. Сабаттуу сүйлеген жана сабаттуу жазган адамдын жетишкендиктери, ийгилиги арбын болорун, чоң адамдардын балдар менен сүрөттүү китептерди окуп берүү аркылуу сүйлөшүүсү мектептеги окуунун ийгиликтүү болушуна алып келе тургандыгын илимий изилдеелер керсетет. Кичинесинен тартып үн чыгарып окуганды уккан балдар китеп окууну ийгиликтүү ездештүрүшөт, ал эми басылып чыккан тексттер менен эрте таанышуу сабаттуу жазуу кендүмдөрүнөн өнүктүрүүгө түрткү болот.

Бул кызыктуу!!!

Заманбап окумуштуулар бала төрөлгөнгө чейин эле, мээнин клеткалары бат көбөйө тургандыгын далилдешти. Төрөлгөн учурда бала 100 миллиард мээ клеткаларына – нейрондорго ээ болот! Бул клеткалардын айрымдары туулган учурда өз ара байланышта болот. Бул байланыштар мисалы, жүрөктүн кагышын, дем алууну жөнгө салат. Анткени менен мээдеги байланыштардын көп белүгү туулгандан кийин бала сырткы дүйнөдөн алган маалыматка жооп катары калыптанат. Балага китеп окуп берип, аны менен сүйлөшүп, ойногон учурда мээнин өнүгүшү тездейт.

3. БАШКА БАЛДАР МЕНЕН ӨЗ АРА АРАКЕТТЕНҮҮ

Улуу педагог К.Д.Ушинский айткан экен «Бала оюнда кандай болсо, жашоодо дагы ошондой» деп. Бул ой өзүнүн актуалдуулугун жогото элек, себеби заманбап дүйнө да өз мезгилине ылайык маанилүү сапаттардын калыптануусу мектепке чейинки билим берүү системасынан баштап оюн аркылуу калыптана тургандыгын ачыктан ачык белгилейт. Командада иштей алган балдар болот, иштей албагандар болот, өз алдынча ойногонду жакшы көргөндөр бар, лидер балдар, кыздар бар, кээ бирөө китеп окуганды, кээ бирөө сүрөт тартканды жакшы көргөндөр бар, айтор балдар заманбап дүйнө көп түрдүү экендигин дагы бир жолу айгинелешет. Ушундай шартта билим берүү системасында кызматташуу жалпы максатка айланып, адамдарды бардык айырмачылыктары жана жеке өзгөчөлүктөрү менен кабыл алуу мүмкүнчүлүгү жогору коюлуп, балдарды толеранттуулукка тарбиялоого, ар кандай кез караштардын бар болушун эске алууга даяр болууга үйрөтүү башкы орунда болууда. Балдардын жакынкы чөйрөсү: ата-энелер, мугалимдер, тарбиячылар тарбиялоо процессинде эң чоң үлгү көрсөтүүчү адамдар. Эгер алар боорукердик, жардам бере билүү сапаттарын чын дили менен көрсөтүшсө, анда балдар, башкаларга болгон мамилесинде ушул сапатты калыптандырышат. Балдарга жүрүм-турумдагы үлгү, модель гана керек, алар керет, көргөнүн жасашат. Оң сапаттарды керсе, оң сапаттар калыптанат. Бул балдарга каалоо менен муктаждык ортосундагы айырмачылыктарды түшүнүүгө жардам берет.

4. ЧЕЧИМ КАБЫЛ АЛУУ

Чөйрөнү таанып билүүдө чыр-чатактар болбой койбойт, аларсыз өнүгүү мүмкүн эмес. Бирок балдарды мындай кырдаалдарда сабырдуулукка тарбиялоо абдан маанилүү. Аларга тыным жасоого, бардык «оң» жана «терс» далилдерди салмактоого, «эмне үчүн?» деген суроолорду берүүгө түрткү болуу керек. Жыйынтыгында, ал адамга эмес, көйгөйгө көңүлүн топтоого тарбияланат жана ачуулануу, кыжырдануу сыяктуу терс эмоцияларды кеземелдөөгө жеңил үйрөнөт.

5. СЫНЧЫЛ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮ

Ар бир ой баалуу, ар бир адамдын оюу бар экендигин үйрөтүү, тарбиялоо – билим берүү системасынын милдеттеринин бири жана сынчыл ой жүгүртүү көндүмүнүн өнүккөнүнүн көрсөткүчү. Кичинекей бала өзүн инсан катары сезиши үчүн анын оюу угулушу керек, ага сез берилиши керек: «Кана, Айгүл, айтсаң, сен кантип ойлойсуң» ж.б., ал эми мындай иш ырааттуу жүргүзүлүшү керек. Өзүнүн оюн так айтуу, аны жактай алуу бул эң маанилүү, баалуу көндүмдөрдүн бири, эрте калыптанса, ошончолук жакшы ийгиликке жетише тургандыгын изилдөөчүлөр көрсөтүшөт. Ката кетирбестен бир нерсеге үйрөнсө болобу? Ар бир адам ката кетирет, кетириши керек, бирок ката кетиргенден кийин аны таанып, мен ката кетирдим, аны оңдошум керек деген ойлорду айтуу сынчыл ой жүгүрткөн адамдардын колунан келе турган иш. Балдарды өзүлөрүнүн катасын кере алганды, анын үстүнөн иштөөдө башка кез караштарды уга алышына тарбиялоо маанилүү. Бул тарбиялоо процессинин маанилүү белгүсү.

6.ӨЗҮН ӨЗҮ ТААНУУ

Ар бир адам өмүрүндө жок дегенде бир жолу өзүнө суроо берет болуш керек: «Мен киммин?», «Мен кандаймын?», «Менин жашоомдун маңызы эмнеде?». Бул татаал философиялык суроолорго ар тараптуу адамдар ар түрдүү жооп беришет: бирөөлөр бул суроолорго жооп таба алышпайт; экинчилер өздерине деталдуу мүнөздөмө берүү менен, жашоосунун жана ишмердүүлүгүнүн багыттарын жана перспективаларын түшүнүүгө аракеттенишет; үчүнчүлөр, берилген суроолорго жооп беришет, бирок өз жоопторуна канааттанышпайт. Бул суроолордун берилиши эле маанилүү, анткени адамдарда жаныбарлардан айырмаланып өзүн өзү таануу муктаждыгы бар. Чыныгында, биздин ички дүйнөбүз – космос сыяктуу чексиз аалам. Көпчүлүгүндө биз анын жашырылган сырлары менен таанышпастан, тааныбастан жашай беребиз. Мына ошондуктан, адамзаттын тарыхынын жүрүшүндө өзүн өзү таанууга кызыгуу дайыма сакталып келет. Адамдардын дүйнөгө, айлана-чөйрөгө болгон кызыгуусу түгөнбөсө, ал ошол бойдон эле кала берет.

Өзүн өзү таануу деген эмне? Бул өзүн өзү, өзүнүн дараметин жана актуалдуу касиеттерин, инсандык, интеллектуалдык өзгөчөлүктөрүн, мүнөзүнүн сапаттарын, өзүнүн башка адамдар менен болгон мамилесин таануу процесси.

Изилдөөчүлөрдүн адамдардан өзүңүздү мүнөздөп бериңизчи деген суроосуна («Сиз өзүңүз жөнүндө эмне билесиз?»), таң калыштуу жооптор алынган, себеби өтө жалпыланган жана абдан аз мүнөздөмө берилген. Мисалы, «Мен акылдуумун, боорукермин, адилеттүүмүн, башкалар менен мамиле түзө алам». Кичинекей балдар дагы ушундай эле жооп беришет. «Мен жакшымын», «Мен чоңмун», себеби алар ата-эnelеринин айткандарын кайталашат.

Бул кызыктуу!!!

Чакан маданий коомдордо жашаган билимсиз адамдар үчүн өздерин баалоо жана мүнөздөмө берүү кыйынга турат. Белгилүү психолог А.Р. Лурия XX кылымдын 30-жылдарында Орто Азияда жашаган адамдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөөдө кызыктуу натыйжаларды алган. Психологдун өзүңөрдү баалагыла деген суроосун көпчүлүк адамдарга түшүнүү татаал болгон, көптөн кийин эмне талап кылганын түшүнгөндө, алар: «мен жөнүндө кошуналардан сурагыла, алар жакшыраак билишет» — деп жооп беришкен.

Жогорку маданияттуу жана билимдүү адамды «езүндү тааны» деген ой олуттуу ой жүгүртүүлөргө алып келет, дагы башка жаңы суроолорду пайда кылат.

7. ЭМПАТИЯ.

Эмпатия – адамдын өзүн башка бирөөнүн ордуна коюу жөндөмдүүлүгү, анын сезимин, каалоосун, идеяларын, аракеттерин, жакындарга оң мамиле кылуусу, аны менен окшош сезимдерди башынан өткөрүү, анын учурдагы эмоционалдык абалын түшүнүү жана кабыл алуу. Эмпатиянын өнүгүүсү үч компонентти камтыйт: таанып-билүүчүлүк (мен башка адам бул кырдаалда эмнени сезе ала тургандыгын билем); эмоционалдык (мен аны менен бирге сезем); жүрүм-турумдук (мен башка адамдын сезимине чагыла турган, эмоциялык абалын жакшыртуучу кандайдыр бир нерсени аткара алам). Эмпатия жогорку эмоционалдык сезимталдыкты гана эмес, түшүнүүнүн жогорку деңгээлин да божомолдойт. Бала чоң кишинин эмпатиясын керет жана аны туурайт.

Кыргыз элинде бекеринен биринчи байлык ден соолук деп айтпаса керек, Чың ден соолук тазалыкты сүйөт, ал эми тазалык бул жашоо. Балдар таза, ден соолугу чың жана бактылуу болсо, айланадагылардын бардыгы бактылуу болот. «Тазалык — эң сонун сулуулук; тазалык — ден соолуктун кепилдиги» — дейт элдик акылмандык. Балдар жеке гигиенанын негиздерине мектепке чейинки курактан баштап үйрөнүшү керектигин изилдеелер тастыктап, стандарттар бекитилүүдө. ЖЕТИ таңдалган турмуштук көндүмдөр универсалдуу, ошондуктан аны бардык тармактарда, биздин контексте — гигиена тармагында өнүктүрсө болот.

5. БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КУРАКТЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ КАНДАЙ?

Окуучулардын гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн мектепке чейинки курактан тартып мектепти бүткөнгө чейин калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн өзүнчө айырмачылыктары бар. Мында, алгач, окуучулардын сезимталдуулугу, ийкемдүүлүгү, чыгармачылык (креативдүүлүк), сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрү эске алынат. Ушул жагдайды үй-бүлөдөгү жана мектептеги тарбия ишин жолго коюуда сезсүз эске салуу керек. Анткени кептеген мугалимдер, ата-энелер балдардын ушул курактык өзгөчөлүктөрүн эске албай алардын турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууну, гигиена тармагына байланыштуу идеялар менен тааныштырууну жогорку класстарда гана жакшыраак түшүнө башташат деген ойлору тарбия ишин башка нукка бурат.

Мына ошондуктан, биринчиден, балдардын курактык өзгөчөлүктөрүн талдоо менен окуу-тарбиялоо процессин уюштуруу окуучулардын мыкты жетишкендиктерин шарттайт. Экинчиден, гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу мектепке чейинки жана кенже мектеп жашындагы куракта башталса, алар мектепти аяктагыча оң таасирдин астында болуп, балдардын мүнөзүндө оң адаттарды бекемдөө бир топ жеңил.

Балдардын жаш курагынын өзгөчөлүктөрүн караганда биз «Үч жаштан жети жашка чейинки балдарды окутуу жана өнүктүрүү» боюнча колдонмонун материалдарын колдоно алдык. Бул колдонмо балдарды тарбиялоонун жана окутуунун мазмунуна, балдардын өнүгүү дөңгээлине коюлуучу минималдуу чөнөмдөрдүн жана талаптардын системасын камтыйт. Ошондой эле, колдонмо балдарды окутуунун жана өнүктүрүүнүн курактык көрсөткүчтөрү боюнча зарыл маалыматтардын концепциялык жыйындысын сунуштайт. Балдардын курактык жаш өзгөчөлүктөрүн кароодо биз турмуштук көндүмдөр жана гигиена компоненттерин кароого артыкчылык бөрдик.

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУСУ (10 ЖАШ)

- Жаңы жана олуттуу билим берүү ишмердүүлүгүнүн контекстинде психикалык өнүгүүнүн жаңы баскычына өтөт.
- Өзүн өзү баалоо, өзү жөнүндө түшүнүү сезими калыптанат жана өз ара мамилелерди жөнгө салуучу социалдык нормаларды өздөштүрөт.
- Социализация процессинде башка адамдардын ойлору жана сезимдери, алардын иш-аракеттеринин себептери, каада-салттарды жана маданий стандарттарды билүү боюнча түшүнүккө ээ болушат жана социалдык жоопкерчилик сезими пайда болот.
- Курчап турган табигый жана социалдык дүйнөнүн жалпыланган образы калыптанат.
- Өзүн дайыма өркүндөтүүгө жана чыгармачылыкка болгон умтулуусун өнүктүрөт, жөмөштүү ишмердүүлүктө өзүн ишкө ашыруу көрөктөөсүн түшүнөт.
- Жогорку, адекваттуу, дифференциацияланган өзүнө өзү баа берүүнү жана ийгиликсиз кырдаалда да өзүн кабыл алуу жөндөмдүүлүгүн калыптандырат.
- Коммуникативдик компетенттүүлүк көндүмдөрүн өнүктүрөт, чоң адамдар менен болгон чыр-чатак кырдаалынан чыгуунун жолун табат.
- Башка элдөрдүн тарыхына жана маданиятына урматтоо мамилесин калыптандырат; таанып билүү жана пикирлөшүүнүн ачыктыгын, окуганга жана окуй алууга муктаждыкты калыптандырат.
- Маалыматты издөө жолдорун жана аны логикалык жана ар тараптуу иштетүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрөт жана өркүндөтөт; көркөм чыгармаларды түшүнөт жана баалоо жөндөмдүүлүгүн өнүктүрөт, дифференциацияланган эстетикалык тажрыйбасы пайда болот.
- Объекттер менен процесстердин ортосундагы орчундуу байланыштарды жана мамилелерди чагылдырган негизги предметтик жана предмет аралык түшүнүктөрдү өздөштүрөт.

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУСУ (7 ЖАШ)

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

<i>ТАРМАК</i>	<i>КОМПОНЕНТ</i>	<i>5-СТАНДАРТ</i>
Социалдык өнүктүрүү	Турмуштук көндүмдөр жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин өздөштүрүү	Бала өз алдынча тейлөө жана өзүн көзөмөлдөө көндүмдөрүн жана жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтөт
<ul style="list-style-type: none"> • Жолдон етеерден мурда анын эки жагын карайт. • Бейтааныш адамдарга адекваттуу мамиле кылат: бейтааныш чоң кишини коштоп кетүүгө болбостугун билет, анын сездерүне да, сунуш кылган сыйына да кеңүл бурбайт ж.б. • Өзгөчө кырдаалдар (ерт, суу ташкындоо, сел, жер титирее) бар экендиги жана алар келип чыкканда жүрүм-турумдун негизги эрежелери жөнүндө билет. • Ойноо үчүн коосуз жерлерди тандайт (келмеден, жолдун машина жүрүүчү белүгүнөн, жогорку чыңалуудагы линиялардан алыс). • Жүрүм-турумдун айрым формалары (мисалы: тамеки чегүү) ден соолукка зыяндуу экенин түшүнөт. 		

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

<i>ТАРМАК</i>	<i>КОМПОНЕНТ</i>	<i>6-СТАНДАРТ</i>
Социалдык өнүктүрүү	Турмуштук көндүмдөр жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин өздөштүрүү	Бала коркунучтуу буюмдар же кырдаалдар жөнүндө билгендерин көрсөтөт жана алардан алыс болууга умтулат
<ul style="list-style-type: none"> • Салтка айланган меймандостук эрежелерин билгенин көрсөтөт: саламдашат, коштошот, улууларга орун берет, «ыракмат», «кечирип коюңуз» деп айтат • Улууларга сый мамиле кылат. • Мектепте, мейманда жана коомдук жерлерде жалпы кабыл алынган жүрүм-турум эрежелерин сактайт. • Бетен буюмду алаар алдында уруксат сурайт. • Оюнда кезектүүлүктү сактоо эрежесин түшүнөт. 		

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

<i>ТАРМАК</i>	<i>КОМПОНЕНТ</i>	<i>7-СТАНДАРТ</i>
Социалдык өнүктүрүү	Турмуштук көндүмдөр жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин өздөштүрүү	Бала үйдө, мектепте, социалдык чөйрөдө жүрүм-турумдун негизги эрежелерин билет жана аларды сактайт
<ul style="list-style-type: none"> • Эскертпестен колун самындап жууйт (ажатканадан кийин жана тамак ичер алдында), колун сүлгү менен кургак сүртөт. • Өзүнүн тышкы керүнүшү тыкан жана таза экенине өзү кез салат. • Таза идишти жана гигиенанын жекече каражаттарын гана пайдаланат (тиш щетка, сүлгү, тарак). • Шашылыш кызматтарынын телефон номерлерин билет (101, 102, 103, 112). • Таза сууну гана ичүү керектигин билет. 		

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

<i>ТАРМАК</i>	<i>КОМПОНЕНТ</i>	<i>8-СТАНДАРТ</i>
Социалдык өнүктүрүү	Турмуштук көндүмдөр жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин өздөштүрүү	Бала оюнда, баарлашууда гигиеналык көндүмдөрүн көрсөтөт
<ul style="list-style-type: none"> • Эскертпестен колун самындап жууйт (ажатканадан кийин жана тамак ичер алдында), колун сүлгү менен кургак сүртөт. • Өзүнүн тышкы керүнүшү тыкан жана таза экенине өзү кез салат. • Таза идишти жана гигиенанын жекече каражаттарын гана пайдаланат (тиш щетка, сүлгү, тарак). • Шашылыш кызматтарынын телефон номерлерин билет (101, 102, 103, 112). • Таза сууну гана ичүү керектигин билет. 		

6. КООПСУЗ БИЛИМ БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Окуучулардын ден соолугу елкенүн билим берүүсүнүн сапатын көрсөтөт. Окуу-тарбиялоо процессинин ийгиликтүүлүгү жана окуучунун туура өнүгүүсү комфорттуу жана коопсуз билим берүү чөйрөсүндө гана жүрөт.

Коопсуздук – адамдын өнүгүүсүнүн ачкычы. Эгерде адам өзү жашаган чөйрөнүн коопсуздугуна кезү жетсе, анда ал өзүн ыңгайлуу сезет жана ошого жараша өзүн өзү өнүктүрүүгө жана өзүн өзү ишке ашыруусуна түрткү болгон шарттарды түзүүгө кадам шилтейт.

Билим берүү уюмунун коопсуздугу – бул окуучулардын жана кызматкерлердин өмүрүн жана ден соолугун, ошондой эле мүмкүн болгон кырсыктардан, ерттерден, авариялардан жана башка өзгөчө кырдаалдардан билим берүү уюмунун материалдык баалуулуктарын сактоо шарттары. **Билим берүү уюмунун коопсуздугу** – мектептин чыныгы жана техникалык абалын, окуу процессин уюштуруу шарттарын, криминалдык жана техногендик кырдаалды, табигый аймакты, террордук актыларды алдын алуу, бегет коюу жана кесепеттерин жоюуну эске алуу менен балдарды жана мүлктү ички жана тышкы коркунучтардан коргоо үчүн уюмдун администрациясы жана мамлекет тарабынан керүлгөн чаралардын системасы.

Билим берүүчү уюмунун башкы максаты – окуучулардын жана кызматкерлердин өмүрүнө, саламаттыгына, алардын укуктарынын жана эркиндиктеринин сакталышына улуттук мыйзамдардын аткарылышы.

«Кыргыз Республикасында жарандардын ден соолугун коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 99-беренесине ылайык «билим берүү уюмдары балдардын жана окуучу жаштардын ден соолугун коргоо жана чыңдоо боюнча шарт

түзүүгө, окуу-эмгек жүктөмүн, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык окуучулардын иштөө режимин аныктоого милдеттүү».⁹

Эң алгач, чөйрө түшүнүгүн тактап алалы. *Чөйрө дөп, эң башкысы, өзгөчө окутуу атмосферасын, мугалим жана окуучунун ортосундагы карым-катнаш стилин, натыйжалуу жана толук кандуу окуп-үйрөнүү үчүн көрөк болгон мөйкиндиктин өзгөчө уюштурулушун түшүнөбүз.*

Коопсуз билим берүү чөйрөсү – инсанды окутуу, тарбиялоо, өнүктүрүү үчүн позитивдүү, эмоционалдык шарттарынын топтомун жана билим берүү процессинин ар бир катышуучусуна психологиялык-физикалык коопсуздугунун ченемдерин жана укуктарын сактоого кепилдигин болжолдойт.

Коопсуз билим берүү чөйрөсү эзүне бир нече аспекти камтыйт:

- 1) психологиялык/социалдык коопсуздук (укугунун чектелбеши, зордук-зомбулуксуз, толеранттуу чөйрө);
- 2) физикалык коопсуздук (коопсуз имараттар, анын ичинде өзгөчө кырдаал учурундагы коопсуздук, окуу үчүн жабдуулар ж.б.у.с.);
- 3) экологиялык коопсуздук (жакшы гигиеналык шарттар, таза аба, суу, санитария, канализация, пайдалуу тамак-аш, жарыктын жогорку сапаты, ыңгайлуу температура, туура желдетүү, энергоэффективдүүлүк, бакчылык ж.б.).

Коопсуз билим берүү чөйрөсүн түзүүдө теменкүлөрдү эске алуу керек:

- билим берүү процессинин катышуучуларынын өз ара аракеттенүүсүнүн өзгөчөлүктөрү;
- окуучуларды тарбиялоо жана окутуу стратегиялары жана технологиялары;
- билим берүү процессинин катышуучуларын коштоо технологиялары.

9 «Кыргыз Республикасында жарандардын ден соолугун коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (2014-жылдын 7-августундагы № 455 Токтому).

7. ЧЫГАРМАЧЫЛЫК (КРЕАТИВДҮҮЛҮК) ДЕГЕН ЭМНЕ?

Чыгармачылыктын табияты дагы деле табышмак бойдон калууда. Окумуштуулар бизге эки гипотезаны сунуш кылышууда, алардын ар биринде чындыктын даны орун алган. Биринчисин алсак — чыгармачылык — бул тукум куугуч белек, экинчи идея — чыгармачылык ДНКнын түзүлүшүнөн эмес, бала тарбияланган маданияттан, айлана-чөйрөдөн, жалпы жашоо атмосферасынан кез каранды.

Чыгармачылык (креативдүүлүк) — бул аныктоо үчүн татаал сөз. Биз «Бул чыгармачылык!» деп качан айтабыз? Адам кандайдыр бир адаттан тыш, ошол эле учурда орчундуу жана пайдалуу нерсе жасаса айтабыз. Ошондуктан чыгармачылык процесстин өзү катары эмес, процесстин натыйжасы аркылуу аныкталат. Чыгармачылыкты аныктоонун татаалдыгы адамдардын «адаттан тыш», «жакшы» жана «пайдалуу» деп эмнени айтууда кез караштарынын дал келбестиги жана бул түшүнүктөр абдан шарттуу болгону менен байланыштуу. Кандайдыр бир ишмердүүлүктүн натыйжасы же идея чыгармачыл деп табылышы үчүн, эң алгач, айланадагы адамдар аны «адаттан тыш», «жакшы» жана «пайдалуу» деп табышы керек.

Америкалык психолог Говард Гарднер чыгармачылык түшүнүгүнө аныктама берүүдө дагы бир шартты кошкон. Анын оюу боюнча, чыгармачыл адам сезсүз үзгүлтүксүз чыгармачыл тапшырмаларды аткарып жана чыгармачыл продуктыларды жаратышы керек. Бул кошумча шарт чыгармачыл процесстен «ийгилик» түшүнүгүн алып салат, анткени күтүүсүз жана чанда кездешүүчү аракеттер натыйжаны белгиледе эске алынбашы керек. Бирок кандай гана аныктаманы албасак дагы, биз бардыгыбыз чыгармачылыкка муктажбыз жана аны менен тигил же бул деңгээлде алектенебиз. Чыгармачыл ишмердүүлүк биздин жашообузду жагымдуураак кылат, чыгармачылыктан искусство жаралат, ансыз биз бир дагы илимдеги есүүнү байкай албайбыз. Биз кагаз барагын алып, татаал ойду жаратып, таза баракты толтурган учурда чыгармачылык менен алектенип жатабыз деп айтсак болот. Эгерде Сиз ушундай ишти натыйжалуу жана адаттан тыш кылсаңыз, анда Сизди чыгармачыл адам деп айтууга толук укук бар.

Эмесе чыгармачылыкка берген бир нече аныктамага көнүлүбүздү буруп көрөлүчү, ар биринде кандайдыр бир нерсени жаратуу тууралуу ой бекемделип берилүүдө:

Чыгармачылык (креативдүүлүк) деген эмне? Бул чыгармачыл түшүнүктүн деңгээли, принципалдуу жаңы идеяларды жаратуу жөнөмдүүлүгү, оригиналдуулук жана каада-салттардан алыстоо.

Чыгармачылык — бул акыл-эс ишмердүүлүгүнүн бир түрү, ар кандай куракта жана күтүлбеген жол менен өзүн көрсөтө алган чыгармачыл багыт. Ар бир адам, жаш курагына карабастан, чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өркүндөтүп, кырдаалга жаңы кез караш менен карап, оңой жана ийкемдүү идеяны өзгөртө алат.

Чыгармачыл (креативдүү) ой жүгүртүүсү менен адам чечимдердин бардык варианттарын жана алардын максатка жетишүүгө тийгизген таасирин так түшүнөт, жаңы стилге тез кенет, акылын «бурайт» жана жалпы кабыл алынган догмалардан алыстап, боло элек нерсени жаратууга умтулат. Ошону менен ал бүтүндөй жаңы маданиятты жаратууга түрткү болот.

Чыгармачылык — бул бизди новатор жана ойчул кылган эң сонун сапат. Теменде чыгармачылыкты (креативдүүлүктү) өнүктүрүүгө карата бир нече кеңештер сунушталынат:

1-кеңеш. Биринчи эле туура чечимге токтолбоңуз. Өзүңүзгө бир аз алысыраак кароону жана бир аз тереңирээк казууну эреже кылыңыз.

2-кеңеш. Өз ара байланыштарды орнотуңуз. Жаңы идеяларды жаратуу үчүн метафораларды, салыштырууларды жана аналогияларды колдонуңуз. Материалдарды алардын кадимки кызыгуу чейресүнен тышкары издеңиз.

3-кеңеш. Жаратууда тобокелчилик кылыңыз. Эгерде Сиз оригиналдуу идеяны сунуш кылгыңыз келип жатса, Сиз адатта кылганыңыздан таптакыр башка нерсени жасашыңыз керек. Бул ездештүрүлбеген тармактарга кирүү жана жаңы кандайдыр бир нерсе кылууга аракет кылуу дегенди билдирет.

4-кеңеш. Чыгармачылык ачылыштар, толкундануулар каалаган убакта жана каалаган жерде болушу мүмкүн: ваннада, түшкү тамактануу, эртең менен ойгонуу учурунда. Тилекке каршы, көбүнчө алар тез эле пайда болгондой, тез эле жоголуп кетиши мүмкүн. Аларды пайда болгон учурда дароо документтештирүүгө даяр болуңуз: чийменин эскизин же жазууларды жазыңыз.

1-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

колдонуу түшүнүктүү болот деген ойдобуз.

Колдонмонун биринчи бөлүмү теориялык суроолорду ачыктоого арналган. Ар бир адам алгач билимге ээ болбосо, андан кийинки ишмердүүлүгүнүн натыйжасы азыраак болот. Билим «бул эмне?» деген суроону берүүдөн башталары белгилүү эмеспи. Билимдердин пайда болуусуна «чынжыр» метафорасын

Алгачкы (априордук) билимдер бардыгыбызда бар, аларды биз ар түрдүү булактардан (үй-бүледен, мектептен, достордон, газета-журнал, китеп, интернет ж.б.) алабыз. Ал негиз (база), бирок, ал жетишсиз, анткени биз кесипкей болуш үчүн кептеген жаңы маалыматтар менен таанышып, талдоо жүргүзүп, аларды менчиктештиришибиз зарыл. Бул муктаждык канааттаныш үчүн тема: а) кызыктуу болушу керек; б) шыктандыруучу мүнөзгө ээ болушу керек; в) адамдын жеке максатына туура келиши керек. Ушул шарттарда гана «билимдин чынжырында» кошумча звено пайда болот, башкача айтканда алгачкы билимдер толукталат, такшалат, такталат.

Ошондуктан, теменкү ЖЕТИ суроонун жообу менен таанышуу натыйжалуу болсо, Сиздин «билим чынжырыңызда» дагы бир звено пайда болот деген ойдобуз.

1. Гигиена жана санитария деген эмне?
2. Гигиеналык жүрүм-турум, гигиеналык практика деген эмне?
3. Гигиеналык билим берүү жана тарбия деген эмне?
4. Турмуштук кеңдүмдөр деген эмне?
5. Башталгыч класстын окуучуларынын курактык өзгөчөлүктөрү деген эмне?
6. Коопсуз билим берүү чөйрөсү деген эмне?
7. Чыгармачыл (креативдүү) ой жүгүртүү деген эмне?

2-БӨЛҮМ. МЕТОДИКАЛЫК МААНИЛҮҮ АЛТЫ СУРОО

**1. ИНСАНГА
БАГЫТТАЛГАН
ОКУТУУ ДЕГЕН
ЭМНЕ ЖАНА АНЫ
КАНТИП КОЛДОНУУ
КЕРЕК?**

**2. ИНСАНГА
БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ
ҮЧҮН КАНДАЙ
СУРООЛОР,
СУРООЛОРДУН
ДЕҢГЭЭЛИ, ТҮРЛӨРҮ**

**3. ӨЗҮН ӨЗҮ
ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН
ЭМНЕ?**

**4. ТАРБИЯЛЫК
СААТТАРДЫ КАНТИП
ӨТКӨРҮҮ КЕРЕК?**

**5. МАТЕРИАЛДЫ,
КӨНҮГҮҮЛӨРДҮ,
ТАПШЫРМАЛАРДЫ
КАНТИП ТАНДОО
КЕРЕК?**

**6. КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮК
ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА
ТАРБИЯЛЫК
СААТТАРДЫ
ӨТКӨРҮҮДӨГҮ
МААНИСИ КАНДАЙ?**

Сууроолордун жооптору
кийинки бетте...

1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА АНЫ КАНТИП КОЛДОНОБУЗ?

Инсанга багытталган окутуу үчүн окуучулардын окуп-үйрөнүү процессиндеги бири-бири менен жана мугалим менен өз ара аракеттенүүсү мааниге ээ жана анын модели үч этапты (баскычты, стадияны) камтыйт. Ар бир мугалим инсанга багытталган окутуу методикасын колдонуу менен, окуучулардын активдүү ишмердүүлүгү үчүн жагымдуу чөйрөсүн түзөт жана рефлексия (ой жүгүртүү) деңгээлине чыгууга жардам берет. Инсанга багытталган окутуу методикаларынын бири «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» (мындан ары СОЖ) методикасы. СОЖ методиканын негизги багыттары төмөнкүдөй:

1. Окуучу менен мугалимдин окуу процессиндеги ролу.
2. Мугалимдин окуучуга болгон мамилеси.
3. Билим берүү процессинин сапаты.

Методиканын маани-маңызы анын а) ар бир ой баалуу, б) бири-бирин уга билүүгө үйрөнүү, в) лидерликке умтулуу; г) өз ара аракеттенүүгө үйрөнүү сыяктуу өзгөчө философиясында.

Адамдын таанып билүү процессинин түзүлүшү:

А.Н. Леонтьевдин ишмердүүлүктүн психологиялык теориясы боюнча:	СОЖ методикасы боюнча таанып билүү баскычтары:
Мотивацияга багытталган ишмердүүлүк	Чакыруу – тема боюнча окуучунун априордук билимин чыгаруу.
Операция аркылуу таанып билүүчү ишмердүүлүк	Түшүнүү – жаңы маалымат менен активдүү жолугушуу.
Рефлексиялык баалоо ишмердүүлүгү	Ойлонуу – маалыматка өзүнүн мамилесин жаратуу (рефлексия).

Эгерде жогоруда берилген адамдын таанып билүү процессинин түзүлүшүнүн эки вариантын салыштырсак, анда биз окшош негиздерди байкайбыз: **биринчиден**, бул окутуу процессинде окуучуга кандайдыр бир тема боюнча мугалим тарабынан сунушталган **маалыматты өздөштүрүү баскычтары**. **Экинчиден**, жаңы маалыматка окуучу пассивдүү, башкача айтканда, угуу эле жолу менен эмес, активдүү, кандайдыр бир багыт, тапшырма аркылуу жолугат. Ар бир окуучунун өз тажрыйбасына жараша жаңы маалыматтын келемү ар башка болушу мүмкүн. **Үчүнчүдөн**, мугалим окуучунун ишмердүүлүгүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө жараша сабакты пландаштыруусу зарыл, себеби, ар бир окуучунун, класстын мүмкүнчүлүктөрү жана жөндөмдүүлүктөрү ар башка.

СОЖ методиканын негизги баскычтары

1-баскыч. Чакыруу.	2-баскыч. Түшүнүү.	3-баскыч. Ойлонуу, рефлексия.
Бул баскычтын максаты: 1) кийинки ишмердүүлүккө ебелге түзүү; 2) кийинки темага, талкуулоо проблемасына инсандык мамилени калыптандыруу; 3) бар болгон билимдин, тажрыйбанын актуалдуулугу.	Бул баскычтын максаты –жаңы маалымат менен активдүү таанышуу. Маалымат менен презентация, китептеги маалыматты, темага ылайык актуалдуу макаланы олуттуу окуу, тасмаларды керүү аркылуу тааныштырса болот.	Бул баскычтын максаты – алынган маалыматтын дыкат талкууланышы. Бул баскычта окуучулар маалыматты баалашат жана «менчиктиришет».

1-баскыч. Чакыруу. Бул жаңыны кабыл алууга өзгөчө даярдык баскычы. Ушул баскычта педагогдун тажрыйбасын өзүнчө белүп кароо маанилүү, ал жаңы деп аталган же жаңы деп сунушталган кандайдыр бир мааниде теп келишет. Салттык менен новаторлуктун диалектикалык байланышы белгилүү эмеспи: жаңынын баары өзүнүн өзү менен салтка кетет жана андан суурулуп чыгарылат. Окуучуларга өзүнүн тажрыйбасы менен белүшүү сунушталынат, ошентип бир жагынан өзүнүн жетишкендиктери такталат, ал эми экинчи жагынан ишмердүүлүктөгү кейгейлердү, кыйынчылыктарды белүп чыгышат жана келе жаткан иштин предметин такташат. Тажрыйба менен белүшүүдө «акыл чабуул» методун колдонуу, таблицаларды толтуруу, схемаларды түзүү, кичи топтордо иштееге багыт алуу натыйжалуу болушу мүмкүн.

Иштин кандай гана формасы болбосун, ал окутуу процессинин бардык катышуучуларын алдыдагы талкуулоого камтыганы, жаңы маалыматты өздөштүрүү үчүн кызыгууну жаратканы, окутуунун жаңы ыкмалары, методдору колдонулганы, конструктивдүү баарлашууга багытталганы мааниге ээ.

2-баскыч. Түшүнүү. Бул кадамды ишке ашырууда көптөгөн интерактивдүү методдорду колдонсо болоорун карап көрүү керек. Бул мугалим өзүнүн предмети боюнча сабак берүүдө ездештүрө баштаган ушул эле ыкма болушу мүмкүн. Бирок ушул учурда аларды колдонуу башка максатка ээ болушу мүмкүн. Мындай багыт бир мезгилде окуучунун аудиториясында ишке ашырууга чейин инновациялык метод менен иштеп көрүүгө мүмкүнчүлүк берет.

3-баскыч. Ойлонуу, рефлексия. Бул баскычта башка бирөөнүн ишин баалоо гана эмес, өзүнө өзү баа берүү жана өзүнүн ишмердүүлүгүнө талдоо жүргүзүү маанилүү. Ойлонуу, рефлексия баскычында жаңы түшүнүктөрдүн позицияларын кайра куруусу, баалуулуктар багытынын калыптануусу жүрөт. Рефлексивдүү ишмердүүлүктүн ийгилиги интерактивдүү сүйлөшүүлөр кандай атмосферада өтүлүшүнөн кез каранды.

Окуп-үйрөнүү процессинде карым-катнаштагы жагымдуулук, ачыктык, коллективдүү иштелип чыккан эрежелер болушу мүмкүн. Теменде биз инсанга багытталган окутуунун алкагында СОЖ методикасын колдонууда иштөө эрежесин сунуштайбыз, алар мындай эрежелерди иштеп чыгууда жана кабыл алууда негиз катары алынышы мүмкүн.

Инсанга багытталган окутуунун алкагында «СОЖ» методикасын колдонууда иштөө эрежелери

1. Бардык окуучулардын теңдиги.
2. Ар бир окуучунун ката кылууга укуктуулугу.
3. Баасыз ишмердүүлүк, калыптандыруучу баалоонун колдонулушу.
4. Жагымдуу, шыктандыруучу чөйрөнүн түзүлүшү.
5. Катышуучулардын кызматташуусунун негизи катары конструктивдүү диалогдун колдонулушу (жыйынтыгында жаңы идеялар пайда болгон талкуу, «продуктулар», билим).
6. Жеке муктаждыктардын, суроолордун, кыйынчылыктардын эске алынышы.
7. Ар бир баскычтын милдетине жараша реалдуу кайтарым байланыштын уюштурулушу.

2. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ҮЧҮН КАНДАЙ СУРООЛОР, СУРООЛОРДУН ДЕҢГЭЭЛИ, ТҮРЛӨРҮ МААНИЛҮҮ?

Суроолорду берүү ыкмаларын биринчилерден болуп байыркы грек философу Сократ колдоно баштаган. Сократтын сүйлөшүү ыкмасы абдан кызыктуу болгон. Кепчүлүгүндө ал Сократтын баарлаша турган адамына суроосу менен башталган. Бирок, алынган жооп Сократ үчүн анчалык так болбогондуктан, ал кийинки ой жүгүртүүлөр жана женекей эмес суроолору аркылуу баарлашкан адамды «чаташтырган». Бирок суроолордун, ой жүгүртүүлөрдүн, келтирилген аргументтердин системасы суроого бир жалгыз туура жоопту, чындыкты табууга жардам берген.¹⁰

Балдар ойлоно алышы үчүн аларга суроо берилиши керек. Баланын кичинекей кезинде суроо берүүсү дем алуу сыяктуудай эле табигый процесс: *Эмне себептен асман кек? Кечинде күн каякка кетет? Эмне үчүн булуттар бар?* Балдар курчаган дүйнөнү дайыма жана жигердүү изилдеп, таанып биле башташат. Бирок, чоңойгон сайын ... мектепке барганда... суроолор бир жакка кетип, жок боло баштайт. Кичинекей кезиндеги кызыктуу суроолордун ордуна (эгерде мурун бала суроолорду берсе), эми аларга арналган, алардын сезимдери менен байланышпаган суроолор бериле баштайт. Мектепте фактыларды билүүнү гана талап кылынган суроолор бериле баштайт. Мисалы, *Этиштин аныктамасын айт? Акын канчанчы жылы терелген? ж.б.* Мындай суроолор балдардан эч кандай изилдөөчүлүк кендүмдү талап кылбай, китептеги маалыматтын мазмунун айтууну сунуштайт. Ушундан улам балдардын табигый кызыгуу сапаттары жок болуп, балдар кебүнчө жабык суроолорго («ооба» же «жок» деген жообу бар) гана жооп берүүнү үйрөнө башташат.

Азыркы абдан тез өзгөрүлгөн мезгилде суроолорду кеп берген, изилдөөчүлүк кендүмдөргө ээ инсандарды бүтүргөн мектеп керек. XXI кылымда мугалимдин ролу өзгөрүлүүдө. Мугалим окуучуларга суроо бергенди жана өзүнүн суроосуна жооп

10. Ксенофонттун эскерүүсүндөгү аңгемелешүү сократтык аңгемелешүүнүн мисалы боло алат.

бергенди үйрөтүп, жаңы идеяларды сунуштап, аларды ишке ашырууга жеткирип, алган билимди практикада колдонушуна жардам бериши керек. Ал үчүн биз окуучулар кичинекей кезиндеги жаңыны билгенде кандай сезимдерге ээ болсо, ошону ойготкондой ыкма табышыбыз керек.¹¹

Кадимки мектеп тажрыйбасы балдарда кандай гана суроо болбосун анын туура жообу бар жана эгерде алар жетиштүү түрдө даярдашса же зээнин кое билсе, ал эбак аны таап алса болот деген түшүнүктү калыптандырат. Мына ушундан улам, окуучу суроого жооп бере албаган (ал даярданып, суроонун үстүнөн иштесе дагы) жагымсыз жагдай жаралып, коргонууга болгон каалоо пайда болот. Ошондуктан, суроо берүү кендүмүнүн ийгиликтүү өнүгүүсү үчүн, мугалимдин зарыл болгон шарттарды топтой баштоосун сунуш кылар элек:

- Окуучу суроого жооп бере албаган жагдайды мугалим нормалдуу деп эсептееге тийиш.
- Мугалим чыгармачылык суроолорду кебүрөөк бериши керек.
- «Коломбонун суроолорун»¹² колдонсо болот.
- Суроо берүү менен балдарды коргонууга мажбур кылбаш керек.
- Окуучулардын тандап алуу мүмкүндүгү болуш керек жана мындай тандап алууну алар ездөрү түзүшү зарыл.

Сынчыл ой жүгүртүү методикасы менен етүлгөн сабак суроо менен башталып суроо менен бүтөт. Мугалимден суроолордун түрүн билүү талап кылынат. Ал үчүн жеке эле фактыларды билүүгө суроолорду берүү максатын кездее маанилүү болбостон, табиятында изилдөөчүлүк сапаты бар балдарды «жаратылыштык абалга» алып келүү кырдаалын кеңейткен чейресүн түзүү чоң милдет. Ушундай шартта окуучулар окуганды гана үйрөнүшпестен, ойлонууга да маани берилгенин байкашат. Себеби ар адамда айлана-чөйрөдөгү болуп жаткан кубулуштарды түшүнгүсү келген терең муктаждык бар. Муктаждыктар адамдарга суроо аркылуу келет. Аристотель бекеринен айтпаса керек: «Бардык адамдар жаратылышынан билүүгө умтулушат...».

«Блумдун таксономиясы» деген эмне жана ал кимге керек?

Белгилүү америкалык психолог жана педагог Бенджамин Блум тарабынан түзүлгөн таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн деңгээлдерине ылайык окуу максаттарын коюнун таксономиясына негизделген суроолордун системасы бүгүн билим берүү дүйнөсүнө кыйла кеңири белгилүү. Суроолордун ар кандай типтери **иерархияны** түзөт, мында эске сактоону талап кылган суроолор же формалдык деңгээлдеги суроолор эң теменкү баскычта турат. Ал эми баалоону же талдоону талап кылган суроолор ой жүгүртүүнү демилгелеген эң жогорку деңгээлдеги суроолор катары каралат.

Бенджамен Блумдун таксономиясын окутуунун жыйынтыгын пландаштыруу менен тыгыз байланыштырат: эгерде окутуунун милдети окуучу материалды жаттап, кайра айтып берүүсү керек болсо, анда сабактагы бардык жумуштар ошого арналат. Эгерде биз башка жыйынтыкты алгыбыз келсе, мисалы,

Иерархия – кандайдыр бир предметтердин, буюмдардын, адамдардын, концепциялардын «жогоркудан» «теменкүгө» иретке келтирилген системасы.

11. Фальк Б, Марголин Л. Как побудить задавать вопросы. //Перемена, 2005. - том 6. -№ 2. - 6 бет.

12. «Коломбонун суроолору» - Коломбо, бул америкалык телесериалдын каарманы, тергөөчү, из кубар. Кылмышты биринин уланган суроолорду берүү аркылуу изилдеген.

окуучуларга маалыматты түшүнүүгө, талдоого үйрөтүү, эрежени колдонуу, алынган материалды баалоо, анда суроолордун дөңгээли жана тапшырмалар башкача болот. Б.Блумдун таксономиясы биз сабакта берген суроолор жана тапшырмалары мөнөн түзмө-түз байланышта.

Көнүл буруңуз!

Башталгыч класстын окуучуларын окутуу-тарбиялоо процессинде Б.Блумдун таксономиясын колдонуу мисалдары мөнөн колдонмонун 3 жана 4 бөлүмдөрүнөн таанышууга болот. Сунушталган тарбиялык сааттардын иштөлмөлөри, практикалык көнүгүүлөр башталгыч класстын окуучуларынын гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган жана Б.Блумдун таксономиясы боюнча суроолордун жана тапшырмалардын дөңгээлдери колдонулган.

3. ӨЗҮН ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН ЭМНЕ?

Өзүн өзү тарбиялоо – бул тарбиялоо процессинин жогорку баскычы, адамдын өнүгүүсү жана өзүн өзү өркүндөтүүнүн үстүнөн иштөгөн максаттуу процесс. Интеллектуалдык, руханий тармакта өзүн өзү тарбиялоо – билим алуунун өзү ушул. Моралдык-психологиялык тармактагы өзүн өзү тарбиялоого өзүнүн мүнөзүнүн мүчүлүштөрүнүн үстүнөн өзүнүн көзөмөлдөсү кирет. Ал эми физикалык жана гигиеналык тармактагы өзүн өзү тарбиялоого өзүнүн дөн соолугу тууралуу кам көргөнү, дөн соолукка байланыштуу иш-чараларга катышуусу камтылган.

Өзүн өзү тарбиялоонун тарыхы цивилизациялык тарбиялоонун тарыхына караганда байыркы. Кыргыз элдик

педагогикада байыркы мезгилден бөрки өзүн өзү тарбиялоого көптөгөн салттар көздөшкөн.

Өзүн өзү тарбиялоо үч бири бири мөнөн байланышкан процесстерден турат:

- 1. Өзүн таануу.** Адегенде өзүн инсан катары түшүнүү керек. Ал үчүн өзүн өзү талдоо колдонулат, өзүн башка адамдар мөнөн позитивдүү салыштыруу, достордон сын пикир кабыл алуу, өзүн башка адамдын көзү мөнөн көрүү, күндүн жыйынтыгын чыгаруу, аракеттердин туура, туура эместигине баа берүү, өзүнө объективдүү (түшүрүлбөгөн) сын көз караш мөнөн мамиле кылуу.
- 2. Негативдүү ойлордон,** аракеттерден, сөздөрдөн, жүрүм-турумдан баш тартуу. Ал үчүн өзүнө өзүн кармоого буйрук берүү, өзүнө тыюу салуу, өзүн айыптоо, өзүнөн баш тартуу колдонулат.
- 3. Позитивдүү аракеттерди,** жумуштарды, ак көңүл иштерди ишкө ашырууга өзүн даярдоо. Бул ыкма ички уюштурулбагандыкты, окуганды жө иштөгөндү каалообону жалкоолукту жеңүүгө жардам берет.

Өзүн өзү тарбиялоо процессин башкаруу методикасы окуучулардын курактык өзгөчөлүгүнөн кез каранды:

- Башталгыч класстарда: оюн түрүндө, экскурсия, топтук иштерде... болушу мүмкүн. Класс жетекчинин ролу чоң.
- Орто класстарда өзүн-өзү тарбиялоо башкача жүрөт. Өспүрүмдүк курак — чоңдор үчүн дагы, бала үчүн дагы татаал. Бул куракта досторунун таасири чоң, «мен кандаймын, мен кандай болушум керек...».
- Жогорку класстарда өзүн өзү тарбиялоо окуучулар тарабынан өзүнүн үстүнөн иштеенүн интеллектуалдык жана моралдык маанисин түшүнүүдөн курулат. Балдар жашоону ишмердүүлүктүн алдыңкы перспективасы катары түшүнүшөт.

Башталгыч класстын окуучуларынын өзүн өзү тарбиялоо процессинде мугалимдин практикалык ыкмаларды колдонуусу абдан натыйжалуу болуп эсептелинет. Эгерде теменкү ыкмалар Сиздин класстын окуучулары үчүн татаал болсо, анда аларды ата-энелердин жардамы менен биргеликте ишке ашырса болот:

1. Биринчи ыкма «Бир кадам алга» деп аталат. Анын маңызы күнүгө кийинки күнгө өзүнүн ишмердүүлүгүн пландаштыруу.
2. Экинчи ыкма «Бир күндүн белгиси». Окуучу күнүгө өзүнүн жүрүм-турумун талдайт.
3. Үчүнчү ыкма «Өзүнүн милдеттери». Окуучу айга, чейрекке, жарым жылга жана бир жылга өзүнүн үстүнөн иштеенү пландаштырат.

4. Төртүнчү ыкма «Өзүн тааныйт». Оюн мүнөзүндөгү ыкма. Мугалим окуучуга толук эмес мүнөздөмө берет, ал өзүн тааныйт, жолдоштору анын мүнөзүн толуктайт.

4. ТАРБИЯЛЫК СААТТАРДЫ ЖАНА ТАРБИЯЛЫК ИШ-ЧАРАЛАРДЫ КАНТИП ӨТКӨРҮҮ КЕРЕК?

Бардык кичине, чоң коллективде өзүнүн жылдан жылга калыптанган өзүлөрүнө жаккан салттары боло тургандыгы белгилүү. Башталгыч мектепте бир нече саат балдар менен бирге болгон учурда, сизде да, балдарда да жандуу баарлашуу мүмкүнчүлүгү түзүлөт. Сиз балдар менен дароо маанилүү маселени талкуулап, пикир алмашып, келечектеги биргелешкен иш-чараларды белгилесеңиз болот. Пандемия шартында дистанттык окутуу режимине өткөндө, мындай жакын, түз баарлашуу мүмкүнчүлүгү дээрлик жоголду десек жаңылышпайбыз. Бирок, эч нерсеге карабастан баарлашууну сактап калууга аракет кылуу маанилүү. Тарбиялык сааттарды жана тарбиялык иш-чараларды өткөрүү практикасы класс ичиндеги инсан аралык мамилелерди түзүүгө, класстагы балдардын бири-бири менен, мугалими менен эмоционалдык байланышын күчөтүүгө ебелге түзөт. Албетте, тарбиялык сааттардын форматы, мазмуну, өткөрүү меенетү, колдонулган методдор мугалимдин чыгармачыл кабыл алуусунан кез каранды экендигин айтуу зарыл. Аларды уюштурууда биз теменкү 5 эрежени сунуштагыбыз келип жатат:

1-эреже:

Келе жаткан тарбиялык сааттар жөнүндө маалыматты окуучуларга позитивдүү маанайда жеткирүү маанилүү.

2-эреже:

Тарбиялык сааттар теменкү милдеттерди аткаруу менен өткөрүлүшү күтүлөт:

- окуучулар үчүн гигиена темасы боюнча мурда белгисиз болгон «ачылыш» катары болгон таанып-билүүчүлүк тарбиялык сааттар;
- окуучулардын чыгармачылыгын (креативдүүлүгүн) өнүктүрүүгө багытталган тарбиялык сааттар;
- турмуштук көндүмдөрдү калыптандырууга арналган тарбиялык сааттар.
- кайтарым байланыш алуу үчүн өткөрүлгөн тарбиялык сааттар, мисалы бир жумадагы жетишкендиктер, жыйынтык чыгаруу тууралуу.

3-эреже:

Тарбиялык сааттардын форматы мугалимдин чыгармачылык кез карашынан кез каранды. Адатта теменкү форматта өткөрүү сунуш кылынат:

- кызыктуу маалыматтар менен таанышуу;
- билимдин ар кандай тармактарындагы викториналар;
- дискуссиялар (берилген тема боюнча);
- интерактивдүү оюндар;
- оюндар-саякаттоо;
- видео-фильмдерди, документалдык фильмдерди, мультфильмдерди керүү, талкуулоо;
- сүрөттөр менен иштөө.

Негизинен, окуучулардын активдүүлүгүн, өз ара аракеттенүүсүн жакшыртуу үчүн бул сунушталган тарбиялык сааттардын форматтарынын көпчүлүгүн чыгармачылык менен ылайыкташтырылышы мүмкүн.

4-эреже:

Ресурстарды алдын ала даярдоо зарыл. Эгерде дистанттык форматта тарбиялык сааттарды еткерүү маселеси карала турган болсо, өзгөчө техникалык суроолорго кеңүл буруу керек.

5-эреже:

Кайтарым байланыш. Ар бир еткерүлгөн тарбиялык саат кайтарым байланыш менен аяктаганы маанилүү болуп саналат. Тарбиялык саат учурунда окуучулардын уккан-кергендерүне реакциясын, бири-бири менен өз ара мамилесин жакшыртуунун камсыз кылган ыкмаларды колдонуу максатка ылайыктуу. Кайтарым байланыш алуу үчүн бир нече кыска ыкмаларды пайдаланса болот:

- 1) Аудиторияга багытталган суроолор. Тема боюнча окуучулардын кез карашын аныктоого мүмкүнчүлүк берген кыска суроо-жооптор.
- 2) Жазуу түрүндө жөнөкөй суроого жооп берүү. Тема боюнча + жана - белгилерин колдонуу менен жооп жазуу.
- 3) Кыска тесттер жана викториналар. Тема боюнча тест тапшырмалар сунушталган материалдардын негизинде алдын ала даярдалат. Презентация түрүндө экранда суроосу бар слайд көрсөтүлөт, окуучулар чектелген убакытка жараша жооп беришет.

Мектептеги тарбиялык сааттардан тышкары санитардык иштин бир түрү санитардык комиссиялар болуп саналат. Гигиеналык билим берүү чейресинде тарбиялык иш-чаралардын формалары өтө ар түрдүү: окуучулар үчүн гигиена боюнча аңгемелешүүлөр жана лекциялар, санитардык-гигиеналык мазмуну боюнча илимий-популярдуу жана көркөм адабияттарды окуу, санитардык дубал гезиттерди жана санитардык бюллетендерди чыгаруу, санитардык-агартуу фильмдерин, санитардык керегемелердү, ден соолук клубдарын, ден соолукту чыңдоочу майрамдарды уюштуруу. Окуучулардын ден соолугу жөнүндө маселелер жалпы мектеп дубал газетасында да, класстык дубал гезиттеринде жана бюллетендеринде, ошондой эле окуучулардын колу менен жазылган журналдарда чагылдырылышы керек. Бул ишти мектептин санитардык активисттери жана биринчи кезекте медициналык билим берүүнү уюштуруу боюнча мектеп уюштурушат. Санитардык дубал гезити окуучулардын ден соолугун коргоонун жана чыңдоонун негизги маселелерин камтыйт. Ал эми бюллетендер көбүнчө бир маселеге кеңүл бурат.

Бул жерде айрым бюллетендердин болжолдуу мазмуну келтирилген:

1) «Ийгиликтүү окуп-үйрөнүүгө жардам берүүчү санитардык каражат» бюллетени теменкүдөй мазмунду камтышы мүмкүн:

- а) ийгиликтүү окуп-үйрөнүү үчүн ден соолуктун мааниси жөнүндө темага алдыңкы макала,
- б) окуу ишинин гигиенасы жөнүндө макала,
- в) окуучунун күнүмдүк жашоосу жөнүндө макала,
- г) жаңы окуу жылындагы санитардык активдин милдеттери жөнүндө макала жана ырлар, табышмактар, фотосүрөттөр, сүрөт жана башкалар.

2) «Ден соолуктуу жайкы эс алуу үчүн» бюллетени теменкү мазмунду камтышы мүмкүн:

- а) жайкы каникул учурунда ден-соолукту чыңдоо боюнча иш-чараларынын мааниси жөнүндө алдыңкы макала,
- б) күнгө күйүү жана сууга түшүү эрежелери жөнүндө макалалар, в) экскурсиялар жана туризм жөнүндө макала,
- в) экскурсиялар жана туризм жөнүндө макала
- г) витаминдер жөнүндө жазуу,
- д) «Ичеги-карын ооруларынан кантип коргоонуу керек» темасына жазуу,
- е) ырлар, табышмактар, фотосүрөттөр, сүрөт жана башкалар.

Санитардык комиссиянын ишине кенже жана жогорку класстардын окуучулары, ошондой эле мугалимдер, биринчи кезекте класс жетекчилер жана мектеп дарыгери катышышат. Мектеп дарыгери, эреже катары, жалпы мектептин санитардык комиссиясынын башчысы болуп саналат жана класс жетекчилери санитардык комиссиялардын ишмердүүлүгүнө класстар боюнча жетекчилик кылышат. Комиссиянын мүчөлөрү окуучулар — санитардык-гигиеналык иш-чараларды өткөрүүдө класс жетекчилерине жана мектептин дарыгерине жардам берип, башталгыч класстын окуучулары тарабынан жеке гигиена кендүмдөрүнүн (кол, моюн, бет, кулак тазалыгы, кийимдердин тазалыгы жана ж.б.) сакталышына, аларды тыныгуу учурунда класстан чыгып жатканына, класста форточканын ачканына, мектеп окуучуларынын кечедегү жүрүм-турумуна кеземелдөө жүргүзүшү керек. Санитардык комиссиялардын мүчөлөрү — окуучулар ездерүне тазалыктын, тыкандыктын жана жеке жана коомдук гигиенанын эрежелерин так аткаруунун үлгүсүн көрсөтүшү керек. Айрым мектептерде, айрыкча башталгыч класстарда санитардык комиссиянын ордуна мугалим санитардык активди мектеп окуучуларынан уюштурат, алар менен класстардын жана мектептин санитардык абалын жана балдардын, еспүрүмдөрдүн жеке гигиенасынын абалын системалуу текшерешет.

5. ТАРБИЯЛЫК СААТТАРДЫ ӨТКӨРҮҮ ҮЧҮН КАНДАЙ ПРИНЦИПТЕР, ТАПШЫРМАЛАР, ИШТӨӨ ФОРМАЛАРЫ МААНИЛҮҮ?

Окуу программасына киргизилген гигиена боюнча материалдар башка окуу материалдары сыяктуу эле, мугалим тарабынан пландаштырылышы керек. Окуучулардын гигиеналык кендүмдөрүн жана гигиеналык жүрүм-турумун калыптандыруу үчүн тарбиялык сааттарды өткөрүү алардын кызыктуу ишке тартылышына түрткү болот.

Тарбиялык сааттар балдарда оң эмоцияларды пайда кылгандай кылып пландаштырууга аракет кылуу керек. **Бул максаттарга жетишүүгө төмөнкү принциптер жардам берет:**

- 1) окуучулар үчүн кызыктуу темаларды тандоо;
- 2) кызыктуу, ачык, адаттан тыш фактыларды билдирүү;
- 3) окуучулар менен баарлашуунун эркин жана ачык стилин тандоо;
- 4) окуучуларга өз оюн дайыма эркин айтууга мүмкүнчүлүк берүү;
- 5) оюндарды жана кызматташуу шарттарын киргизүү;
- 6) кызыктырган тема боюнча кошумча маалымат менен кайдан таанышууга боло тургандыгы жөнүндө маалымат берүү (мисалы, Интернеттеги ресурстарга

шилтеме түрүндө).

Тарбиялык сааттын өткөрүлүшү жөнүндө алдын ала класстагы окуучуларга, балким алардын ата-энелерине жарыялоо керек. Мугалим теменкүлөргө көңүл бурушу маанилүү: тарбиялык сааттын темасын жана жалпы идеясын аныктоо («эмне жана эмне үчүн сүйлөшөбүз?»). Тарбиялык сааттын баяндалышы окуучуларга (алардын ата-энелерине) алар кандай пайда ала тургандыгы тууралуу ачык айтылышын, кандай жаңы нерселерди алышаары жөнүндө түшүнүк берүүсүн камтыйт, ошондой эле иш-чаранын күнү жана так убактысы көрсөтүлөт (өзгөчө учурларда, кийинки күндөрү тактоого болот).

Тарбиялык сааттарды окуучулар менен биргелешип даярданып, аны түзүп, алар менен өткөрсө болот. Тарбиялык сааттын идеясына жараша конкреттүү окуучуларга ар кандай тапшырмаларды же аны аткаруунун варианттарын тандап алууга мүмкүнчүлүк берген жалпы тапшырманы берсе болот. Эгер мугалим

маалыматты кенен таба алгандай темаларды тандап тарбиялык саатты өткөргүсү келсе, мисалы, «Кыргызстан-таза суунун мекени», «Ыссык-Көл – Кыргызстандын бермети», «Кечмендер оюндары» ж.б. анда экинчи жол ылайыктуу болот.

Экинчи вариантта жалпы кенен теманын алкагында окуучу өзүнө кызыктуу же пайдалуу болгон сюжет түрүн тандап алууга мүмкүнчүлүк алат.

Маанилүү!

Бирок, окуучуларга (жана алардын ата-энелерине) тарбиялык саатка даярдануу боюнча тапшырмаларды ашыкча жүктөбөө керек!

Тапшырма окуучуларга алдыдагы тарбиялык сааттын жарыялоо учурунда кыскача көрсөтмө түрүндө түшүндүрмөлөрү менен берилет. Эгерде мугалим ылайыктуу деп эсептесе, анда колдонууга ылайыктуу маалымат булактарын сунуштоого болот (алардын саны көп болбошу керек, бирок бир булак менен чектелбеш керек). Окуучулар эмнени так жана кандай форматта даярдашы керектигин мугалим ачык аныктап, таблицасын окуучуларга сунуштайт.

1-таблица

№	Баяндоо	Убактысы	Эскертүүлөр
1.	Окуучунун кыскача оозеки кабарлоосу	3-4 мүнөт	
2.	Кабарлоону коштогон слайддардын кыскача тандоосу	3-4 мүнөт	5-7 слайд же жөн гана сүрөттөр;
3.	Тандалган тема боюнча оозеки кабарлоонун видеожазуусу	3-4 мүнөт	анын шилтемеси класстык саатта берилет

Тарбиялык саатты жогорку сапатта еткерүү үчүн, окуучулар (же мугалим) тарабынан даярдалган материалдар же алардын бир белүгү (слайддар тандалышы; сөз сүйлөө темасы же анын тексти (мугалимдин чечими менен); окуучулар тарабынан даярдалган видео) мугалимге алдын ала тарбиялык саатка бир күн калганда тапшырылганы жана ал тарабынан каралганы маанилүү.

Бул мугалимге теменкү иш-аракеттерди жүргүзүүгө мүмкүндүк берет:

1. өз ара аракеттенүүнүн эң жакшы жолун алдын ала пландаштырууга,
2. сөз сүйлөөнүн тартибин аныктоого, кимге биринчи, экинчи ж.б. сөз берилерин чечүүгө;
3. окуучулар тарабынан кетирилген каталарды оңдоого;
4. берилген маалымат боюнча ой-пикирин билдирүү үчүн, окуучуларга кыска суроолорду даярдоого;
5. кийинки тарбиялык сааттын темасын аныктоого.

Гигиеналык суроолорду ачыктоо окуучулардын жаш курагын эске алуу менен жүрүп, башталгыч класстарда жеке гигиенаны өнүктүрүү максатын койгон гигиеналык жоболор кыскача берилип, көбүнчө окуучулардын өз жашоосунан жана тажрыйбасынан алынган байкоолорго жана фактыларга негизделиши керек. Гигиена суроолорун окутууда башталгыч класстарда түшүндүрмө окуу колдонулушу үчүн, мугалим ден соолукту коргоо жана чыңдоо боюнча материалдарды балдарга арналган журналдардан жана ар кандай китептерден, илимий макалалардын үзүндүлөрүнөн алат. Башталгыч класстын окуучуларынын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумуна арналган темаларды үйрөтүүдө таблицаларды, сүрөттөрдү, макеттердин плакаттарын, айрым гигиеналык буюмдарды көрсөтүү жана тажрыйба жүргүзүү аркылуу көрсөтмөлүүлүк принцибинин кеңири колдонулушу күтүлөт.

Кенже курактагы окуучуларга жеткиликтүү кыска метраждуу тасмаларды да колдонсо болот (мисалы, мектеп окуучуларынын күндүк режими, туура тамактануу ж.б.). Башталгыч класстарда өткөрүлүүчү ден соолукту сактоо боюнча көрсөтмөлүү деп аталган тарбиялык сааттар чоң мааниге ээ. Бул сабактарда окуучулар тигил же бул гигиеналык жүрүм-турумдун эрежелерин үйрөнүшөт, мисалы, жуунуу, тиш жуу жана башкалар. Мындай көрсөтмөлүү тарбиялык сааттарда мектептин медайымы, чакырылган дарыгерлердин дайыма катышуусу күтүлөт.

6. КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮК ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА ТАРБИЯЛЫК СААТТАРДЫ ӨТКӨРҮҮДӨГҮ МААНИСИ КАНДАЙ?

«Бир бала болуптур. Ал мектепке келгенде чейин, гүлдердү тартканды жакшы керчү экен. Дайыма ар кандай гүлдердү тарта берчү экен. Мектепке келгенде мугалим: «Балдар, бүгүн, биз гүл тартабыз» — дегенде эле бала өзүнүн жакшы кереген гүлүн тарта баштаптыр. Бирок мугалим баланын жанына келип: «Эмнени тартып жатасың, мен кандай гүлдү тартаарыбыз жөнүндө тапшырма бере элекмин», — дептир. Бала кызыктай болуп, токтоп калыптыр, мугалим болсо, биз мындай гүл тартабыз — деп «сабагы бар жашыл гүлдү» керсетет экен. Бала ал гүлдү тарткысы келбей, отура берип, сабак дагы бүтөт экен.

Кеп етпей эле бала бул мектепте окубай калып, башка мектепке которулат экен. Бир күнү мугалим: «Балдар, бүгүн биз гүл тартабыз», — деп айтат экен. Бала кепке чейин эч нерсе тартпай отургандыктан, мугалим келип: «Эмне үчүн тартпай отурасың?», — деп сураса, анда бала «Сиз кандай гүл тартаарыбызды керсеткен жоксуз да», — деп жооп бериптир. Анда мугалим: «Каалаган гүлүңдү тарт» — дейт экен. Бала кепке чейин отуруп, тыныгууга аз калганда «сабагы бар жашыл гүлдү» тартып, жумушту мугалимге берет экен.

(накыл баян)

Бул накыл-баянды окуганда өзүңдүн балалык кезиң жөнүндө ойлор келе баштайт. Ушундай эле окуяны баардыгыбыз эстей алат болушубуз керек. Мисалы, сүрөт сабагында балдар, биз бүгүн уй тартабыз деп уйду керсетүп тартышканын эстей берем.

Керсетмелүүлүк принциби — бул окутуунун маанилүү дидактикалык принциби. Окуу процессинде окуучулар конкреттүү образдарды куруу үчүн керсетмелүүлүк принциби иштейт.

Керсетмелүүлүк жөнүндө педагогикалык изилдеелерде ар кандай аныктамаларды берет мисалы,

- Мугалим материалды оозеки түшүндүрүү учурундагы иллюстрация.
- Таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жолу.
- Окуу материалын сунуштоо формасы.
- Дидактикалык принцип.
- Окуу моделдеринин маңызы.

Классикалык окутуу системасы айлана-чөйрө кубулуштарын, процесстерди, предметтерди караганда гана окуу ийгиликтүү болот деген божомолдоолорго таянып, керсетмелүүлүк принцибин сунуштаган. Немец педагогу Адольф Дистерверг адамдар керсетмелүүлүк жолу менен гана билимге жетет деп айткан. Ал эми К.Д. Ушинский окуу теориясын өнүктүрүүдө: «... Эгер биз сырткы дүйнөдөн кабыл алган маалыматтыбыз туура эмес болсо, анда жыйынтыктар дагы калп болушу мүмкүн», — деп белгилеген.

Каралып жаткан кубулуштардын маңызын ачуу үчүн мугалимдин милдети болуп окуучуларды ушул чыгармачылык процеске тартууга кандайдыр бир методикалык ыкмаларды табуу болуп эсептелинет.

Чех окумуштуусу Ян Амос Коменский адамдын таанып-билүү жолу конкреттүү фактылардын жана кубулуштардын сезимдик кабыл алуусунан башталаарына ишенип, окутуунун эң маанилүү принциби — керсетмелүүлүктү белгилеген. Ал теменкү «алтын эрежени» сунуштаган: **«Көрө турганды көрүү, уга турганды — угуу, жыттоонуу — жыттоо, кармап көрүнүү — кармоо б.а. таанып-билүү абдан көп рецепторлордун катышуусун талап кылат».**

Белгилүү окумуштуулар А.Дистерверг, Г.Песталоцци, Ж. Руссо керсетмелүүлүксүз эч кандай билимге жетишпейт деген ойлорду айтышкан.

Педагогдун тажрыйбасынан:

«Мисалы, биз биология мугалиминин сабагына күбө болгонбуз. Сабак ачык болгондон кийин мугалим абдан аракет кылып болгон керсетме куралды класска алып келген, бирок алар ар бир баланын астында 45 мүнөт жөн эле экспонат катары турган. Мугалим аны менен өзү дагы иштеген жок, балдар дагы иштеген жок».

Мугалимдер кандайдыр бир керсетме куралды класска алып киргенден кийин, ал колдонулушу керек, себеби сабактын максатына жараша керсетме куралды иштетсе болот.

Мугалим тарбиялык сааттарды пландаштырып жаткан учурда керсетме куралды «Кайсы баскычта?», «Эмне үчүн?», «Кантип колдонуу керек?» - деген үч суроонун үстүнөн иштеесү керек.

Тарбиялык сааттарды еткерүүдө керсетмелүүлүктүн мааниси чоң, мугалим теменкү суроолорго өзүнүн жоопторун кошумчалаган учурда, кесипкейлик тууралуу айта алабыз.

1. **«Сабактын (тарбиялык сааттын) кайсы баскычында керсетме курал колдонулат?»** Бардык үч баскычта колдонсо болот: чакыруу, түшүнүү, ойлонуу.¹³

2. **«Эмне үчүн ар бир керсетме курал сабакта (тарбиялык саатта) иштелиши керек?»** Окуучулар үчүн маалыматты түшүнүп кабыл алуу процесси башталат. «Адам, — деп белгилеген С.Л. Рубинштейн, — бир нерсени түшүнгүсү келген муктаждык пайда болгондо ойлонот. Ой жүгүртүү дайыма кейгейден же суроодон, таң калуудан же түшүнбөстүктөн башталат. Инсандын ойлонуу процессине киришүүсү дайыма кандайдыр бир маселени чечүүгө багытталат».

Мугалимдер кандайдыр бир керсетме куралды класска алып киргенден кийин, ал колдонулушу керек, себеби сабактын максатына жараша керсетме куралды иштетсе болот.

3. **Кантип колдонуу керек?** Сабак (тарбиялык саат) маанилүү, кызыктуу, чыгармачыл болушу үчүн, керсетме курал өз учурунда, окуп-үйрөнүү процессине жолтоо болбостон колдонулушу зарыл. Мугалим ар бир сабактын режиссеру, окуп-үйрөнүү процессинде керсетме куралдарды колдонуу дагы окуучулардын курактыктын өзгөчөлүгүнө, муктаждыгына, кабыл алуу стилдерине жана башка педагогикалык принциптердин туура, орундуу колдонулушуна жараша боло тургандыгы ачыктан ачык.

13. 3-4-бөлүмдөгү сабактардын иштелмелерин караңыз.

2-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

2-бөлүм методикалык суроолорго арналган. Башталгыч класстын мугалими гигиена тармагында окуучулардын турмуштук кендүмдөрүн кайсы методикалар, кандай материалдын негизинде, кандай керсетмелүүлүктү колдонуу менен калыптандыра ала тургандыгын ачык-айкын түшүнүүсү маанилүү.

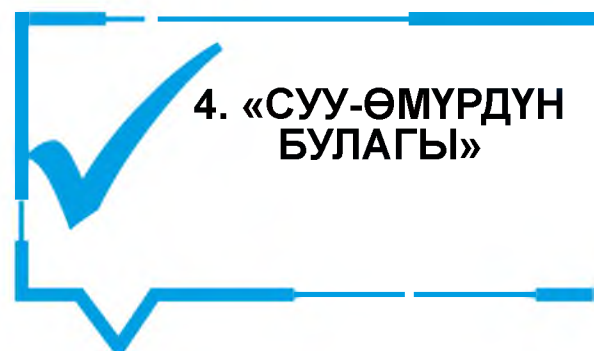
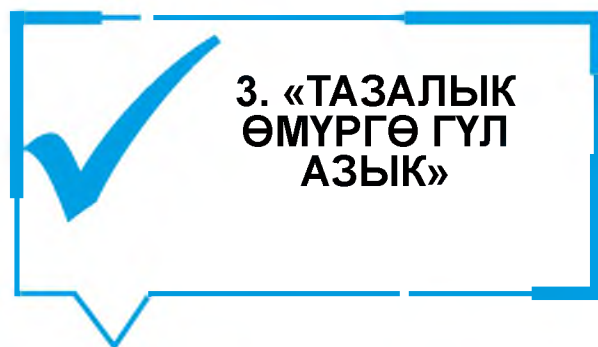
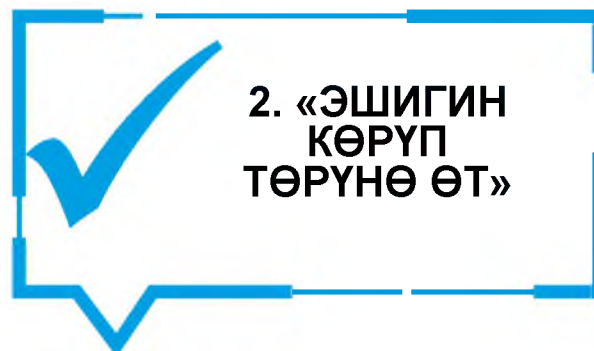
Инсанга багытталган окутуу, инсанга багытталган мамиле билим берүү системасын реформалоодо гумандаштыруу багытында жаралган.

Бул реформалардын негизин түзгөн идея – ар бир окуучуну инсан катары кароо, алардын оюн эске алуу, угуу, ар бир окуучуну ийгиликтүү экендигине ынандыруу, ишенүү, лидерликке умтултуу. Учурда турмуштук кендүмдөргө ээ болгон инсандар базар экономикасынын шартында ийгиликтерге жетишүүдө. Турмуштук кендүмдөргө эмнелер кире турганын айтып еттүк. Инсанга багытталган окутуу методикасын колдонуу менен гигиена тармагында окуучуларда турмуштук кендүмдөрдү өнүктүрүү тууралуу сез кылуу менен, бул процесс ата-энелер менен кызматташууну күчөтүү аркылуу башталса, окуучулардын мүмкүнчүлүктөрү кеңейет деген ишеним бар.

3-БӨЛҮМ. МААНИЛҮҮ БЕШ САБАК

КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ (ТАРБИЯЛЫК) САБАКТАРДЫН ТЕМАТИКАСЫ

Суроолордун жооптору
кийинки бетте...

1-ТАРБИЯЛЫК СААТ. «БИРИНЧИ БАЙЛЫК ДЕН СООЛУК»

Тарбиялык сааттын максаты: Башталгыч класстын окуучуларында гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу.

Тарбиялык сааттын милдеттери:

1. Окуучулардын ден соолугуна карата баалуулук мамилесин калыптандырууга салым кошуу.
2. Окуучулар менен ден соолугун чыңдоо боюнча кеңештер боюнча иштее жана маанисин аныктоо.
3. Окуучуларда турмуштук кендүмдердү (сынчыл ой жүгүртүү, таанып билүү, башка адамдар менен өз ара аракеттенүү) калыптандыруу.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Окуучулар:

- ден соолугуна карата баалуулук мамилесин калыптандырышат;
- ден соолугун чыңдоо боюнча кеңештер менен таанышышат жана өзүлөрү үчүн маанисин аныкташат;
- турмуштук кендүмдерүн (сынчыл ой жүгүртүү, таанып билүү, башка адамдар менен өз ара аракеттенүү) калыптандырышат.

Колдонулуучу материалдар:

Проектор, маркерлер, ватман, А4 барагы, тарбиялык саатта колдонулуучу таркатма материалдар, видеотасма, компьютер, интерактивдүү такта.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасы.

Убакыт: **45 мүнөт.**

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүн.	Саламатсыңарбы, балдар! Бүгүнкү тарбиялык сааттын темасы: «БИРИНЧИ БАЙЛЫК ДЕН СООЛУК» . Мугалим окуучуларга ушул саатта кантип иштей тургандыгы тууралуу маалымат берет.	Окуучулар мугалимди угуп отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.
2-кадам. 5 мүнөт	Балдар, азыр силерге чакан анкета таратылат. Силер 5 мүнөттүн ичинде анкетанын суроосуна жооп бересиңер. 1-тиркеме. Окуучулар үчүн анкета	Окуучулар таратылган анкетанын суроолорун окушуп, түшүнбеген суроолор болсо, мугалимден тактап, жооп беришет.
3-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулар менен анкетанын ар бир суроосу боюнча талкуу өткөрөт. Мугалим ар бир окуучунун оюн айтуусуна көңүл бурат.	Окуучулар талкууга активдүү катышышат.

4-кадам. 5 мүнөт	Мугалим классты 5 топко белет, ар бир топ үчүн алдын ала даярдалган макалдар жазылган эки белүктүү күндөлүктү таратат. Окуучулардын милдети – макалдарга карата өз оюн жазуу, комментарий берүү. 2-тиркеме. Макалдар	Окуучулар кичи топтордо иштешет, мугалим алардын иштөөсүнө байкоо жүргүзөт.
5-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентациясын сурап, талкуу өткөрөт, презентациядан кийин кыскача пикирин айтат.	Окуучулар ойлорун, комментарийлерин презентация кылышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
6-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга «Биринчи байлык ден соолук» аттуу презентациясын ¹⁴ сунуштайт, аны интерактивдүү өткөрөт, башкача айтканда окуучулар менен өз ара аракеттенүү жүрөт. Презентацияны керүү үчүн мугалим ыңгайлуу физикалык чөйрө түзөт.	Окуучулар мугалимдин презентациясы менен активдүү таанышышат, берилген суроолорго жооп берүүгө аракет кылышат.
7-кадам. 5 мүнөт	Окуучуларды кичи топтордо ишин улантуу үчүн мугалим концептуалдык таблица таратат, окуучулардын милдети – өзүнүн тобуна тиешелүү түшүнүктөрдү кантип түшүнсө, ошондой концептуалдык карта түзүү. Мугалим окуучуларга азыркы көрсөткөн презентацияда берилген маалыматтарды колдонсо боло тургандыгын айтат. 3-тиркеме. Сөздөр 4-тиркеме. Концептуалдык карта ыкмасы	Окуучуларга флипчарт, маркерлер жана концептуалдык таблица менен карточкалар таратылат. Окуучулар кичи топтордо иштешет, мугалим бардык балдар процеске катышып жатканына көңүл бурат, тапшырма боюнча суроо пайда болгон топторго консультацияларды берет.
8-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентациясына көңүл бурат, талкуу өткөрөт, презентациядан кийин кыскача пикирин айтат.	Окуучулар концептуалдык картаны презентация кылышат. Суроолорго жооп беришет.

14 Урматтуу мугалимдер, тарбиялык сааттар үчүн презентацияны классыңыздагы окуучулардын кабыл алуу өзгөчөлүгүнө, абалына, деңгээлине жараша өзүңүз даярдап алганыңыз маанилүү.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
9-кадам. 4 мүнөт	Мугалим окуучуларга теменкү шилтеме боюнча 4 мүнөттүк видеотасманы керүүнү сунуштайт: https://youtu.be/7PNG95cf5wI Видеотасманы керүү үчүн мугалим ыңгайлуу физикалык чейре түзөт жана окуучуларды отурууга чакырат.	Окуучулар видеотасма керүү чейресүне келип ыңгайлуу отуруу менен керүшөт.
10-кадам. 3 мүнөт	Видеотасманы керүп бүткөндөн кийин, мугалим окуучуларга теменкү сүйлөмдү толуктоого берет: «Мен үчүн №... кеңеш маанилүү болду. Анткени...» Мугалим каалоочу окуучулардан сурайт, калган окуучулардын барагын жыйнап алат жана дубалга илет.	Окуучулар сүйлөмдү өз алдынча толукташат, каалоочулар жалпы класска окуп беришет.
11-кадам. 1 мүнөт	Мугалим окуучуларга ыраазычылыгын билдирет, активдүү катышкандарды белгилейт жана етүлгөн тема боюнча окуучулардын жазгандары менен таанышуу үчүн «Галерея боюнча тур» өткөрөт. 5-тиркеме. «Галерея боюнча тур» ыкмасы	Окуучулар мугалимди угуп отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.
12-кадам. 2 мүнөт	Мугалим үйгө тапшырма берет: «Эшигин керүп, терүүне өт» макалынын маанисин жазып келүү, ата-энелерден жардам сураса болот. Андан соң балдардан тарбиялык саат тууралуу кайтарып байланыш алат.	Окуучулар тапшырманы жазышат, сабакка болгон кайтарып байланышын беришет, мугалим менен коштошот.

1-тиркеме

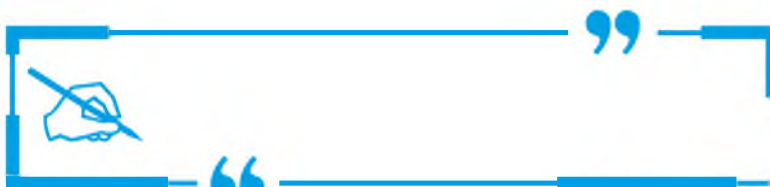
ОКУУЧУЛАР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Үй-бүлө мүчөлөрү ден соолукта болуш үчүн кандай эрежелерди колдонушат?
2. Үй-бүлөдө ден соолукка зыян келтирген жаман адаттарды жок кылыш үчүн эмне кылышат?
3. Үй-бүлө мүчөлөрү жеке гигиенанын маанилүүлүгүн билишеби? Мисал келтиргиле.
4. Үй-бүлөдө спорт менен машыгууга кеңүл бурабы?
5. Үй-бүлөдө туура тамактанууга кеңүл бурушабы?

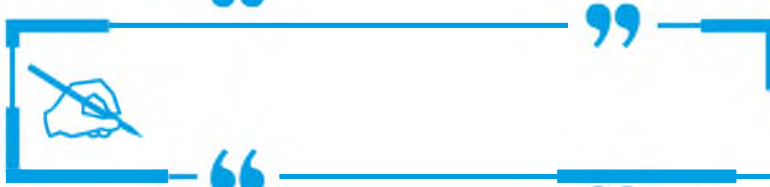
2-тиркеме

МАКАЛДАР

1. Дени тазанын деми таза.

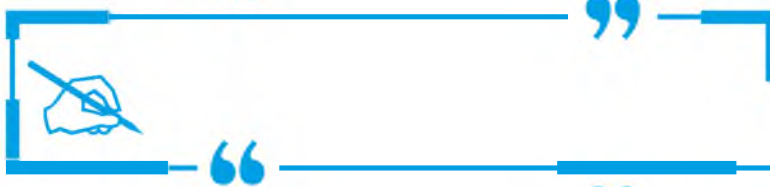
2. Эмгек — ден соолук,
жалкоолук — оору.

3. Күлкү —
ден соолуктун мүлкү.

4. Жашоо ырахаты —
ден соолук.

5. Ырыс алды —
ден соолук, андан кийин
ак жоолук.

3-тиркеме

1-топ	2-топ	3-топ	4-топ	5-топ
активдүү жашоо образы	ашыкча тамактануу	туура тамактануу	түнкү жашоо образы	жаман адаттар
жаман адаттардан баш тартуу	күндүзгү режим	активдүү эс алуу	жакшы уктоо	түнкү тамактануу
спорттук оюндар	жеке гигиена	позитивдүү эмоциялар	чыгармачылык	эс алуу

4-тиркеме

Концептуалдык карта¹⁵

Концептуалдык карта – ойлорду байланыштыруунун жана графикалык көрсөтүүнүн өзгөчөлөнгөн ыкмасы, белгилүү иреттүүлүктө өздүк көз караштарды жана билимдөрдү тизүү жана ушул иреттүүлүктү негиздөө, көйгөйгө көз карашты түзүү жана аны чөчүү.

5-тиркеме

«Галерея боюнча тур»¹⁶

Жазуу иштөрүн басып чыгаруунун ыкмасы. Тыкан кайра жазылган иштөр, класстын дубалында илинөт. Кийинки жумуш үчүн өзүнчө убакыт бөлүнөт: бардыгы класс боюу басып жүрүшөт, бири-биринин иштөрүн окушат жана бош орундарында жө эсселөр мөнөн жанында жайгаштырылган өзүнчө кагаздын барагына пикирлөрдү жазышат. Иштин артыкчылыгын белгилөө керек, ал эми күмөн саноолорду суроо түрүндө жазуу керек.

15 Методдун баяндалышы И.Низовскаянын «Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын сөздүгү китебинен алынды. — Бишкек, 2003.63-б..

16 Методдун баяндалышы И.Низовскаянын «Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын сөздүгү китебинен алынды. — Бишкек, 2003.63-б.

2-ТАРБИЯЛЫК СААТ. «ЭШИГИН КӨРҮП ТӨРҮНӨ ӨТ»

Тарбиялык сааттын максаты: Башталгыч класстын окуучуларында гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу.

Тарбиялык сааттын милдеттери:

1. Окуучулардын көңүлүн мектептин тышкы келбетине буруу, анын абалынын сапаттуу билим берүүгө таасирин аныктоо.
2. Окуучулардын турмуштук көндүмдөрүн (таанып-билүү, чечим чыгаруу, сынчыл ой жүгүртүү, чыгармачылык) өнүктүрүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Окуучулар:

1. көңүлүн мектептин тышкы келбетине бурушуп, анын сапаттуу билим алууга таасирин аныкташат;
2. турмуштук көндүмдөрүн (таанып билүү, чечим чыгаруу, сынчыл ой жүгүртүү, чыгармачылык) калыптандырышат.

Колдонулуучу материалдар: Проектор/компьютер. Ватман/флипчарт/интерактивдүү доска, ак кагаз А4, мектептердин тышкы жана ички келбети тартылган фотосүрөттөр.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 45 мүнөт.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнөт	Саламатсыңарбы, балдар! Бүгүнкү тарбиялык сааттын темасы: «ЭШИГИН КӨРҮП ТӨРҮНӨ ӨТ» Мугалим окуучуларга ушул саатта саякатка чыга тургандыгын айтат.	Окуучулар мугалимди угуп отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.
2-кадам. 15 мүнөт	Мугалим окуучуларды мектептин короосуна алып чыгат, аларды тегерете тургузуп, 4 кичи топко белет, А4 барагында даярдалган Т-схемасын таратат жана теменкүдөй тапшырма берет: «Мектептин айланасын чогуу карап чыккыла жана таратылган баракты толтургула. Мектептин айланасын баарын байкап чыккандан кийин, класска келип чогуу талкуулайбыз». 1-тиркеме. Т-схема	Окуучулар кичи топто иштешет, мугалим балдарга байкоо жүргүзөт, суроолору пайда болгон топторго жардам берет.

3-кадам. 10 мүнөт	Класска келгенде мугалим окуучулар оюн топтоп алуусуна убакыт берет жана презентацияны еткерет. Мугалим кыскача пикирин айтат, окуучулардын жазгандарын «Галерея боюнча турга» чогултуп алат.	Окуучулар презентацияга кеңүл бурушат, суроо-жоопко активдүү катышышат.
4-кадам 5 мүнөт	Мугалим үйгө берген тапшырмага кайрылат, окуучулардын аткарган иштерин текшерет, презентациясын угат. Мугалим окуучулардын жазгандарын «Галерея боюнча турга» чогултуп алат.	Ар бир топтон бир окуучунун презентациясы угулат.

II. ТҮШҮНҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
5-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын кеңүлүн класстын дубалдарында илинген фотосүрөттөргө бурат жана теменкү тапшырманы берет: 1) Өзүңөргө жаккан мектептик чейренү тандагыла. 2) Сүрөттүн жанына канча окуучу чогулса, ушул топ менен иштеп, эмне үчүн жакканын түшүндүрүп, билдирүү даярдап, презентациясын сунуштагыла. 2-тиркеме. Фотосүрөттөр	Окуучулар фотосүрөттөрдү карап тандашат жана өз билдирүүлөрүн даярдашат.
6-кадам 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентациясын угат, «Эшигин керүп терүне ет» макалы менен фотосүрөттөрдү байланыштырган кыскача презентация ¹⁷ сунуштайт, талкуу еткерет. Презентацияны керүү үчүн мугалим ыңгайлуу физикалык чейре түзөт.	Окуучулар жоопторун презентациялашат, мугалимдин презентациясына кеңүл бурушат.

17 Урматтуу мугалимдер, тарбиялык сааттар үчүн презентацияны классыңыздагы окуучулардын кабыл алуу өзгөчөлүгүнө, абалына, деңгээлине жараша өзүңүз даярдап алганыңыз маанилүү.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
7-кадам. 2 мүнөт	Мугалим окуучуларга ыраазычылыгын билдирет, активдүү катышкандарды белгилейт жана етүлгөн тема боюнча окуучулардын берилген тапшырма боюнча жазгандары менен таанышуу үчүн «Галерея боюнча тур» еткерет.	Сабак бүткөндөн кийин окуучулар «Галерея боюнча турга» катышышат, башка окуучулардын жазгандары менен таанышышат.
8-кадам. 2 мүнөт	Мугалим үйгө тапшырма берет: «Тазалык өмүргө гүл азык» макалынын маанисин жазып келүү, ата-энелерден жардам сураса болот. Андан соң окуучулардан тарбиялык саат тууралуу кайтарым байланыш алат.	Окуучулар тапшырманы алышат, сабакка болгон кайтарым байланышын беришет, мугалим менен коштошот.

1-тиркеме

Т-схема

Мектептин тышкы чөйрөсүнүн оң жактары	Мектептин тышкы чөйрөсүнүн терс жактары

2-туркеме

3-ТАРБИЯЛЫК СААТ. «ТАЗАЛЫК ӨМҮРГӨ ГҮЛАЗЫК»

Тарбиялык сааттын максаты: Башталгыч класстын окуучуларында гигиена тармагында турмуштук кендүмдөрүн калыптандыруу.

Тарбиялык сааттын милдеттери:

- Окуучуларда жеке гигиеналык буюмдарын туура пайдалануу кендүмдөрүн өнүктүрүү.
- Тазалык темасында негизги түшүнүктөрдү аныктоо, талдоо, жыйынтык чыгаруу.
- Окуучуларга гигиена тууралуу өз эрежелерин иштеп чыгууга түрткү болуу.
- Окуучуларда турмуштук кендүмдөрдү (таанып билүү, сынчыл ой жүгүртүү, чечим кабыл алуу) өнүктүрүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Окуучулар:

- жеке гигиенанын буюмдарын туура пайдалануу кендүмдөрүн өнүктүрүшөт;
- тазалык темасында негизги түшүнүктөрдү аныкташат, талдашат, жыйынтык чыгарышат;
- гигиена тууралуу өз эрежелерин иштеп чыгышат;
- турмуштук кендүмдөрүн (таанып билүү, сынчыл ой жүгүртүү, чечим кабыл алуу) калыптандырышат.

Колдонулуучу материалдар: Проектор/компьютер. «Сыйкырдуу баштыкча», Ватман/флипчарт/такта, мультипликациялык тасмалардын шилтемелери, А4 форматындагы барак.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 45 мүнөт

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнөт	Саламатсыңарбы, балдар! Бүгүнкү тарбиялык сааттын темасы: « ТАЗАЛЫК ӨМҮРГӨ ГҮЛАЗЫК ». Мугалим окуучуларга ушул саатта кантип иштей тургандыгы тууралуу маалымат берет.	Окуучулар мугалимди угуп отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.

2-кадам. 5 мүнөт	Мугалим колунда сыйкырдуу баштыкча бар экендигин айтат жана окуучуларды кезек-кезеги менен доскага чакырат жана даярдалган баштыктан бир буюмун алып чыгууну жана ушул буюмдун арналышы жана туура колдонулушу тууралуу айтып берүүнү сунуштайт. 1-тиркеме	Окуучулар кезеги менен чыгышып, мугалим сунуштаган оюнга катышышат жана өзүлөрүнө келген буюм боюнча ойлору менен белүшүшөт.
3-кадам. 1 мүнөт	Мугалим оюндун жыйынтыгы боюнча кыскача пикирин (резюме) айтат.	Окуучулар презентацияга кеңүл бурушат.
4-кадам 5 мүнөт	Мугалим окуучуларды төрт кичи топко бөлөт жана ар бир топко өзүнүн суроосун берет: 1-топ. Тазалык деген эмне? 2-топ. Гүлазык деген эмне? 3-топ. Таза жүрүү эмнеден башталат? 4-топ. Үй, мектеп, айыл (шаар) таза болуш үчүн силер эмне кылышыңар керек?	Ар бир топ өзүнүн суроосуна жооп даярдайт.
5-кадам 4 мүнөт	Мугалим ар бир топтун жообун угат, талкуу өткөрөт.	Окуучулар өзүлөрүнүн жоопторун презентациялашат, суроолорду беришет, талкууга катышышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
6-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга « ТАЗАЛЫК ӨМҮРГӨ ГҮЛАЗЫК » презентациясын ¹⁸ сунуштайт. Презентацияны керүү үчүн мугалим ыңгайлуу физикалык чөйрө түзөт. 2-тиркеме. Мугалимдин презентациясына кошумча маалымат	Окуучулар презентацияны ыңгайлуу отуруу менен, активдүү суроолорго жооп берүү менен, катышып отурушат.

¹⁸ Урматтуу мугалимдер, тарбиялык сааттар үчүн презентацияны классыңыздагы окуучулардын кабыл алуу өзгөчөлүгүнө, абалына, деңгээлине жараша өзүңүз даярдап алганыңыз маанилүү

7-кадам. 5 мүнөт	Презентациядан кийин мугалим окуучуларга презентация боюнча жана үйгө берген тапшырмага кайрылуу менен талкуу еткерет. Мугалим ойлорун айтууга үлгүрбөй калган (же тартынчаак) окуучулардын жазып келген үй тапшырмаларын дубалга илип, калган балдар таанышуу үчүн «Галерея боюнча тур» ¹⁹ еткерсе болот.	Окуучулар мугалимдин суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.
8-кадам. 5 мүнөт	Мугалим кайрадан топторду алмаштырат, эми окуучулар 5 топко белүнүшөт (мисалы, тазалыкка тиешелүү предметтер менен белүштүрсө болот: самын, шампунь, антисептик, салфетка, бет аарчы ж.б.). Ал окуучуларга мультипликациялык тасмаларды кере тургандыгы тууралуу маалымат берип, ыңгайлуу физикалык чейре түзөт. Мугалим окуучулардан шилтемелер боюнча тасмаларды ачып, 3 мүнөттүк үзүндүсүн керүүнү сунуштайт: 1-топ: «Смешарики»: https://youtu.be/J30j5TkE8p4 2-топ: «Фиксики» https://youtu.be/-EрН6MzMHsc 3-топ: «Фиксики» https://youtu.be/ZvBW4UKп6e8 4-топ: «Царевна»: https://youtu.be/QxeE1AykJx8 5-топ: «Смарта»: https://youtu.be/MjsJ8EUku8g	Окуучулар видеотасма керүү чейресүне келип ыңгайлуу отуруу менен, шилтеме боюнча мультипликациялык тасмаларды керүшөт.
9-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга А4 барагын таратат жана тапшырма берет: ар бир топ мультипликациялык тасмалардан үзүндү керегенден кийин тазалык, гигиена боюнча 3 эреже түзүшү керек. Мугалим эрежелерди А4 барагына жазуусу керектигин эскертет.	Окуучулар кичи топтордо иштешет жана эреже түзүшөт. Мугалим түшүнбөй калган топторго жардам берет.
10-кадам 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентациясын угат, талкуу еткерет.	Окуучулар түзгөн эрежелерин презентациялашат.

19 Методдун баяндалышын мурунку тарбиялык сааттын таркатма материалдарынан карасаңыз болот. Ушул колдонмо, 66-бет.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
11-кадам. 2 мүнөт	Мугалим окуучуларга ыраазычылыгын билдирет, активдүү катышкандарды белгилейт жана етүлгөн тема боюнча окуучулардын жазгандары менен таанышуу үчүн «Галерея боюнча тур» өткөргөт.	Сабак бүткөндөн кийин окуучулар «Галерея боюнча турга» катышышат, башка окуучулардын жазгандары менен таанышышат.
12-кадам. 2 мүнөт	Мугалим үйгө тапшырма берет: «Суу – өмүрдүн булагы» макалынын маанисин жазып келүү, ата-энелерден жардам сураса болот. Андан соң балдардан тар биялык саат тууралуу кайтарым байланыш алат.	Окуучулар тапшырманы алышат, сабакка болгон кайтарым байланышын беришет, мугалим менен коштошот.

1-туркеме

Сыйкырдуу баштыкча

Гүлазык деген эмне ?

(мугалимдин презентациясына кошумча материал)

Гүлазык – кубаты мол, узакка сакталган, ичкенге жарым-жартылай даяр кылып жасалган азык. Таразалай келгенде байыркы башаттын акылынан жаралган, эчен кылымдык мол тажрыйбанын табият менен шайкештигинин, ар нерсенин кадыр-баасын, сын-сыпатын терең билгендиктин түшүмү.

Жоокерчилик заманда жортуулга чыккан, жүрүшкө аттанган ар эрендин жан баштыгында гүлазыктын бир нече түрү камдалган. Керек жерде жан казандагы кайнап жаткан сууга салып жиберип, курсагын тойгузуп, кубатын толтуруп, дымагын тирилтип, аны даярдаган асыл жарына, энесине же эже-карындашына батасын берген.

Демек, гүлазык адамга күч-кубат берген. Ал эми адам жашоосунда тазалык деген «ден соолук үчүн, ооруп кыйналбас үчүн, узак жашап, емүр сүрүш үчүн, гүл азык болуп эсептелет экен».

4-ТАРБИЯЛЫК СААТ. «СУУ-ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ»

Тарбиялык сааттын максаты: Башталгыч класстын окуучуларында гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу.

Тарбиялык сааттын милдеттери:

1. Окуучулардын суунун кимге жана эмнеге керектиги тууралуу чыгармачыл иш аткарууга шарт түзүү.
2. Дүйнө жүзү боюнча суунун келемүн аныктоого кенүгүүлөрдү аткаруусун уюштуруу.
3. Практикалык иш аркылуу сууну үнөмдөө пайдалуу экендиги тууралуу жыйынтык чыгарууга ебелге түзүү.
4. Окуучуларда турмуштук кендүмдөр (таанып билүү, башкалар менен өз ара аракеттенүү, өзүн таануу) калыптандыруу.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Окуучулар:

1. суунун кимге жана эмнеге керектиги тууралуу чыгармачыл иш аткарышат;
2. дүйнө жүзү боюнча суунун келемүн практикалык кенүгүү аркылуу аныкташат;
3. практикалык иш аркылуу сууну үнөмдөө пайдалуу экендиги тууралуу жыйынтык чыгарышат;
4. турмуштук кендүмдөрүн (таанып билүү, башкалар менен өз ара аракеттенүү, өзүн таануу) калыптандырышат.

Колдонулуучу материалдар: Проектор/компьютер. Ватман/флипчарт/интерактивдүү доска. 3 глобус. Суулар чагылдырылган карточкалар. А4 кагаз, маркерлер. Тарбиялык саатка тиешелүү таркатма материалдар.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 45 мүнөт

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнөт	Саламатсыңарбы, балдар! Келгиле, музыка угуп керелүчү, бул эмненин үнү? ²⁰ Мугалим шарылдаган суунун үнү чыккан музыканы коет. Ооба, балдар силер туура таптыңар, бул суунун үнү. Бүгүн биз тарбиялык саатта суу тууралуу сүйлөшөбүз, темабыз: «СУУ-ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ» Мугалим окуучуларга ушул саатта кантип иштей тургандыгы тууралуу маалымат берет.	Окуучулар мугалимди угуп отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.

20 Алай району, Гүлчө айылындагы Т.Отунчиев атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими Алибаева Айжамал колдонгон ыкма.

2-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга экиден болуп иштеше тургандыгын айтат. Аларга А4 барагын жана эки карточканы таратат. 1-карточка. Суу кимге керек? 2-карточка. Суу эмнеге керек? Окуучулардын милдети – сүрөттөрдү карап, суроого жооп берүү менен аңгеме жазуу. 1-тиркеме.	Окуучулар жуптарда иштешет, аңгеме жазышат.
3-кадам. 5 мүнөт	Мугалим каалоочу окуучулардын презентациясын угат, талкуу еткерет. Мугалим кайсы жуп аңгемесин окубай калса, калган окуучулар таанышуу үчүн барактарын чогултуп, дубалга илет, сабактын аягында «Галерея боюнча тур» еткерүүгө даярдайт.	Каалоочу окуучулар аңгемелерин окуп беришет, талкууга катышышат.
4-кадам. 5 мүнөт	Мугалим класска 3 глобус алып келет, 3 партага берет, А4 барагын таратат жана окуучуларга түшүндүрмө берет. Глобус Жердин модели, Жер шарында суу кургактан кеп жана ал глобуста кек түс менен сүрөттөлгөн. <ul style="list-style-type: none"> • Глобуста кандай түс кебүрөөк экен? • Ушул түс менен чагылдырылган бардык жерлердин аталышын көрсөткүлө. • Океандардын, деңиздердин, келдердүн аталышын жазгыла. 	Окуучулар үч топ болуп иштешет. Мугалим окуучулардын арасынан 1 докладчы, 3 изилдөөчүнү шайлайт. Бир изилдөөчү - океандарды, экинчи – деңиздерди, үчүнчү - келдердү изилдейт. ²¹ Калган окуучулар жазуучу болушат, алар изилдөөчүлөр айткандарын жазып турушат.
5-кадам 5 мүнөт	Мугалим 3 партанын окуучуларынын презентациясын угат. Андан соң окуучулар жазгандары менен салыштыруу үчүн өзү глобусту алып, ар бир океан жана деңиздерди атайт. Мугалим окуучулардын оңдолгон аталыштар жазылган барактарын чогултуп, дубалга илет.	Окуучулар презентация кылышат, мугалимдин текшерүүчү кыскача пикиринен жазгандарын салыштырышат, оңдоолорду киргизишет.

21 Баткен району, Ш. Токсонов атындагы мектебинин башталгыч классынын мугалими Козубаева Бактыгүл колдонгон ыкма..

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
6-кадам. 7 мүнөт	Мугалим окуучуларды төрт кичи топко бөлөт. Ар бир топко тексттерди таратат. Окуучулар теңгү белгилерди коюп текстти окушу керек: (V) - бул маалымат менен үчүн тааныш (+) - бул маалымат мен үчүн жаңы (?) - менде суроо бар, мен кенен билгим келет (!) - бул маалымат мен үчүн маанилүү болду. 2-тиркеме. ИНСЕРТ методу 3-тиркеме Тема боюнча текст	Окуучулар №2-тиркемени алышат, мугалим презентацияда көрсөткөн белгилер менен тексттерди окушат, кичи топтордо презентация даярдашат.
7-кадам. 5 мүнөт	Окуучулар тексттерди окуп бүткөндөн кийин, мугалим алардын презентациясына көңүл бурат жана ирети менен ар бир белги боюнча талкуу өткөрөт.	Окуучулар мугалимдин суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
8-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга мурунку сабакта берилген ата-энелердин жардамы менен «СУУ – ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ» макалынын маанисин жазып келүү үй тапшырмасына кайрылат. Окуучулардын азыркы милдети – алган маалыматтардан улам кошумчаларды кошуу.	Окуучулар үй тапшырмасын көрсөтүшөт жана ага кошумчалашат.
9-кадам. 5 мүнөт	Окуучулар жазып кошумчалап бүткөндөн кийин, мугалим алардын презентациясына көңүл бурат жана талкуу өткөрөт.	Окуучулар мугалимдин суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.

<p>10-кадам. 2 мүнөт</p>	<p>Мугалим окуучуларга тарбиялык саатка активдүү катышкандарына ыраазычылыгын билдирет, үйгө теменкү эки тапшырманы берет:</p> <p>1) Ата-энелердин жардамы менен чек-баракчадагы суроолорго жооп берүү. Ата- энелер №4-тиркемеге ылайык, балдарды жетектеши керек.</p> <p>4-тиркеме.</p> <p>2) Практикалык иштен кийин 5-тиркемедеги «Сууну сактоо эрежелери» маалыматын окуп, аны толуктоо.</p> <p>5-тиркеме</p>	<p>Окуучулар мугалимдин нускамасын угуп отурушат. 4, 5-тиркемелерди алышат.</p>
------------------------------	---	---

СУУ КИМГЕ КЕРЕК?

СУУ ЭМНЕГЕ КЕРЕК?

Натыйжалуу окуу жана ой жүгүртүү үчүн белгилердин интерактивдүү системасы (ИНСЕРТ)²²

Маалымат менен иштөө методу, натыйжалуу ойлонуу жана окууга жардам берген маркировкалоо ыкмасы. Текст менен диалог түзүү ыкмасы жана маалыматты түшүнүү жана багыт алуу каражаты.

1. Тема боюнча билимдерди актуалдаштыруу.
2. Текстти белгилери менен окуу: (V) – бул маалымат менен үчүн тааныш; (+) – бул маалымат мен үчүн жаңы; (?) – менде суроо бар, мен кенен билгим келет; (!) – бул маалымат мен үчүн маанилүү болду.
3. Ойлонуу (рефлексия) – окуганды койгон белгилерге таянуу менен, жуптарда, андан соң топто талкуулоо. Топто талкуулоо «белгиден белгиге» жүрөт; белгиленген маалымат ирети менен сунушталынат: билгенден баштап – түшүнүксүзгө.
4. Жыйынтыгында таблица түзүлөт же текст боюнча башка резюме (кыскача пикир) жазылат.

1-топ. Суунун кандай касиеттери бар?

Суу жердеги негизги ресурстардын бири. Жер бетинде суусуз жашоо мүмкүн эмес. «Суу-өмүрдүн булагы». Суу бардык жандыктарга – жаныбарларга, канаттууларга, өсүмдүктөргө жана ал тургай микроорганизмдерге керек. Суюк абалда суу түзсүз жана жыты жок, ал тунук жана куюлат. Суу кеп нерселерди эритет. Суу эриткич. Ичүү, тамак жасоо жана жеке гигиена үчүн жетиштүү келемде суу керек. Мисалы: ит тамаксыз 100 күнгө чейин жашайт, ал эми суусуз 10 күндөн ашпайт. Адам тамак-ашсыз бир айдан ашык, ал эми суусуз бир нече күн жашай алат. Өсүмдүктөр куурап, суусуз елет. Таштарда, тамактарда, бардык тирүү организмдерде суу бар. Адам 80% суудан турат жана күн сайын эки литрге жакын суюктукту чай, кофе, сүт, шире түрүндө ичет. Адам күн сайын санитардык-гигиеналык эрежелерди аткарат. Кир жуу, пол, терезелерди тазалоо, өсүмдүктөрдү сугаруу ж.б.у.с. жумуштарды аткарат.

Сууну жаратылышта 3 абалда кезиктиребиз.

Суу – суюк, куюлат, тунук.

Суу – катуу, кар жана муз.

Суу – газ абалында – буу түрүндө.

2-топ. Суу эмнеге пайдаланылат?

Биз денебиздеги тамак-аш аркылуу керектүү сандагы сууну камсыз кыла алабыз. Суу биздин денебиздин үчтен эки бөлүгүн түзөт. Суу үйлөрдү, коомдук имараттарды, кечелердү тазалыкта кармоо үчүн да керек.

Суу жолдору аркылуу адамдар кайыктарда, теплоходдордо сүзүшөт. Азык-түлүктөрдү жана машиналарды ташышат, карагай агызышат. Суу электр тогун иштеп чыгуучу машиналарды кыймылга келтирет. Суу түтүктөр аркылуу жылуулук алып барат. Адамдар жашаган жана иштеген үйлөрдү жылытат. Ысытылган суу теплицаларда өстүрүлгөн өсүмдүктөргө жылуулук берет. Суу темир жол менен автомобилдерди,

22 Методдун баяндалышы И.Низовскаянын «Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын сөздүгү китебинен алынды. — Бишкек, 2003.63-б.

транспортторду иштетиш үчүн да керек. Өнөр жайынын бир да тармагы суусуз иштей албайт. Фабрикалар менен заводдордо, суу боекторду эритиш үчүн, кагаз, самын чыгарыш үчүн, нан бышырыш үчүн керек.

3-топ. Кыргызстандын суу запасы кандай?

Баарыбызга белгилүү болгондой жердин төрттөн үч бөлүгү суу. Анын ичинен тузсузу 2,5 процентти түзөт. Ал эми Кыргызстанды ала турган болсок, анын суу запасы жер үстүндөгү жана жер астындагы суулардан турат. Суу булак болуп жердин алдынан чыгат. Тоо башындагы меңгүлөрдөн агып келет да, езен сууларды пайда кылат. Өзен суулар бири-бирине кошулуп отуруп, чоңоюп дарыяга айланат. Дарыя келге, деңиздерге агып барат. Ала-Тоонун чокусундагы меңгүлөр суунун тоңгон абалы. Ал муз менен кар ээризе сууга айланат. Меңгү ар дайым ээрип, салаа-салаа суулар ылдый агып турат. Бирок, меңгүлөр ээрип түгөнүп калбайт. Түбөлүк муз болуп Ала-Тоонун чокусунда турат. Ала-Тоонун чокусундагы муздар ээрип суу болуп агып, биз пайдаланып жаткан, тоодон агып келген суу, «Аккан суу» деп аталат. «Ала-Тоодон аккан суу, Жан-жаныбарларды баккан суу»-деп улуу акын Жеңижок ырдаган.

4-топ. Суунун ден соолукка тийгизген таасири кандай?

Сууну дайыма ичүү ден соолукка жакшы таасирин тийгизет жана организмдин бардык системаларынын нормалдуу иштеши үчүн абдан маанилүү:

- тамактын сиңишин жакшыртат;
- дененин температурасы жана кан айлануу женге салынат;
- клеткаларды азык заттар жана кычкылтек менен камсыздоо нормалдашат;
- токсиндер жок кылынат.

Ошондой эле муундардын кыймылын жакшыртып, организмдеги ткандарды жана органдарды коргоого жардам берет. Адам күнүнө 2-3 литр суу ичиши керек, 15 кг дене салмагына 0,5 литр туура келерин эске алганда. Демек, адам канчалык салмактуу болсо, ошончолук организмдин бардык системаларынын нормалдуу иштеши үчүн суу ичиши керек. Мисалы, 75 кг салмактагы адам 2,5 литрден кем эмес, ал эми 90 кг салмактагы адам 3 литрден кем эмес ичиши керек.

Адамдардын сууну керектөө көрсөткүчү төмөнкүлөргө байланыштуу болот:

1. Дене салмагы (бардыгы жөнөкөй, адамдын салмагы канчалык оор болсо, ошончолук кеп суу ичиш керек).
2. Энергетика чыгымдары (спорт менен машыгуу, ошондой эле оор, ысык шарттарда оор жумуштарды жасап жаткан калктын жумушчу табы).
3. Климаттык шарттар (ысык климаты бар елдерде, ошондой эле сырттагы жогорку температура шарттарында адам тердеп, суюктукту бир топ жоготот, организмдин иштешинде үзгүлтүккө учурабаш үчүн, аны кебейтүү керек).

4-тиркеме.

Тажрыйбалык ишти жүргүзүү үчүн ата-эне/окуучу үйдү кыдырышат. Суу табылган бардык жерлерди таап, белгилешет. Мисалы: негизги суу түйүнү (кран, арык), чегүүчү келме, жамгыр суусун чогултуу үчүн контейнер, ичүүчү сууну сактоо же тамак-аш даярдоо үчүн банкалар, кол жуугуч суу, даараткана үчүн суусу бар идиштер, келчүктөр жана дренаждык каналдар.

Чек-баракча

Суроолор	Комментарийлер
Крандан суу кандай агат?	
Үйде сууну ашыкча колдонушабы?	
Колду жууганда суу канча кетет?	
Ашканада суу кандай пайдаланып жатат?	

5-тиркеме.

Тажрыйбалык иш аяктагандан кийин ата-энелер сууну сактоо эрежелерине сунуштарды киргизишет.

Сууну сактоо эрежелери:

Ашканада

- Идиштерди кол менен жууган учурда суунун жен гана агышына жол бербениз. Эгер Сизде кош раковина болсо, бир раковинага жууганга, экинчисине чайкаганга суу толтуруңуз.
- Муздак сууну ичүү үчүн крандагы сууну каалаган температурага жеткенче агызбастан, муздаткычка идишке сууну толтуруп коюп коюңуз.
- Меме-жемиштерди жана жашылчаларды идишке жууңуз. Чайкоо үчүн сууну өсүмдүктөрдү сугарууга колдонсоңуз болот.

Үй чарбасында

- Кир жуугуч жана идиш жуугуч машинаны толук жүктөлгөндө гана иштетиңиз.
- Ашып кеткен жерлерди үзгүлтүксүз кеземелдеп, аларды мүмкүн болушунча тезирээк оңдоңуз. Бул үчүн, суунун эсебин жана суу эсептегичтердин керсеткүчтөрүнө байкоо жүргүзүү эң жакшы, анткени алар биринчилерден болуп керектеенүн кебейүшүн керсетет.
- Сууну ашыкча коротпоо үчүн крандарды пайдалангандан кийин кылдат жана тегиз жабыңыз.

Ваннада жана дараатканада

- Ваннага караганда душка артыкчылык бериңиз. Ваннада жууганга Сиз 3 эсе көп сууну сарптайсыз.
- Душ убактысын бир же эки мүнөткө кыскартуу менен, Сиз күнүнө 12 литрге чейин сууну үнөмдөй аласыз!
- Тишиңизди, чачыңызды жууган учурда, сакалыңызды кырганда же колуңузду самындап жатканда кранды жабыңыз. Сиз суткасына 40 литрге жакын сууну үнөмдөй аласыз.

Бакчада

- Эгер Сиз эртең менен эрте же кечинде, температура төмөн болгон учурда сугарганда, анда бул буулануудан качууга мүмкүндүк берет.
- Сугаруу үчүн мүмкүн болушунча алдын ала чогултулган жамгырдын суусун пайдаланыңыз.
- Өсүмдүктөрдүн жалбырактарын эмес, тамырын сугарыңыз. Жалбырактарды сугарганда суу тезирээк бууланат.

- Сугаруу үчүн, мүмкүн болушунча, автоматтык сугаруу системасына караганда сугаруучу кутуга артыкчылык бериңиз.
- Басым кейгейлерүнен алыс болуу үчүн, сууну эң көп керектөө сааттарында (18:00-22:00) есүмдүктөрдү сугарбаңыз.

5-ТАРБИЯЛЫК СААТ. «ТУУРА ТАМАКТАНУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ»

Тарбиялык сааттын максаты: Башталгыч класстын окуучуларында гигиена тармагында турмуштук кендүмдөрүн калыптандыруу.

Тарбиялык сааттын милдеттери:

- Окуучуларды туура тамактануу эрежелери менен тааныштыруу.
- Окуучулардын салыштыруу талдоо жүргүзүү кендүмүн өнүктүрүү.
- Окуучулардын турмуштук кендүмдөрүн (таанып билүү, өз ара аракеттенүү, сынчыл ой жүгүртүү) калыптандыруу.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Окуучулар:

- туура тамактануу эрежелери менен таанышышат;
- салыштыруу талдоо жүргүзүү кендүмүн өнүктүрүшөт;
- турмуштук кендүмдөрүн (таанып билүү, өз ара аракеттенүү, сынчыл ой жүгүртүү) калыптандырышат.

Колдонулуучу материалдар: Проектор/компьютер. Ватман/флипчарт/интерактивдүү доска, карточкалар; азык-түлүктөр же ар кандай тамак-аш азыктарынын сүрөттөрү; «Тамактануу пирамидасы» плакаты; «Туура тамактануунун 15 эрежеси» видеотасмасы. Темага тиешелүү таркатма материал.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасы.

Убакыт: **45 мүнөт.**

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнөт	Саламатсыңарбы, балдар! Бүгүнкү тарбиялык сааттын темасы: «ТУУРА ТАМАКТАНУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ» Мугалим окуучуларга ушул саатта кантип иштей тургандыгы тууралуу маалымат берет.	Окуучулар мугалимди угуп, отурушат, проектордогу презентацияны карап отурушат.

2-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучуларга концептуалдык таблица толтурууну сунуштайт:	Окуучулар концептуалдык таблица толтурушат.															
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Качан?</th> <th>Убактысы</th> <th>Кандай тамак жедиң?</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Эртең менен</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Түште</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Түштен кийин</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Кечинде</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		Качан?	Убактысы	Кандай тамак жедиң?	Эртең менен			Түште			Түштен кийин			Кечинде		
	Качан?		Убактысы	Кандай тамак жедиң?													
	Эртең менен																
	Түште																
Түштен кийин																	
Кечинде																	
3-кадам. 5 мүнөт	Мугалим каалоочу окуучулардын презентацияларын уюштурат, талкуу жүргүзөт.	Окуучулар концептуалдык таблицаларын презентациялашат. Талкууга катышышат.															
4-кадам. 5-мүнөт	Мугалим ²³ балдарга А, С, Д, К, тамгалары тартылган карточкаларды алууну сунуштайт жана ушул боюнча топторго белет. Ар бир топко тамгасына жараша сүрөттөрдү таратат жана өзүнүн концептуалдык картасынан бул витаминдер катышкан тамактар бар же жок экендигин аныктоо тапшырмасын берет.	Балдар кичи топто иштешет, талдоо жүргүзүшөт. Презентация кылышат, талкууга катышышат.															

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
4-кадам. 8 мүнөт	Мугалим теменкү шилтеме боюнча https://youtu.be/5kl500Qm0n4 «Туура тамактануунун 15 эрежеси» аттуу видеотасманы керүүгө чакырат. Видеотасманы керүү үчүн мугалим ыңгайлуу физикалык чейре түзөт.	Окуучулар видеотасма керүү чейресүне келип ыңгайлуу отуруу менен керүшөт. Мугалимге эскертүү: Видеотасма 8 мүнөттүк, бирок Сиз кийинки тапшырма үчүн керектүү гана жерин көрсөткөнүңүз маанилүү, б.а. эртең менен, түште, кечинде кандай тамактануунун эрежелери бар экендиги тууралуу үзүндүнү гана.

23 Чоң-Алай району, Дароот-Коргон айылы, Абдилазиз Мырзакулов атындагы мектептин башталгыч классынын мугалими Апазова Чолпонай колдонгон ыкма.

5-кадам. 5 мүнөт	Мугалим видеотасмадан үзүндүнү көрүп бүткөндөн кийин окуучуларга жазган концептуалдык таблицалары менен видеотасмадан алган маалыматты салыштыруу тапшырмасын берет.	Окуучулар өзүлөрүнүн жазгандары менен видеотасмадан алган маалыматтарды салыштырышат, айырмачылыктарды белгилешет.
6-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентацияларын уюштурат, талкуу жүргүзөт.	Окуучулар жазгандарын презентациялашат. Талкууга катышышат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
8-кадам. 7 мүнөт	Мугалим окуучуларды 4 кичи топко бөлөт, эки тиркеме менен иштеенү сунуштайт: 1) «Тамактануу пирамидасы» плакаты 2) Кыргыздардын тамактануу салты тексти. Окуучулардын азыркы милдети – Плакатта тартылган пирамида менен Венндин диаграммасын колдонуу менен кыргыздардын тамактануу салтын салыштыруу. 1-тиркеме. «Тамактануу пирамидасы» плакаты. 2-тиркеме. Кыргыздардын тамактануу салты тексти 3-тиркеме. Венндин диаграммасы	Окуучулар тиркемелерди алышат, кичи топтордо теменкү кадамдарды аткарышат: 1-кадам: Окуучулар теменкү маалыматтар менен дыкат таанышышат: 1) «Тамактануу пирамидасы» плакаты 2) Кыргыздардын тамактануу салты тексти. 2-кадам: Салыштыруу процесси. Венндин диаграммасы менен иштөө 3-кадам: Презентацияга даярдануу.
9-кадам. 5 мүнөт	Мугалим окуучулардын презентациясына кенүл бурат жана талкуу өткөрөт.	Окуучулар мугалимдин суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.
10-кадам. 1 мүнөт	Мугалим окуучуларга ыраазычылыгын билдирет, активдүү катышкандарды белгилейт жана өтүлгөн тема боюнча окуучулардын жазгандары менен таанышуу үчүн «Галерея боюнча тур» өткөрөт.	Сабак бүткөндөн кийин окуучулар «Галерея боюнча турга» катышышат, башка окуучулардын жазгандары менен таанышышат.
11-кадам. 3 мүнөт	Мугалим жалпы 5 тарбиялык саат тууралуу кыскача өз пикирин айтат, окуучулардан кайтарым байланыш алат.	Окуучулар талкууга катышышат, кайтарым байланыш беришет.

ДЕНИ САК ТАМАКТАНУУ ПИРАМИДАСЫ²⁴

1992-жылы Гарвард коомдук саламаттыкты сактоо мектебинин адистери америкалык диетолог Уолтер Виллеттин жетекчилиги алдында универсалдуу тамактануу пирамидасын түзүшкөн, ал дүйнө жүзүнө белгилүү болгон. Бул бир нече сегменттерге (бөлүктөргө) бөлүнгөн пирамида. Алардын ар бири азыктардын тигил же бул тобун билдирет – дан, жашылча, эт, сүт, таттуулар. Керүнүшү боюнча сегмент канчалык чоң болсо, ошончолук көп ушул азыктар рациондо болушу керек. Ошону менен, дени сак тамактануу пирамидасынын жаратуучулары күнүмдүк рациондогу тамак-аштын пайдалуу катнашын ийгиликтүү чагылдырышты.

Дени сак тамактануу пирамидасынын кабаттар боюнча сунуштар

Биринчи кабат – дан эгиндери. Алардын курамында майлар аз, алар организмге керектүү витаминдерди, минералдарды жана клетчаткаларды камсыздайт. Ага буудай данынан жасалган кесме жана нан азыктары кирет. Бул азык-түлүк тобу татаал углеводдордун булагы болуп эсептелет. Нан жана кондитердик азыктар калориясы жогору, бирок азыраак пайдалуу элементтерди камтыгандыктан, аларды колдонууну азайтуу сунушталат – дан боткосун жеген пайдалуураак. Бул топтун азыктары салмак кошот деп эсептелет. Бирок, коркунуч аларда эмес, ушул тамактар үчүн көбүрөөк сандагы майды камтыган кадимки кошулмаларда – бутерброддогу майда, кесме үчүн соуста.

Экинчи кабатта – жашылча-жемиштер. Алар организмди маанилүү витаминдер, минералдар жана клетчатка менен камсыз кылат. Ошондой эле, көбүнчө майлар камтылбайт. Рационго витамин С (цитрус жемиштер, киви, кулпунай) жана А витамини (сабиз, ашкабак, шпинат, капуста, коон) көп камтылган азыктарды киргизүү сунушталат. Меме-жемиштерди «закуска үчүн» жесе болот, жаңы жемиштерди мезгилине жараша тандап, ширелерге эмес, бүтүндөй жемиштерге артыкчылык берсе жакшы. Тоңдурулган азыктар да абдан ылайыктуу, кээде алар узак убакыт бою сакталган жаңы тамак-ашка караганда көбүрөөк пайдалуу заттарга ээ болушу мүмкүн. Жашылча-жемиштердин

²⁴ Маалымат Краснодар крайынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин «Коомдук саламаттыкты сактоо жана медициналык профилактика» борборунун макаласынан алынган.

үлүшү теменкүдөй белүштүрүлөт: 2 порция жемиш (күнүнө 300 г жакын) жана 3 порция жашылча (400-450 г).

Үчүнчү кабат — жаныбарлардан алынган азыктар. Бул сүт жана эт азыктарынын тобу, анын ичине канаттуулар, буурчак, жумуртка жана жаңгактар кирет. Мындай тамак-аш денени маанилүү азыктар, биринчи кезекте белок, кальций, темир жана цинк менен камсыз кылат. Майы аз эттин эң жакшы сортторун – уйдун, торпоктун жана койдун эти тандаңыз. Эттин майсыз белүктөрүнө же майсыз уйдун этине артыкчылык бериңиз, балык, айрыкча деңиз балыгы жөнүндө унутпаңыз. Жумуртканын сарысынан баш тартыңыз (аларда холестерин кеп) – дарыгерлер жумасына 4 жумуртканын сарысын жегенди сунушташат. Жаңгакты ашыкча жебеңиз – күнжүт же күн карама сыяктуу жаңгактар жана уруктар абдан майлуу. Сүт азыктары да белоктун жакшы булагы болуп саналат. Мындан тышкары, аларда кальций жана А жана D витаминдер кеп. Бул аз майлуу же майсыз сүт азыктарына артыкчылык берүү сунушталат.

Пирамиданын акыркы кабаты – майлар, майлар жана таттуулар. Өзүңүздү жана жакындарыңызды бул азыктарды мүмкүн болушунча аз колдонууга кенүктүрүү сунушталат. Алардын кебү калориясы жогору болгондуктан, организмди кант, май жана калориядан башка эч кандай азык менен камсыз кылбайт

Туура тамактануу пирамидасына ылайык тамак-аш керектөө нормалары

- майлар, майлар жана таттуулар – **сейрек колдонуу керек;**
- сүт, йогурттар, сырлар – **2-3 порция;**
- эт, канаттуулар, балык, жумуртка, жаңгактар, буурчак – **2-3 порция;**
- жашылчалар – **3-5 порция;**
- жемиштер – **2-4 порция;**
- нан, жарма, күрүч жана кесме азыктары - **6-11 порция.**

Порция деген эмне

- Нан, ботко жана кесме азыктары. 1 кесим нан; 90 г бышырылган күрүч, кесме азыктары же даяр ботколор.
- Жашылчалар: 50 г жашыл салат; 60 г майдаланган кайнатылган же чийки жашылчалар; 175 мл жашылча ширеси.
- Жемиштер: 1 орто алма, банан, апельсин, алмурут же шабдалы; 125 г кайнатылган же тоңдурулган жемиш; 40 г кургатылган жемиштер; 175 мл жемиш ширеси (100% шире).
- Сүт азыктары: 250 мл сүт же йогурт; 45 г быштак; 60 г сыр.
- Белоктор: 60-90 грамм бышырылган сеексүз майсыз эт, балык же үй канаттуулары (карта палубасынын елчемүндөгү бир кесим). Теменкү азыктарды 30 г этке теңесе болот: 90 г кайнатылган буурчак; 1 жумуртка; 50 г жаңгактар; 2 аш кашык арахис майы

Бул «порциялардын» бардыгы абдан шарттуу экендиги түшүнүктүү. Бирок бул азыктар кандай пропорцияда белүштүрүлүшү керек экенин түшүнүүгө жардам берет.

2-тиркеме

Кыргыздардын тамактануу салты

Кыргыз ашканасы бай жана бетенчелүккө ээ. Кечмендердүн жашоодогу үрп-адаты суук жана жылуу аба-ырайында талаа жана тоо арасында бир орундан экинчи орунга

дайыма орун которуудан тургандыктан тамак-ашы калориялуу жана аш болумдуу болгон.

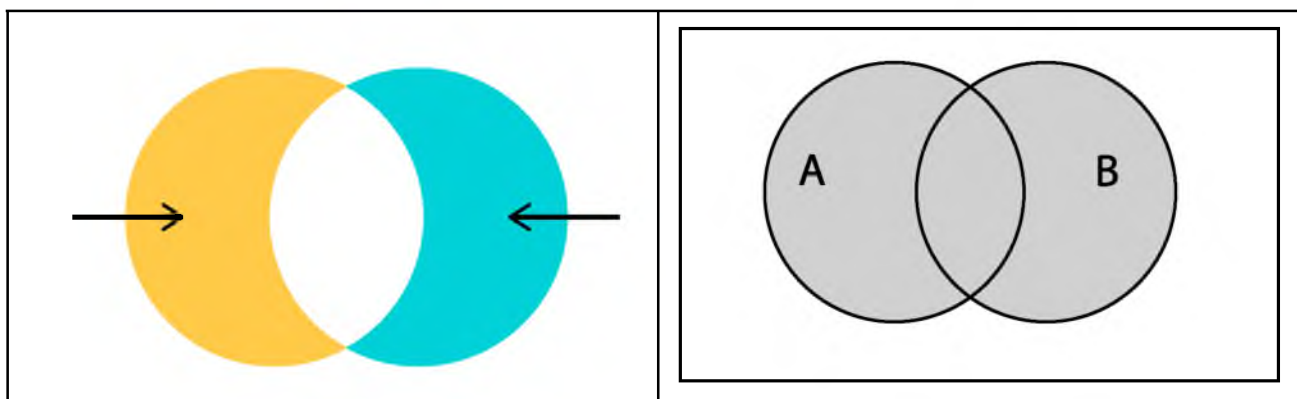
Кыргыздардын тамак-аш рационунда негизги тамак-аш компоненттери болуп сүт азыктары эсептелет: таза кычкыл сүт - «жуурат», кычкыл сүт - «айран», «сүзме», бышырылган сүттен жасалган «быштак», тоголок жана кургатылган быштактын шарлары - «курут» койдун же эчкинин сүтү - «эжигей», «каймак», «сары май». Ачытуу жолу менен бээнин сүтүнөн элдик суусундук - «кымыз» алынат. Кымыз, айран, курут дайыма сүйүктүү тамактардан болуп келген, анткени аларды кечмен жашоо шарттарында сактоо оңой болгон.

Ошондой эле кыргыздардын тамак-аш рационунда эт басымдуулук кылат. Кыргыздар козу, жылкынын, уйдун, теенүн, эчкинин, ошондой эле топоздун, койдун этин жешет. Эт – кыргыз ашканасынын кепчүлүк тамактарынын негизин түзөт. Салттуу кыргыз ашканасында дайыма кайнатууга артыкчылык берилип келген. Этти даярдоо жана узакка сактоого кеп кеңүл бурулган, бул үчүн аны туздап, ыштап, сүрсүтүшкөн.

Акшак жана ундун бүтүн дандарынан ар кандай тамактарды даярдашкан. Бул ар кандай ботколор – «кеже», «ботко», «атала», суусундуктар - «умач», «максым», «жарма» ж.б.

3-тиркеме

Венндин диаграммасы

Тегерек диаграмма. Түшүнүктөр, ойлор, кубулуштар, фактыларды салыштыруу үчүн пайдаланылат. Тегеректин ар биринин бош жерлери айырмачылыктарды жазуу үчүн; тегеректин кездешкенинен түзүлгөн айланалардын жалпы белүмү – окшош белгилерин жазуу үчүн пайдаланылат. Англиялык логик Джон Венндин аты боюнча аталат.

3-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

3-бөлүм тарбиялоо сааттарынын иштелмелерин сунуштайт. Тарбиялоо сааттарынын максаттары кенен, аларга жетишүү үчүн системалуу иш күтүлөт: мектептен, мугалимден, окуучулардан, алардын ата-энелеринен. Башталгыч класстын окуучуларынын гигиена тармагында турмуштук кендүмдөрүн өнүктүрүүгө инсанга багытталган окутуунун алкагында «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын методдорун жана ыкмаларын колдонуу аркылуу жетишүүгө болот деген тезисти негиз кылуу менен, тарбиялык сааттардын иштелмелери сунуш кылынууда.

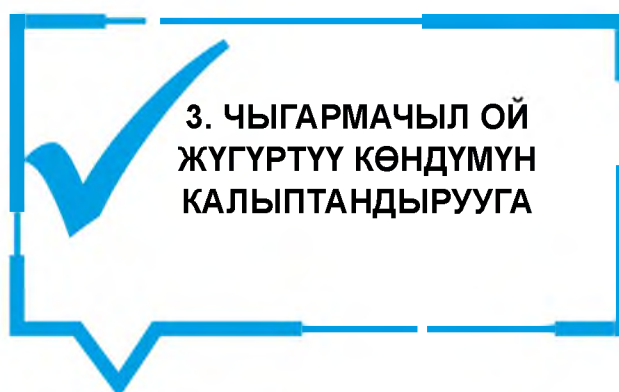
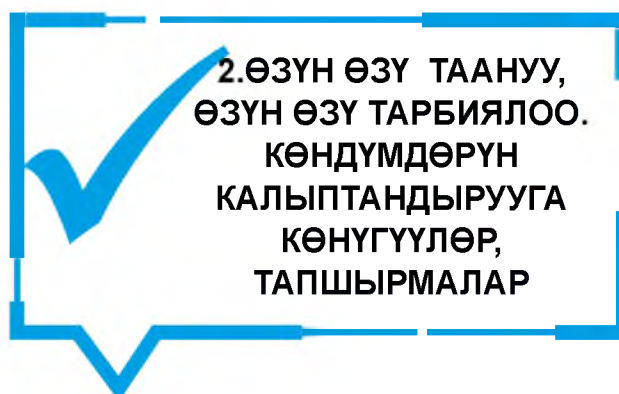
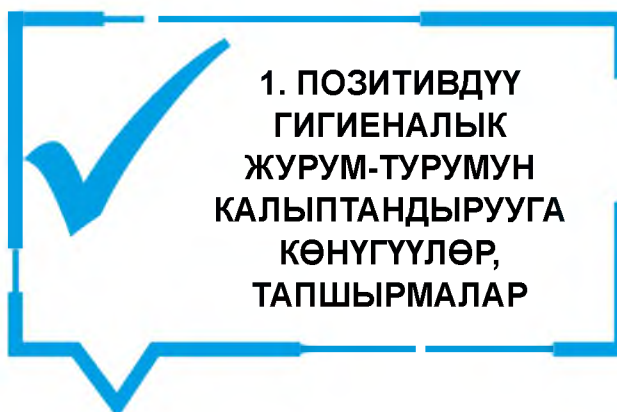
«Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын алкагында пландаштырылган сабактар үч баскычтан турат: чакыруу, түшүнүү, ойлонуу. Ар бир баскычта мугалим жана окуучунун ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгү же пассивдүүлүгү ар түрдүү. Методикадагы эң маанилүү педагогикалык принциптер:

- 1) Табиятка шайкештик.
- 2) Гумандуулук.
- 3) Демократиялуулук.
- 4) Маданий шайкештик принциби.
- 5) Бүтүндүк принциби.

Негиз кылган принциптер, окуп-үйрөнүү процессин окуучунун курактык өзгөчөлүгүн, анын муктаждыктарын, анын деңгээлин эске алууну кездейт. Ошондой эле өзүн өнүктүрүү, өзүн таануу, өзүн тарбиялоо процесстерин сунуштоо принциптердин башкы позициясы.

«Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын жардамы менен гигиена тармагындагы окуучулардын турмуштук кендүмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө мүмкүндүк түзүлөт. Ал окуучулардын активдүүлүгү, өз ара аракеттенүүсү, мугалимдин жагымдуу окуп-үйрөнүү чөйрөсүн түзө алуусунан улам ишке ашат.

4-БӨЛҮМ. ПРАКТИКА, ПРАКТИКА, ПРАКТИКА

Суруолордун жооптору
кийинки бетте...

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ПОЗИТИВДҮҮ ГИГИЕНАЛЫК ЖУРУМ-ТУРУМУН КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮЛӨР, ТАПШЫРМАЛАР

1-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Гигиена эрежелери»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • дидактикалык тапшырманы аткарышат; • практикалык иш аркылуу гигиена эрежелери боюнча билимдерин бекемдешет.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	4 түстөгү маркерлер (кызыл, жашыл, көк, кара)
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим классты 4 кичи топко маркерлердин түсү боюнча (кызыл, жашыл, көк, кара) белет.</p> <p>2-кадам. Мугалим окуучуларга теменкүдөй нускама берет: Ар бир топ өзүнө тиешелүү суроону алат. Мисалы, суроо жашыл маркер менен жазылса, ал суроо жашыл тобунун суроосу болот. Алар өз суроолоруна жооп беришет, 3 мүнөттөн кийин мугалим «Ротация» деген сөздү айтканда, сааттын жебеси боюнча ордулардан жылып, кийинки суроого барып, ага жооп беришет. Ушинтип өзүнүн суроосуна келгенче окуучулар бири-бирине жардам берүү менен суроолорго жооп беришет.</p> <p>Суроолорду мугалим алдын ала даярдайт жана флипчартка жазып, дубалдарга илип коет:</p> <p>Жашыл маркер: Ден соолугу чың болушу үчүн эртең менен ойгонгондо эмне кылуу керек?</p> <p>Кызыл маркер: Тамактанаар алдында эмне кылуу керек?</p> <p>Көк маркер: Кандай тазалык эрежелерин билесиңер?</p> <p>Кара маркер: Тазалыкты сактабаса, адам эмнеге жолугат?</p> <p>2-кадам. Бардык топтор суроолордун бардыгына жоопторун жазып бүткөндөн кийин мугалим окуучуларга аларды жалпылап, кыска жыйынтык иретинде презентация даярдоосун сунуштайт.</p> <p>3-кадам. Окуучулар суроолорго жоопторун презентациялашат.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>4-кадам. Мугалим позитивдүү гигиена эрежелери тууралуу презентацияны²⁶ көрсөтөт, түшүндүрөт. Суроо-жооп иретинде талкуу өткөрөт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларга «Мен позитивдүү гигиена эрежелери жөнүндө теменкүлөрдү түшүндүм» деген сүйлөмдү толуктап эссе жазып келүүгө тапшырма берет.</p>

25 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул активдүү иш болгондуктан, окуучуларга биргелешип иштөө жагат, мугалим байкоо жүргүзүүчү ролду аткарат. Бардык окуучулар катышып, суроолордун үстүнөн иштеп жатканына кенүл бурат.

2-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Жагымдуу сөздөр»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • ички комплекстерди жеңүүнүн үстүнөн иштешет; • башкаларга оң баа берүү кендүмдөрүн колдонушат.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Проектор, маркерлер, А4 барагы, таркатма материалдар
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга оюндун нускамасын түшүндүрөт. 2-кадам. Окуучулар 2 катар болуп тизилишет, бири-бирин карап турушат. Алар бири-бирине жагымдуу сөздөрдү айтышат жана ар бир сөздөн кийин бир кадам алдыга басышат. 3-кадам. Адатта 4-класстын окуучулары жагымдуу сөздү айтуусу татаал болуп калат, ошондуктан мугалим бир нече мисалды айтып берет: 1. Мен ушундай тыкан кыз менен бир класста окуганым абдан кубанычтуумун. 2. Сен абдан шайыр адамсың. 3. Сен эч качан эч кимди таарынтпайсың. 4-кадам. Мугалим жеңүүчүлөрдү аныктайт: бири-бирине карата кадамдардын саны боюнча жакындаган жуп жеңүүчү болот. <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> 5-кадам. Мугалим «Башкаларга оң баа берүү» темасында жаңы маалыматты презентация²⁶ аркылуу берет, балдар менен суроо-жооп иретинде талкуулайт. <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> 6-кадам. Балдар менен алардын сезимдерин талкуулашат, үйгө «Мен жагымдуу сөздөрдү дагы кимге айтам?» аттуу темада эссе жазып келүү тапшырмасын берет.</p>
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Мындай кенүгүүлөрдүн системалуу өткөрүлүшү окуучулардын турмуштук кендүмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө жардам берет.

26 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

3-КӨНҮГҮҮ²⁷

Аталышы	«Кьюбинг»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • биргелешип аракеттенүү көндүмүн калыптандырышат; • сергек жашоо образы женүндө билимди бекемдешет.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары 4-класс
Керектүү каражаттар	Кубик, проектор, флипчарты, маркерлер, «Сергек жашоо образы» презентациясы
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим ар бир окуучуга алфавиттин тамгалары жазылган карточкаларды таратып берет.</p> <p>2-кадам. Мугалим кандайдыр бир жагымдуу ырды коет, бардык балдар класста (же залда) кыймылдап жүрүшөт, ыр токтогондо окуучулар гигиенага байланыштуу бир сөздү түзүшү керек (мисалы, «Режим», «Самын», «Суу», ж.б.) айтат.</p> <p>3-кадам. Сөз толугу менен жазылып бүткөндө окуучулар үч жолу кол чабышат.</p> <p>4-кадам. Ар бир топ өзүнүн сөздөрү менен тааныштырат. Ким биринчи түзсө, ошол команда утат.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>5-кадам. Мугалим «Сергек жашоо образы» деген тема боюнча презентация²⁸ көрсөтөт, түшүндүрөт, окуучуларга суроо-жооп иретинде талкуу өткөрөт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>6-кадам. Мугалим классты 6 топко бөлөт, топтор өз ордуларына барып отурушат. Мугалим кубикти окуучуларга көрсөтөт, анын ар бир тарабында тапшырмалар жазылган, ошол тапшырманын кайсынысы келсе, балдар биргелешип «Сергек жашоо образы» темасында концепция картасын түзө тургандыгы тууралуу тапшырма берет. Андан соң ал ар бир топко келип, кубикти өкчөйт, тапшырмаларды жаздырат. Тапшырмалар презентацияда да жазылган:</p> <p>1-тапшырма. Предметти, кубулушту, теманы сүрөттө (Форма, түсү, келемү кандай?)</p> <p>2-тапшырма. Салыштыргыла (Эмнеге окшош же эмнеге окшош эмес?)</p> <p>3-тапшырма. Ассоциацияларды түзгүлө (Бул эмне менен байланыштуу, эмне женүндө эскертет?)</p> <p>4-тапшырма. Талдагыла. (Эмнеден турат? Эмне менен жасалган?)</p> <p>5-тапшырма. Колдонула (Эмне менен жасаса болот? Аны кантип пайдаланса болот?)</p> <p>6-тапшырма. «Макул», «Каршы» далилдерин жазгыла,</p> <p>7-кадам. Окуучулар даярдаган презентацияларын класста ирети менен сунушташат. Мугалим жалпы топто талкуу өткөрөт.</p>
Рефлексия (ой жүгүртүү)	<p>Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет:</p> <p>А) Сабакта эмне маанилүү болду?</p> <p>Б) Сабактан кандай пайда алса болот?</p> <p>В) Кандай суроолор пайда болду?</p>

²⁷ Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Кыскача пикир (резюме)	Эгерде убакыт жетпей баратса, ойлонуу баскычындагы тапшырманы мугалим үйгө тапшырма иретинде берсе болот.
-------------------------------	---

№4-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Чатташкан логикалык чынжырлар»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • башка балдар менен чыгармачылык ез ара аракеттенүүгө үйрөнүшөт. • сынчыл ой жүгүртүү көндүмүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталгыч класс, 4-класс
Керектүү каражаттар	Нино Сурмаванын «Микроб деген эмне?» китеби, маркерлер, флипчарттар, проектор
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга тактага сездердүн топтомун жазып, илип даярдап коет.</p> <p>Сөздөр: <i>Тазалык, вирус, окуучулар, самын, кумган, микробдор, атыр.</i></p> <p>2-кадам. Мугалим окуучуларга ушул сездердү колдонуп аңгеме түзгүлө деген тапшырма берет.</p> <p>3-кадам. Окуучулар жазган аңгемелерин кошунасына окуп беришет. Экее биргелешип кимдин аңгемесин жалпы класска окуп беришин чечишет.</p> <p>4-кадам. Класс экиден бир окуучунун аңгемелери менен таанышат. Калган окуучулардын аңгемелерин мугалим чогултуп алып, класстагы тактага илип коет.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларга Нино Сурмаванын «Микроб деген эмне?» китебинен үзүндү окуп берет. Окуучулар өзүнүн аңгемеси менен салыштырышат. Мугалим талкуу өткөрет. Ковид-19 вирусу тууралуу айтып кетсе болот.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы?</p> <p>6-кадам. Мугалим окуучуларга «КОВИД -19» бизди эмнеге үйрөттү?» деген темада эссе жазып келүү тапшырмасын берет.</p>
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: <p>А) Сабакта эмне маанилүү болду?</p> <p>Б) Сабактан кандай пайда алса болот?</p> <p>В) Кандай суроолор пайда болду?</p>
Кыскача пикир (резюме)	Мугалим эсселерин окуп берүүнү каалаган окуучулардын эссе тапшырмаларын класста угушуп, калган окуучулардыкын чогултуп, дубалга илип коюшу керек.
Тиркеме	<p style="text-align: center;">Нино Сурмава «Микроб деген эмне?» (китептен үзүндү)</p> <p>Сенин апан тамак жасады. А сен жегенге шашып жатасын. «Колунду жууп келдиңби?» - деп сурайт апан. Эмне үчүн апаң дайым тамактын алдында колунду жуу деп эскертет? Эмне үчүн жуулбаган жемиштерди жесе болбойт? Эмне үчүн белменү желдетип туруш керек?</p>

Себеби биздин айланабызда кезге керүнбеген микробдор жашайт. «Микроб» деген сөз грек тилиндеги «микрос» (кичинекей) жана «биос» (жашоо) деген сөздөрдөн келип чыккан. Микробдорду дагы бактерия, вирус деп да аташат. Жерден жуулбаган жемиштерди алып жеп же полдон оюнчуктарды колубузга алып, микробдорду биз өзүбүз жугузуп, жайылтабыз. Бир күн ичинде эле колго толтура микроб топтолот. Колдон алар бетке, кезге, мурунга етүп, оозго кирип кетишет. Ошондуктан аларга каршы эн мыкты курал – колду самындап жууп туруу! Микробдор таза жерден коркушат жана кир жерди жакшы керүшет.

Биз өзүбүз эле сырттан үйгө кептеген микробдорду алып киребиз. Ошондуктан үйгө кирер менен дароо колду жууш керек!

Микробдор бизге калем сап, жуулбаган жер-жемиштер, туткалар, компьютердик «чычкан», телефон жана башкалар аркылуу жугат. Алар керек болсо, тиш щеткада да жашап, кебейүшөт. Ошондуктан, тиш щетканы ай сайын алмаштырып туруш керек. Микробдор кебунче ашканада, жуунуучу белмеде, дааратканада, айтор биз баскан жердин баарында болот.

Дени сак адамга караганда оорулуу адамда микроб кеп болот. Оорулуу адам кеп сандаган зыяндуу микробдорду жайылтат. Микроб чүчкүргөндө же жетелгенде шилекей аркылуу тышка чыгат. Чүчкүргөн учурда майда тамчылар 4-5 метрге чейин учат, а жетелген учурда – 6-8 метрге чейин жетет! Эгер биз ооруган адамдын жанында турсак, анда бизге микробдор түздөн-түз аба аркылуу жугат. Бир оорулуу адам кептеген дени сак адамдарга ооруу жугузушу мүмкүн.

Микробдор бизге кантип жугат? Микробдор бардык жерде болот. Аларды эшиктин туткасынан, автобустун кармагычтарынан, китеп-дептердин беттеринен тапса болот.

Бир нерсени кармаганда, кол берип учурашканда, бул кезге керүнбеген зыянкөчтөр биздин терибизге «жабыша калат». Кир кол менен оозубузду, мурдубузду же кезүбүздү кармаласак, микробдор бизге дароо жугат.

Кээ бир микробдор адам учун пайдалуу, айрымдары зыяндуу. Пайдалуу микробдор кебунче биздин организмдин ичинде жашашат. Алар тамак синиргенге жардам берип, бизди ар түрдүү ооруларды козгоочу микробдордон коргошот.

Пайдалуу микробдор сүттү айранга, йогуртка, быштакка жана сырга айлантууга жардам беришет. Жаратылышта микробдор жерге түшкөн жалбырактар менен есүмдүктөрдү чириндиге айлантышат. А чиринди болсо жерди азыктандырып семиртет. Жерде башка да бактериялар жашайт. Алар жерди керектүү азыктар менен камсыздап, түшүмдүүлүгүн жогорулатат.

Зыяндуу микробдор – адамдын накта душманы. Мындай микробдор адамдын организмине кирип, оору жуктурат. Зыяндуу микробдор сасык тумоо, ич оорууну, тиш оорууну козгойт. Бул кооптуу.

5-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Биздин коопсуздук»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • күнүмдүк жашоодо конкреттүү учурлардын коркунуч даражасын аныктоого үйрөнүшөт; • коркунучтуу кырдаалдарды жоюу жолдорун табуу кендүмүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Маркерлер, А 4 барагы, флипчарттар, «коопсуздук эрежелери» таркатма материалы, проектор
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим полго түз сызык тартат, аны үч белүккө белет</p> <ul style="list-style-type: none"> • кызыл белүгү - коркунуч, • сары – орто коркунуч деңгээли, • жашыл - коркунуч жок. <p style="text-align: center;">Кызыл - сары - жашыл</p> <p>Балдар тапшырмалар бар карточкаларды алышат, бирок оюндун финишине - сызыкка жетүү үчүн жана картаны каалаган түскө коюш үчүн, тоскоолдуктардан өтүшү керек:</p> <ul style="list-style-type: none"> • гимнастикалык отургучка каз кадам менен жетүү; • түзделбестен скамейкага чыгуу; • тешектерде алдыга жылдырууну аткаруу; • каз кадам менен финишке жетүү жана ошондо гана картаны сызыкка коюп, анын жанында туруу. <p>Мугалим карточкалардагы тапшырмаларды үн чыгарып окуйт жана керек болсо оюнчулардан туура жооптун ырасталышын сурайт.</p> <p>Мисалы, тапшырмалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Мен башка бирөөнүн бет аарчысын колдоном. - Мен башка бирөөнүн тиш щеткасын колдоном. - Мен автобустун алдыңкы эшигинен чыгам. - Мен жолду «жее зебра» менен кесип өтөм. - Мен бадалдан тааныш эмес кооз кызыл меменү жеп койдум. - Мен тааныш эмес сантехникке эшикти ачтым. - Мен мектепке бардым жана ачыкты килемдин астына койдум ж.б. <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>2-кадам. Мугалим окуучуларга «Коопсуздук эрежелерин»²⁸ таратат. Окуучулар эрежелер менен таанышып, өзүлөрүнө жаккан эрежеге карата ойлорун жазуусун жана бир суроо берүүсүн өтүнөт. Окуучулардын ойлорун угуу менен талкуу өткөрүлөт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>3-кадам. Мугалим окуучуларга синквейн түзүү тууралуу маалымат менен тааныштырат жана «Коопсуздук» темасында синквейн түзүү тапшырмасын берет.</p> <p>4-кадам. Каалоочу окуучулар түзгөн синквейндерин класста окуп беришет.</p> <p>5-кадам. Үйдөн «Коопсуздук эрежелерин» дагы окуп чыгып, 3 маанилүү түшүнүктү тандап, ага синквейн түзүү.</p>

28 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Синквейн түзүү процесси — бул чыгармачылык процесс, чоң маалыматтардан эң башкысын тандоо кендүмүн өнүктүрүүгө салым кошот.
Туркеме	№1. «Синквейн» Педагогикада синквейн методикалык ыкма катары колдонулат, бул беш саптан турган, окуп-үйрөнгөн окуу материалынын жыйынтыгын чыгарган, кыскача пикир камтылган, кыскача поэтикалык чыгарманы жаратуу. Бул ыкма окуп-үйрөнүп жаткан темадан эң орчундуу элементтерин белүп көрсөтүүгө, аларды талдоого, тыянак чыгарууга жана кыскача поэтикалык ыр жазуунун форматына негизделип, аларды кыскача формулировкалоого мүмкүндүк берет. Синквейнди жазуу эрежелери: <ul style="list-style-type: none"> • биринчи сап – бул анын темасы, ал бир сөз менен жана сөзсүз түрдө зат атооч же сөз айкашы менен берилиши керек; • экинчи сап – негизги теманы ачкан, аны сүрөттөгөн эки сөздөн турат, бул сын атооч болушу керек; • үчүнчү сап – темага тиешелүү аракеттерди билдирген үч этиш; • төртүнчү сап - төрт сөздөн турган фраза, анын жардамы менен окуучу темага болгон мамилесин билдирет. Бул учурда, бул окуучу өз алдынча түзгөн сүйлөм дагы, же ачылып жаткан теманын контекстинде сөзсүз түрдө учкул сөздөр, макал-лакап, цитата, афоризм дагы болушу мүмкүн; • бешинчи сап - теманын синоними, кандайдыр бир жыйынтыкты, кыскача пикирди билдирген сөз.

6-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Билем, билгим келет, билдим»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • жеке гигиена эрежелерин сактоо жөнүндө түшүнүк алышат; • кир колдор аркылуу жугуучу оорулар жана алдын алуу чаралары менен таанышышат; • туура кол жуу кендүмдөрүн өнүктүрүшөт; • сынчыл ой жүгүртүү кендүмүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Маркерлер, А4 кагазы, проектор, «Колду жуунун эрежелери» сүрөтү менен карточкалар

Чакыруу баскычы:

1-кадам. Мугалим окуучуларга дептерине үч тилкеден турган таблица чийүүнү сунуштайт.

Билем	Билгим келет	Билдим

2-кадам. Мугалим окуучуларга теменкү суроону сунуштап жана биринчи тилкени толтуруу тапшырмасын берет: Кир кол аркылуу балдар /адам кандай ооруларга жолугат? Окуучулар тилкени толтургандан кийин жалпы класста тилке толтурулат, андан соң мугалим кийинки тапшырманы берет.

3-кадам. Мугалим окуучуларга ушул суроо боюнча эмне билгиси келген суроолорун жазууну сунуштайт. 1-3 суроо болушу мүмкүн. Окуучулар тилкени толтургандан кийин жалпы класста тилке толтурулат, андан соң мугалим кийинки тапшырманы берет.

Түшүнүү баскычы:

4-кадам. Мугалим окуучуларга колду таза кармоонун натыйжасында кандай оорулардан алыс боло тургандыгы тууралуу презентация²⁹ керсетет.

5-кадам. Мугалим окуучуларга таблицанын үчүнчү тилкесин толтурууга убакыт берет. Окуучулар тилкени толтургандан кийин жалпы класста тилке толтурулат, андан соң мугалим кийинки тапшырманы берет.

Ойлонуу баскычы:

6-кадам. Мугалим окуучулардын берген суроолоруна ким жооп берет деген суроо менен кайрылат. Класстан 3 экспертти шайлашат. Алар жооп бере албаган суроолорго мугалим кошумча маалымат менен жооп берет.

7-кадам. Мугалим окуучуларга ата-энелер менен бирге аткарууга үйгө «Салтты жакшыртуу» тапшырмасын берет. Аны аткаруу үчүн мугалим теменкү нускаманы таратат:

1) Текстти окуп чыккыла: «Кыргыз үй -бүлөлөрүндө мындай салт бар: эт (беш бармак) берердин алдында жана тамактангандан кийин жаш үй -бүлө мүчөлөрүнүн бири үстелде отургандардын бардыгын айланып етүп, колдорун жылуу суу менен чайкап, бир сүлгүнү сунат, ал бир адамдан кийинки адамга сунулат. тегерете берилет. Бир столдо 25 адам отурушу мүмкүн. Бул аземдин идеясы - тамак ичерден мурун колду жууунун санитардык нормаларын сактоо гана эмес, акылман, улуу муундан бата алуу».

29 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	2) 3 тилкеден турган таблица чийгиле. Ушул салттын оң жана терс жактары жөнүндө ойлонгула жана аны жакшыртуу боюнча өзгөртүүлөрдү сунуштагыла.		
	Салттын оң жагы	Салттын терс жагы	Жакшыртууга аракеттер
	Салтты кебүрөөк пайда менен сактап калуу үчүн эмнени жакшыртса болот?		
Кыскача пикир (резюме)	Мугалим балдардан кайтарып байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?		
Краткое мнение (резюме)	Тапшырманы аткаргандан кийин ата-энелер менен бирдикте талкуу өткөрсө болот, бул биргелешип иштеенү жана ата-энелердин баланын сергек жашоо образына кенүл бурганына маани берилет.		

7-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Адамдын жеке гигиенасы – сулуулуктун ачкычы»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • жеке гигиена түшүнүгү менен таанышышат; • жеке гигиена эрежелерин сактоонун ден соолукка тийгизген таасири тууралуу талдашат; • сынчыл ой жүгүртүү, башкалар менен өз ара аракеттенүү кендүмдөрүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Маркерлер, флипчарттар, проектор, гигиеналык каражаттардын топтому, такта.
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга суроо берет жана акыл чабуул өткөрөт.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жакшы жана таза жүрүү үчүн эмне кылуу керек? <p>Окуучулардын жоопторун тактага жазат. Бардык балдар өз ойлорун айтуусуна шарт түзүү зарыл.</p> <p>2-кадам. Мугалим класстын алдына «Мойдадыр» аттуу баштык алып келет, каалоочу окуучуларды чакырып, баштыктан буюм алып чыгуусун жана ушул каражат тууралуу эмне билгенин класска айтып берүүсүн сунуштайт.</p> <p>3-кадам. Эгер окуучу жооп бере албаса, ага класс жардам берсе боло турганын мугалим эскертет. Ар бир окуучу гигиеналык каражаттарды бирден алып чыгып, аларга мүнөздөмө беришет.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>4-кадам. Мугалим окуучуларга «Жеке гигиена» темасы боюнча 4 бөлүктөн турган текст³⁰ таратат.</p> <p>1-бөлүк. Колуна кам керүү эрежелери 2-бөлүк. Чачка кам керүү эрежелери 3-бөлүк. Тишке кам керүү эрежелери 4-бөлүк. Спорт менен алектенүүдөгү өздүк гигиена.</p>

30 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны же текстти колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

	<p>5-кадам. Мугалим окуучуларды 4 кичи топко белет жана тапшырманы кантип аткара турганын түшүндүрөт: окуучулар текстти кичи топтордо окушат (ал эксперттик топ: 1-2-3-4), андан соң кооперативдик топко кайрадан биригишет (1-1-1-1; 2-2-2-2 ж.б.) бири-бирине түшүндүрүп беришет.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>6-кадам. Мугалим окуучулар бири-бирине түшүндүрүп бүткөндөн кийин кээ бир окуучулардан окуган маалыматтар тууралуу сурайт. Жооп бере албаган окуучуларга ошол топтун мүчөлөрү кайрадан түшүндүрүп беришет.</p> <p>7-кадам. Мугалим теменкүдөй үйгө тапшырма берет: ата-энелер менен бирдикте жеке гигиенанын каражаттарын тандап, ал тууралуу кыскача пикир (резюме) даярдап келүү.</p>
<p>Рефлексия (ой жүгүртүү)</p>	<p>Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет:</p> <p>А) Сабакта эмне маанилүү болду?</p> <p>Б) Сабактан кандай пайда алса болот?</p> <p>В) Кандай суроолор пайда болду?</p>
<p>Кыскача пикир (резюме)</p>	<p>Топтук иш болуп жаткан учурда мугалим окуучулардын бардыгы иштеп жаткандыгына байкоо жүргүзөт. Ким пассивдүү катышып жатса, аларга жардам берет.</p>

ӨЗҮН ӨЗҮ ТААНУУ, ӨЗҮН ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО. КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮҮЛӨР, ТАПШЫРМАЛАР

1-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Бактылуу болгуң көлсө, өзүңдү тааны»		
Күтүлүүчү натыйжалар:	<p>Окуучулар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • өзүнө өзү баа бөрүү, өзүнө ишенүү жөнүндө түшүнүк алышат; • өзүнө карата позитивдүү мамилени кабыл алууга, өзүн-өзү сыйлоого үйрөнүшөт; • ар кандай кырдаалдарда өзүн өзү тастыктоочу позитивдүү жүрүм-турумду көрсөтүү көндүмүн өнүктүрүшөт. 		
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс		
Керектүү каражаттар	Кагаз, скотч, түрдүү түстөгү стикерлер, флипчарт, карандаштар, калемдер, кагаз тилкөлөрү бар баштык.		
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим балдарга төмөнкүдөй нускама бөрөт: «Барактын ортосуна төгөрөк чийгиле ага «Мөн» деген сөздү жазгыла. Төгөрөтө күндүн нурларын тарткыла. Нурларга силерди курчап турган жакын адамдарыңыз (үй-бүлө мүчөлөрү, классташтар, кошуналар, мугалимдер ж.б.) эмне үчүн жакшы көрө турганын жазгыла. Каалоочулар окуп беришөт.</p> <p>2-кадам. Окуучулардын ойлорун уккандан кийин мугалим кыскача пикирин айтат.</p> <p>3-кадам. Мугалим окуучуларды 3 түрдүү түстөгү карточкаларды таратуу менен 3 топко бөлөт жана «Пантомима» деген оюнду сунуштайт. Ар бир карточкада тапшырмалар жазылган, окуучулар аларды окуп, класска унчукпастан көрсөтүп бериши керек.</p> <p>1-топ: өзүнө ишенбөгөн адамдын ролун ойноо (тике көз карашка чыдай албайт, көзүн башка тарапка бурат, башы шылкыйган, далысы ийилген, колдору алдына коюлган, буттары бир аз чыңалган, чырмалышкан же катуу кысылган).</p> <p>2-топ: өзүнө ишенген адамдын ролун ойноо (башкалардын көзүнө тике карайт, башын түз кармайт, ээгин көтөрөт, далысы түз, далысы жайылган, буттары ийин туурасында жана бош).</p> <p>3-топ: өзүнө абдан ишенген адамдын ролун ойноо (көкүрөгү дөңгөлөктөй, башы бийик көтөрүлгөн, көз карашы бой көтөргөндөй, тайманбастык менен, колу бөлиндө).</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>4-кадам. Мугалим окуучулардын оюнунан кийин «Өзүнө өзү баа бөрүү тууралуу» маалыматтын презентациясын³¹ сунуштайт жана түшүндүрөт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларга үч тапшырма бөрөт:</p> <p>1) Таблицаны толтуруу:</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td style="width: 50%;">Кайсы сапаттарым жагат?</td> <td style="width: 50%;">Кайсы сапаттарым жакпайт?</td> </tr> </table> <p>2) Эстетикч менен таанышуу.</p> <p>3) «Мен өзүмдө кайсы сапаттарды өзгөртмөкмүн. Эмне үчүн?» аттуу суроосуна жооп тиретиндө эссе жазуу.</p>	Кайсы сапаттарым жагат?	Кайсы сапаттарым жакпайт?
Кайсы сапаттарым жагат?	Кайсы сапаттарым жакпайт?		

31 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул кенүгүү аркылуу окуучулар ар бири уникалдуу жана баалуу экенине ишенишет. Окуучулар талантын, жеңдемүн өнүктүрүү менен, айланасындагы адамдар үчүн жакшы иштерди жасоо менен, ездөрүн ишенимдүү сезүүгө үйрөнүшөт.

2-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Баарлашуу алиппеси»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • адамдарга болгон ишенимдин жана коллективди сыйлоонун баасын түшүнүшөт; • конструктивдүү баарлашуу, башкалар менен өз ара аракеттенүү турмуштук кендүмдөрүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Плакаттар, кагаз барактары, «жылдыздуу асман» конверт, бош алакаңдар, фломастер.
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим ар бир окуучуга бир барак алып, ага аттарын жазуусун сунуштайт. Андан соң мугалим барактарды чогултуп, аларды аралаштырып, кайра окуучуларга таратат. Окуучулар келген барактан башка окуучунун атын окушат жана анын сапаттарынан эмнеси жакса, ошону жазышат, анан баракчаны «кыяк» түрүндө бүктөшөт. Баракчага бардык балдар өз ойлорун жазуусу зарыл, ал эми мугалим окуучулар окуганга чейин баракчаны карап чыгуусу зарыл, ошентип позитивдүү оң сапаттар гана жазылышы керектигине байкоо жүргүзөт. Окуучулар өзүлөрүнүн аттарын жазбай эле койсо болот, класс алдында окугандан кийин, жакшы сездердү алган окуучу ыраазычылыгын билдирет.</p> <p>2-кадам. Мугалим класс менен талкуу өткөрүүгө төмөнкү үч суроону берет:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Силер өзүңөр жөнүндө жаңы нерсени билдиңерби? 2) Өзүңөр жөнүндө жакшы нерселерди окуу жагымдуу болдубу? 3) Классташыңарга жаккан маалыматты берүүдө кандай сапаттарды көрсөттүңөр? (боорукердик, түшүнүү, сабырдуулук). <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>3-кадам. Мугалим адамдык сапаттар тууралуу презентация³² көрсөтөт, түшүндүрөт. Андан соң мугалим классты төрт топко бөлөт, ар бир топко «Баарлашуунун сыры» аттуу текст таратат. Окуучулар текст менен таанышып, окуган «сырдын» коллажын түзүшү керек. Ал эми башка топтор «сырды» табышы керек.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>4-кадам. Мугалим окуучуларга «Муну эстеп жүр» эстетикчин берет жана абдан жаккан 3 эрежени тандоого жана түшүндүрүүгө тапшырма берет. Каалоочулардан сураса болот.</p>

32 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо бөрөт: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу окуучулар баарлашуунун сырларын ачыкташат, башка бирөөнүн оюун сыйлоого, угууга, көптөгөн инсандык сапаттарды калыптандырууга багыт алышат.

3-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Пайдалуу жана зыяндуу адаттар»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • сергек жашоо образына түрткү кылган жашоо көндүмдөрүн калыптандырышат; • адаттар адамдын дөн соолуктуу жашоосуна кантип таасир этерин үйрөнүшөт; • топто иштөө, өз алдынча иштөө, сынчыл ой жүгүртүү жана адамдар менен баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрүшөт.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Такта, бор, кагаз, скотч, флипчарт, маркерлер, розалардын сүрөттөрү, отоо чөптөр; сары, жашыл жана кызыл түстөгү стикерлер; адамдын сөлөкөтү менен сүрөт; дарактын сүрөтү бар плакат; жашыл жана күрөң кагаз жалбырактары жана окуучулардын санына жараша сары, жашыл, көк стикерлер.
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим балдарга төмөнкү тапшырманы бөрөт: Азыр, силердин дөн соолукка болгон мамилеңерди көрөбүз. Столдун үстүнөн өзүңөргө ылайыктуу түстөгү стикерди тандап, ватман кагазындагы адамдын сөлөкөтүнө чаптагыла. Жашыл - Мөн дөн соолугума көңүл бурам; Сары - Мөн аракет кылам, бирок дайыма эле боло бөрбөйт; Кызыл – Мөн дөн соолугума көңүл бурбайм.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>2-кадам. Мугалим адамдын сөлөкөтүн көргөзүү менен, балдардын дөн соолукка болгон мамилесин аныктайт. Андан соң ал теманы ачыктоо менен, «Адаттар» дөгөн презентацияны³³ сунуштайт.</p> <p>3-кадам. Мугалим кайсы адаттар дөн соолукка терс таасирин тийгизери жөнүндө сүйлөшө тургандыгын айтат. Ал үчүн табышмак жашырат, балдар кандай адаттар жөнүндө сөз болуп жатканын табышы керек:</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-top: 10px;"> <p>Бул адаттар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • адамды оорулуу жана жагымсыз кылат; • көп акчаны талап кылат; • мыйзамды бузууга алып көлиши мүмкүн; • айланасындагы адамдардын ишениминө шөк көлтирөт; • адамды жөн эле бузуп коюшу мүмкүн. </div>

33 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

	<p>4-кадам. Окуучулардын жообун уккандан кийин, мугалим кийинки тапшырманы берет: Ар бир адам жашоосунда кептеген адаттарды калыптандырат жана биздин бардык адаттарыбызды эки топко белүүгө болот: пайдалуу жана зыяндуу.</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларды жупта Т-схемасын толтуруу тапшырмасын берет.</p> <table border="1" data-bbox="416 371 1441 416"> <tr> <td data-bbox="416 371 922 416">Пайдалуу</td> <td data-bbox="922 371 1441 416">Зыян</td> </tr> </table> <p>6-кадам. Каалоочу жуптардын презентациясын уккандан кийин, мугалим Антуан де С Экзюперинин «Кичинекей принц» чыгармасынан үзүндү окуп берет жана балдарга суроо берет:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кичинекей принц кандай жакшы адатты өзүндө калыптандырган? 	Пайдалуу	Зыян
Пайдалуу	Зыян		
Рефлексия (ой жүгүртүү)	<p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>7-кадам. Талкуу бүткөндөн кийин мугалим окуучуларды төрт топко белет. 1-3 -топко биринчи тапшырма, 2,4-топко экинчи тапшырманы бере.</p> <p>1-тапшырма: «Роза жана отоо чеп». Окуучуларга сүрөт таратылат, отоо чептүн сүрөтүн алган топ, зыяндуу адаттарды жазат, розанын сүрөтүн алган топ пайдалуу адаттарды жазат.</p> <p>2-тапшырма: «Чечимдердин багы». Бактын сүрөтүндө бир жагы жашыл, бир жагы күрөң. Жашыл жагын алган топ пайдалуу адаттарды жазат, күрөң жагын алгандар зыяндуу адаттарды жазышат.</p> <p>8-кадам. Мугалим окуучулардын презентациясынан кийин кыскача жыйынтык чыгарат жана үй тапшырма берет.</p>		
Кыскача пикир (резюме)	<p>Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет:</p> <p>А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?</p>		
Краткое мнение (резюме)	<p>Бул кенүгүү аркылуу окуучулар бир кубулушту экинчи кубулуш менен салыштырууга үйрөнүшөт. Ар бир кубулушту түшүнүү үчүн далилидерди табууну жана аны жактоону ездештүрүшөт.</p>		
Туркеме	<p style="text-align: center;">Антуан де С Экзюперинин «Кичинекей принц» (чыгармадан узунду)</p> <p>Анын кайдан келгенин кепке биле албай жүрдүм. Кичинекей ханзада үстөккө-босток суроо бере-берет, а мен андан бирдеме сурасам, укмасан болуп коёт. Капыс оозунан чыккан, байкабай айтып ийген сөздөрүнөн улам аз-аздан мага баары дайын боло баштады. Дагы бир жаңылыкты мен ушинтип ачтым: керсе, анын планетасы үйдөй эле бар экен!</p> <p>Күн сайын мен анын планетасынан, ал өзү планетасын кантип таштап, кантип саякаттап кеткенин кандайдыр бир жаңылык биллип турдум. Сөз ыңгайы келе калганда гана кичине бир жаңылыкты байкабай айтып ийчү. Мисалы, мен үчүнчү күнү гана баобабдардын балакетүү жайын билдим.</p> <p>Буга да козу себеп болду. Капыстан ханзаданын көңүлүн оор күмөншөк ейүй баштады белем, сурап калды:</p> <p>-Айтчы, козулар бадалдарды чын эле жейби? -Чын эле жейт.</p>		

	<p>-Жакшы экен! Козулардын бадал жеген-жебегени ага эмне себептен мынча зарыл болгонун түшүнө бербедим. Аңгыча Кичинекей ханзада дагы сурады: -Демек, алар баобабдарды да жейт турбайбы? -Жок, баобаб бадал эмес да, - деп мен ага каршы чыктым. – Баобаб деген мунардай бийик опсуз чоң дарак болот, сен бир үйүр пилди айдап келсең да, баары биригип бир баобабды жеп түгөтө албайт. Пилдерди айтканыма Кичинекей ханзада күлүп жиберди: -Бир пилдин жонуна экинчисин тургузуп коюш керек анда... Анан ал каадалуу түр менен: -Баобабдар адегенде, чоңойгуча, кипкичинекей эле болот, - деди. -Ал чын дечи. Бирок сенин козуң эмнеге кичинекей баобабдарды жемек эле? Сез жепженекей, айдан ачык чындыктар жөнүндө жүрүп жаткансып: -Жебегендечи! – деп койду Кичинекей ханзада. Буга мен башымды аябай катырып, иштин жайы эмне экенин араң дегенде билдим. Планеталардын баарында ескен чептердүн пайдалуусу да, зыяндуусу да Кичинекей ханзаданын планетасында да есе турган. Андай болгон соң аерде жакшы чептердүн жакшы үрөндөрү, жаман чептердүн жаман үрөндөрү, жаман чептердүн жаман үрөндөрү болору шексиз да. Бирок үрөндөр кезге керүнбейт эмеспи. Ичинен бирөө ойгоном деп умтулмайынча алар терең топурактын астында уктап жата берет. Анан баягы ойгоном деп тырбалаңдаган үрөн өнүп чыгат; боюн түзөп, мойнун күнгө созот; дегеле татына, дегеле айыпсыз керүнөт. Эгер бу шалгам же розанын кечету болсо, айрып тааныр замат тамыр-самыры менен жулуп ташташ керек. Кичинекей ханзаданын планетасында аябай опурталдуу, ете кыянаттуу үрөндөр – баобабдардын үрөндөрү бар эле. Планетанын топурагын бүтүндөй ошол үрөндөр булгап таштаган эле. Баобабды чыгар замат айрып тааныбасаң кийин шорундун катканы. Ал бүт планетаны басып кетет. Тамырларын тереңге-тереңге сойлотот. Планета кичине болсо, анан баобабдар кеп болсо, ала раны барча-барча жарып иет. -Бир каттуу эреже бар, - деди мага Кичинекей ханзада кийинчерээк. – Эртең менен туруп, жуунуп, бою-башыңды тартипке келтирер замат планетаңды да тартипке келтир. Баобаб менен роза өнүп чыкканда коёндон окшош болот. Алардын айырмасы бир аздан соң билине баштайт, ошондо кун сайын баобабдарды сезсүз отоп турушуң керек. Бу аябай кыбыр жумуш, жадатып иет, бирок анча деле оор эмес.</p>
--	---

4-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Достук байлыктан кымбат»
Күтүлүүчү натыйжалар:	<p>Окуучулар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • достук түшүнүгүн калыптандырышат; • достуктун башка мамилелерден айырмасын талдашат; • достошо билүү, достукту баалоо сыяктуу инсандын моралдык сапаттары тууралуу талкуулашат; • бири-бирине колдоо керсетүү жана бири-бирин сыйлоо кендемүн калыптандырышат.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс

Керектүү каражаттар	А4 кагазы, маркерлер, түстүү кагаз жылдыздары.
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга бир нече бүтпеген сүйлөмдөрдү таратат. Окуучулар аларды толукташы керек. <i>1-сүйлөм.</i> Дос - бул ... <i>2-сүйлөм.</i> Досум менен, мен кеп учурда ... <i>3-сүйлөм.</i> Дос менен курдаш такыр окшош эмес, анткени... <i>4-сүйлөм.</i> Досуң менен, сен ... <i>5-сүйлөм.</i> Мен ... менен досмун, анткени ...</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>2-кадам. Мугалим балдар «Достук байлыктан кымбат» деген темада презентация³⁴ көрсөтөт, түшүндүрөт, талкуу өткөрөт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>3-кадам. Мугалим балдарга аппликациядан кесилген жылдыздарды таратат жана теменкү суроого жооп жазуу тапшырмасын берет:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Достук бекем болушу үчүн адамда кандай сапаттар болушу зарыл? <p>4-кадам. Окуучулар жылдызчаларды толтурушат, ар ким өзүлөрү барып, презентация кылып, флипчартка илишет.</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучулардын ишинен кийин кыскача пикир айтат.</p> <p>6-кадам. Мугалим 5 алып баруучуну тандайт, аларды класстын алдына чыгуусун сунуштайт жана тапшырманы түшүндүрөт. Окуучулар кичи топто иштөөгө өзүнө команда чогултушу керек, алар өзүлөрүнүн досторун эмес, башка окуучуларды тандашы зарыл. Алар теменкү сүйлөмдү айтуу менен окуучуларды командага чакырат: «Мирлан, мага сенин колдооң керек, анткени сен жакшы сүрөт тартасын» ж.б.у.с.</p> <p>7-кадам. Окуучулар команда топтогондон кийин мугалим кийинки тапшырманы түшүндүрөт. Окуучуларга кырдаалдар жазылган карточкалар таратылат, аларды окуп, чыныгы дос эмне кылмак деген суроого өз чечимин сунуштоо керек.</p> <p><i>1-топ:</i> Досуң үй тапшырмасын аткарган эмес жана кечүрүп алуу үчүн сенин дептеңди сурап жатат. Макул болосуңбу?</p> <p><i>2-топ:</i> Сенин досуң жаман сөздөрдү жана сөз айкаштарын колдонот. Сен ага окшоп сүйлөй баштайсыңбы?</p> <p><i>3-топ:</i> Сени досуң начар баа алгандыктан, аны менен дос болууга тыюу салышат. Сен тыюу салууну угасыңбы?</p> <p><i>4-топ:</i> Досторуң болушу үчүн, алардын ишенимине киришиң керек. Сен макулсуңбу?</p> <p><i>5-топ:</i> Досторуң болушу үчүн, сен дос боло аласышың керек. Ушундайбы?</p> <p>8-кадам. Мугалим окуучулардын ишинен кийин кыскача пикир айтат. «Эмне үчүн достук үзүлүп калат?» темасында презентациясын көрсөтөт жана талкуу өткөрөт.</p> <p>9-кадам. Мугалим окуучуларга үйдөн аткарууга «Менин досум» деген темада эссе жазып келүү тапшырмасын берет.</p>

34. Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул кенүгүү аркылуу окуучулар чыныгы дос болуш үчүн дагы маанилүү инсандык сапаттар керек экендигин блишет, өзүлөрүндө бар же жок экендигин аныкташат.

5-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Мен жана менин үй-бүлөм?»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • адамдын жашоосунда үй -бүлөнүн ролу жөнүндө өз түшүнүгүн калыптандырышат; • үй-бүлөлүк баалуулуктарды өз жашоосуна киргизишет; • жакындарына урматтоо жана камкор мамилесин керсетушет.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Плакаттар, ватман кагазында (же флипчартта), бош алакаңдар, фломастерлер, маркерлер, «үй-бүлө мүчөлөрүнүн» кагаз фигуралары.
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга «Менин үй-бүлөм» темасында кластер түзүү тапшырмасын берет.</p> <p>2-кадам. Окуучулар кластерлерин презентациялап бүткөндөн кийин, мугалим кийинки тапшырманы берет. Окуучуларды кичи топторго бөлөт жана аларга «үй-бүлө мүчөлөрүнүн» кагаз фигуралары таратылат, алар төмөнкү суроого жооп берүү менен өзүлөрүнүн коллажын түзүп, презентациялашат:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сен жакындарыңды түшүнүп жана алар сени түшүнүп жана ишенүү үчүн эмне кылуу керек? <p>3-кадам. Окуучулар өзүлөрүнүн ойлорун презентация кылуу менен фигураларды флипчартка илишет, ошентип коллаждар жаратылат.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>4-кадам. Мугалим окуучуларга «Үй-бүлө. Үй-бүлөлүк баалуулуктар» деген темада маалымат-презентациясын³⁵ сунуштайт.</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларды кичи топтордо калышын суранып, ар бир топ үчүн 4 башка материал таратат:</p> <p>1-топ: С. Чокморовдун «Майрам» сүрөтү. 2-топ: «Үй-бүлөлүк майрамдар» аттуу видеофильм. 3-топ: М. Твен «Том Сойер» чыгармасынан үзүндү. 4-топ: «Нооруз майрамы» макаласы.</p> <p>Окуучулардын милдети – өзүлөрүнүн чыгармасын жаратуу.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>6-кадам. Мугалим окуучулардын презентациясын угат жана талкуу өткөрөт. Окуучуларга өзүнүн үй-бүлөсүндөгү өткөрүлүүчү майрамдарды салыштыруу түрүндө «Венндин диаграммасын толтуруу» сунуш кылынат.</p> <p>Үй тапшырма. «Өз үй-бүлөмдүн санжырасы» аттуу темада ата-энелер менен бирге генеологиялык бактын сүрөтүн тартып келүү.</p>

35 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу окуучулар өз үй-бүлөсүнүн баалуулуктарын, кайдан келип чыкканы, кандай майрамдар боло турганын талдашат, жыйынтык чыгарышат. Ар бир бала үчүн ынтымактуу үй-бүлө анын ийгиликтүү болушуна зор салым кошо тургандыгын тастыктайт.

6-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Күлкү – ден соолуктун мүлкү»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: <ul style="list-style-type: none"> • адамдар арасында өз ара жакшы мамиле түзүү үчүн адамдын жашоосундагы жылмаюу жана күлкүнүн маанисин түшүнүшөт; • аагымдуулукту, өзүн кубанта билүүгө жана айланадагыларды кубанта билүү тууралуу талдашат.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	«Крошка Енот» мультфильми, маркерлер, флипчарттар, проектор, ар түрдүү улуттагы балдардын сүрөттөрү, сездер/ сез айкаштары жазылган карточкалар
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим «Крошка Енот» мультипликациялык тасманы.</p> <p>2-кадам. Мугалим окуучулар керүп бүткөндөн кийин «Жылмаюу/ капалануу» деген темага Венндин диаграммасын түзүүгө тапшырма берет.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>3-кадам. Окуучулардын презентациясынан кийин мугалим окуучуларга «Күлкү – ден соолуктун мүлкү» деген темада презентация³⁶ сунуштайт.</p> <p>4-кадам. Мугалим окуучуларды кичи топторго белет жана ар бир топко ар түрдүү улуттагы балдардын бир нече сүрөтүн таратат. Окуучулар 3 суроого жооп берүү менен презентация даярдашат:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Балдардын жүзүндө кандай окшоштуктар бар? 2. Башка кандай учурларда жылмаюу бизге жардам берет? 3. Жылмаюу менен ден соолук кандай байланышта? <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>5-кадам. Ден соолукту сактоодо күлүү, жылмаюу эрежелерин сактайсыңарбы же башкаларга сунуштайсыңарбы? Окуучуларга 2 стикер берилет: 1 жашыл жана 1 кызгылт. Суроолорго жооп берип, суроонун астына стикер чапташат: - «Ооба» - жашыл; - «Жок» - кызгылт.</p> <p>6-кадам. Мугалим окуучуларга теменкүдөй үй тапшырма берет: Мугалим ар бир кичи топко карточкаларды таратат. Карточкада эки белүктөн турган тапшырма жазылган:</p> <p>1-тапшырма: Сездердү/ сез айкаштарын катыштырып күлкүлүү сценарий жазуу.</p>
	2-тапшырма. Ата-энелердин жардамы менен сценарийдин видеосун тартуу.

36 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу окуучулар адамдын ден соолугуна күлкү, жылмаюунун маанисин түшүнүшөт. Өзүлөрүн таанууда боорукердик жылмаюудан баштала тургандыгына ишенишет.

7-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	«Күндөлүк режим, ритм»
Күтүлүүчү натыйжалар:	Окуучулар: 1. күндөлүк режимдин маанисин түшүнүшөт; 2. ез ишмердүүлүгүн туура уюштурууга үйрөнүшөт; 3. эс алуунун езгечелүктөрү менен таанышышат.
Класс	Башталгыч класстын окуучулары, 4-класс
Керектүү каражаттар	Маркерлер, филпчарттар, проектор
Аткаруу тартиби	<p style="text-align: center;">Чакыруу баскычы:</p> <p>1-кадам. Мугалим окуучуларга кечээ күнү эмне кылганы тууралуу «Бир күндүк режимди» жазууну сунуштайт.</p> <p>2-кадам. Окуучулар жазып бүткөндөн кийин, мугалим кийинки тапшырманы түшүндүрөт. Ар бир кылган ишмердүүлүктүн түрүнө канча саат кетиргенин санап чыгуу мисалы, тамактануу (эртең менен, түштө, кечинде) – 2 саат ж.б.у.с.</p> <p>3-кадам. Окуучулар санап бүткөндө мугалим тактага графикти чиет жана эки-үч окуучунун мисалын угуп, графиктин биргелешип түзүүнү моделдештирет.</p> <p>4-кадам. Калган окуучулар дептерлерине ушул эле ишти аткарышат б.а. режимдин графиктин түзүшөт. Мугалим ар бир окуучуга кошумча түшүндүрүп берет.</p> <p style="text-align: center;">Түшүнүү баскычы:</p> <p>5-кадам. Мугалим окуучуларга «Режимдин адамдын ден соолугуна тийгизген таасири» деген темада презентация³⁷ сунуштайт.</p> <p style="text-align: center;">Ойлонуу баскычы:</p> <p>6-кадам. Жыйынтык чыгаруу. Тактага теменкү суроолор жазылган: Режимди сактоонун иштелип чыккан эрежелерин сактайсыңарбы же башкаларга сунуштайсыңарбы? Окуучуларга 2 стикер берилет: 1 жашыл жана 1 кызгылт. Суроолорго жооп берип, суроонун астына стикер чапташат: - «Ооба» - жашыл; - «Жок» - кызгылт.</p> <p>Үй тапшырма. «Режимди сактоо үчүн эмне кылса болот?» таблицасын ата-энелер менен талкуулагыла жана маалымат кошкула.</p> <p>Үй тапшырма. «Режимди сактоо үчүн эмне кылса болот?» таблицасын ата-энелер менен талкуулагыла жана маалымат кошкула.</p>

37 Түшүнүү баскычы үчүн мугалим презентацияны колдонмодогу (же кошумча) маалыматтарды колдонуу менен даярдап, окуучуларга сунуштайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Мугалим балдардан кайтарым байланыш алуу үчүн рефлексияга (ой жүгүртүүгө) суроо берет: А) Сабакта эмне маанилүү болду? Б) Сабактан кандай пайда алса болот? В) Кандай суроолор пайда болду?
Кыскача пикир (резюме)	Бул активдүү жеке иш болгондуктан, мугалим байкоо жүргүзүүчү ролду аткарат. Бардык окуучулар суроону түшүнгөнүн, процеске катышып жатканына, суроолордун үстүнөн иштеп жатканына кенүл бурат.

ЧЫГАРМАЧЫЛ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮНҮ КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮҮЛӨР

Биринчи туура жоопко караганда бир аз ары карап көрүңүз.

Чыгармачылык ишмердүүлүк дени сак жана гармониялуу адамдын жашоосунун зарыл белүгү болуп эсептелет. Чыгармачылык ишмердүүлүк жумуш жана эс алуу режими бузулбаган шартта, эч кандай татаал аракеттенүүнү талап кылбастан чени менен ишке ашырылганда гана оптималдуу уюштурулат.

Чыгармачыл инсанды тарбиялоо, демек, алардын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн гармониялуу агымына, бүтүндөй гармониялуу жашоону өз алдынча уюштурууга карай багытталышын өнүктүрүүнү камтыйт. Чыгармачылык окуучулардын ден соолугун бекемдөөгө салым кошот, ал акылмандуулук менен уюштурулган педагогикалык процессте ишке ашырылат.

Башталгыч класстардын окуучуларынын чыгармачылык жөнөмөттүүлүктөрүн изилдөө жана өнүктүрүү үчүн жөнөкөй чыгармачылык көнүгүүлөрдү колдонуу сунушталат. **Аларды колдонууда мугалимден атайын даярдык талап кылынбайт. Анын макулдугу гана жетиштүү жана жолуңар шыдыр болсун!** Көнүгүүлөр каалаган тартипте колдонулушу мүмкүн, мугалим өзүнүн толуктоолорун жана өзгөртүүлөрүн киргизе алат. Бул жерде башкы нерсе - окуучуларды чыгармачылык оюн процессине тартуу.

1-КӨНҮГҮҮ КАРАМА-КАРШЫЛЫКТАР

Бул окуучуга карама-каршы түшүнүктөрдү ездештүрүүгө жардам берет. Предметтин касиеттерин аташ керек, ал эми окуучу кайсы предмет мындай өзгөчөлүктөргө ээ экендигин табышы керек. Мисалы, семиз-арык (адам), чоң - кичине (үй), ачка - тойгон (хомяк) ж.б.у.с. Бул оюндун эң башкысы так дал келүү эмес, окуучу объектилерди изилдөөнү, предметтерди ар кандай тараптардан кароого, алардын ар кандай белгилерин кабыл алууга үйрөнүшү керек.

2-КӨНҮГҮҮ. КОНСТРУКЦИЯ

Бардык окуучулар үчүн бир чоң ватман (флипчарты) кагазы берилет, ага эң биринчи чаптаган бала эмне тууралуу ойлоп чаптаганын билбестен калган балдар ирети менен өз кесимдерин чапташат. Акыркы чаптаган бала жыйынтыгында эмне болгонун айтат жана биринчи баланын ойлогону менен салыштыруу жүрөт.

3-КӨНҮГҮҮ. ҮЧ СӨЗ

Мугалим гигиена темасына байланыштуу үч сөздү айтат мисалы, **суу, кол, самын**. Ар бир бала ушул сөздөрдү колдонуп сүйлөм ойлоп табууга аракет кылат. Мисалы: Балдар ысык сууну агызып, колун самын менен жуушту. Сабира самын колун суу менен чайкады ж.б.

4-КӨНҮГҮҮ. АССОРТИ

Алфавиттик тартипте өз ара байланышкан отуз сөздүн тизмесин түзүү, мисалы:

- **Кесиптер:** архитектор, бухгалтер, врач ...
- **Шаарлар:** Анапа, Бишкек, Воронеж...
- **Музыкалык аспаптар:** аккордеон, балалайка, виолончель ...
- **Тамак-аш:** ананас, банан, жүзүм ...
- **Дарактар:** акация, бадал, верба
- **Жаныбарлар ж. ат, бака, дее ...**

5-КӨНҮГҮҮ. СҮРӨТТӨГҮ ОКУЯ

Ар түрдүү журналдарды окуучуларга кандайыр бир сүрөттөгү жаккан предметти, буюмду, жаныбарларды, адамдарды ж.б. тандаш үчүн таратып берүү. Окуучулар тандаган предмет, буюм, жаныбарлар, адамдар тууралуу өзүлөрүнүн сценарийин даярдашат. Негизги шарт, сезсүз анын өткөн чактагы, учурдагы, келечектеги жашоосун камтуу.

6-КӨНҮГҮҮ. АДАТТАН ТЫШ КӨЙГӨЙДҮ ЧЕЧҮҮ

Ойлонгула жана эмне кыларыңарды жазгыла, эгер:

- бардык адамдар мамыктай жеңил болуп калышса?
- жаныбарлар адамдардай сүйлөй баштаса?
- бардык адамдар башка адамдын оюн алыстан окуй алышса?

7-КӨНҮГҮҮ. БУЛ ЭМНЕ?

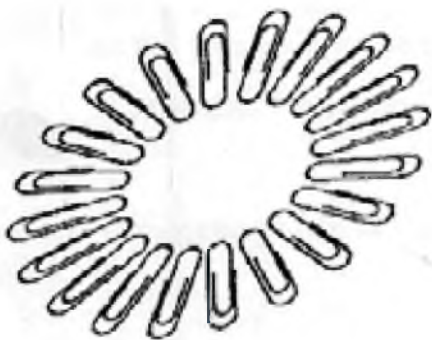
8-КӨНҮГҮҮ. БАЙЛАНЫШТАРДЫ ТАБУУ

Лампочканы туткага туташтырсаңыз эмне болот?

Канатты жана унаны? Үтүк жана чаң соргучту? ж.б.

9-КӨНҮГҮҮ. 20 ЫКМА

Скрепка, стакан, шарик, кастрюля, бут кийим ж.б. колдонуунун жыйырма жолун ойлоп табыңыз.

10-КӨНҮГҮҮ. МЕТАФОРАЛЫК ОЙ ЖҮГҮРТҮҮНҮ ӨНҮКТҮРҮҮ

1. Салыштыруулардагы жана метафоралардагы боштуктарды толтургула.

1-мисал.

- Кеме үчүн суу ... бочка үчүн ... менен бирдей. баррелдер.
- Гүл... ачууну жараткандай эле кубанычты...тартуулайт.

2-мисал.

Менин үйүм –бул ...
Менин досум –бул...
Чындык –бул ...
Оюн –бул ...
Түшкү тамак - бул ...
Уйку – бул...
Менин бала бакчам – бул...
Тынчсыздануу – бул ...
Достук – бул ...
Китеп - бул ...
Жеер жүрүү - бул ...
Мектеп – бул ...

11-КӨНҮГҮҮ. ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ПРАКТИКА

Күнүгө аткара турган ишти эстегиле мисалы, тишти тазалоо жана бул ишти аткарууну чыгармачыл кылуу жолдорун ойлоп тапкыла.

12-КӨНҮГҮҮ. СИНТЕЗ МЕНЕН АЛЕК БОЛУҢУЗ

Чыгармачылык абалына кирүүнүн кызыктуу жолу - бул кабыл алуунун ар кандай түрлөрүнүн аралашмасын элестетүү, башкача айтканда, үндөрдү татуу, түстөрдү угуу, жыт сезүү жөнөмдүүлүгүн элестетүү. Ушуга окшош нерсени байкап кергүлө.

- «Шайырдуулук» сезүнүн жыты кандай?
- Жети санын кармаганда кандай сезимде болот?
- Сары түстүн даамы кандай?
- Айлана-чөйрөнүн формасы кандай?
- Күндүн батышынын даамы кандай?

13-КӨНҮГҮҮ. КҮНҮМДҮК ЧЫГАРМАЧЫЛЫК

- Күн сайын жаңы сез ойлоп тапкыла, ал үчүн маанисин ойлоп тапкыла.
- Күн сайын жаңы идеяны ойлоп тапкыла. Күн сайын акыл-эс гимнастикасын аткаргыла.
- Бир ай бою тишти күн сайын тазалоонун жаңы ыкмасын ойлоп тапкыла.

14-КӨНҮГҮҮ. КАПЫСЫНАН ПАЙДА БОЛГОН ИЛЛЮСТРАЦИЯ

Карандаш алгыла жана ойлонбой туруп бир нерсе тарткыла. Эмнени жараткыңыз келгенин билбей туруп, карандаштын учун кагазга басып, ээн-эркин кыймылдатыңыз. Эмне болорун ойлобогула - эмне чыкса, ошол чыга берсин. Жок дегенде он беш чийме тарткыла. Карандаш эмне кылганын керсек болот.

15-КӨНҮГҮҮ. ЧЫГАРМАЧЫЛЫККА ЭКИ МҮНӨТ

Көбүнчө, биздин чыгармачылык кан жүгүртүүбүз абдан кыйын абалга туш болгон учурда жана биз тапкычтыкты көрсөтүүдөн башка эч нерсөбиз жок болгон учурда ишке ашырылат.

Төмөнкү көнүгүүлөрдү аткаргыла:

1. Эки мүнөттө оң колуңузга максималдуу жаңы абалдарды бергиле. Эми, эки мүнөттүн ичинде ар түрдүү интонациялардын көп саны менен «бүгүн көчүндө» деген сөз айкашын айткыла.
2. Эки мүнөттүн ичинде төрт кыскачтан ар кандай формаларды түзгүлө, кыстыргычтардын ийилүүсүнө жол бербегиле (ар бир сүрөттү узун сүйрү менен чийип алгыла).

Сүрөттө үч үзүндү бар. Эки мүнөттүн ичинде ушул үч үзүндүнү колдонуп, мүмкүн болушунча көп саймаларды түзгүлө.

4-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

Бул бөлүмдө башталгыч класстардын окуучуларынын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү боюнча практикалык көнүгүүлөрдүн тапшырмалары менен окуп-үйрөнүү процессиндө колдонуунун бир катар мисалдары келтирилген. Мисалдар конкреттүү нускамалар түрүндө берилген, алар «Гигиена» тармагы боюнча белгилүү темаларды окуп-үйрөнүүдө, сабакты бүтүндөй өткөрүүдө, китеп жө текст менен таанышууда колдонулушу мүмкүн. Кайталануучу аракеттер, көнүгүүлөр, тапшырмалар, мугалим дагы, окуучу дагы кабардар болгонуна көпилдик берген процесстер системалуу түрдө пайдалангандыктан, окуучулардын дараметин ачууга, алардын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет.

Бөлүм төмөнкү үч маанилүү көндүмдөргө практикалык көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды сунуштайт:

- 1) позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду калыптандырууга;
- 2) өзүн өзү таануу, өзүн өзү тарбиялоо көндүмдөрүн калыптандырууга;
- 3) чыгармачылык (креативдүү) ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө.

Позитивдүү гигиеналык жана өзүн өзү таануу, өзүн өзү тарбиялоо көндүмдөрүн калыптандырууга ЖЕТИ көнүгүү сунушталынат, ал эми чыгармачылык ой жүгүртүү көндүмүн калыптандырууга 15 көнүгүү сунуштоону туура таптык. Окуучулардын чыгармачыл дараметин өнүктүрүү мугалимдин эң маанилүү милдеттеринин бири деп эсептейбиз. Ошондой эле КР жалпы мектептик билим берүүчү Мамлекеттик стандарттын талаптары боюнча да чыгармачылык дөңгөөдөгү натыйжаны көрсөтүү башталгыч класстын окуучуларынан баштап, жогорку класстын окуучуларына чейин актуалдуу.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасында билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн азыркы этабында бардык балдардын ден соолугун чыңдоо жана сактоо зарылдыгы менен байланышкан тенденциялар орун алууда. Гигиеналык тармагында башталгыч мектептин окуучуларынын турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселеси актуалдуу болуп эсептелет.

Сунушталып жаткан методикалык колдонмо теориялык, методикалык, практикалык суроолорго жооп берүүнү камтыйт.

Биринчи бөлүм теориялык маселелерди ачыктоого арналган. Суроолор гигиена тармагына тиешелүү негизги түшүнүктөрдүн мазмунун талдоого жана тактоого арналган.

Экинчи бөлүм методикалык суроолорго жооп берүү менен практикалык бөлүмгө өтүүгө ебелге болуп эсептелет. Башталгыч класстарда сабак берген мугалим бул ойлор менен терең таанышып чыкса, анда бул колдонмодогу практикалык бөлүктө сунушталган көнүгүүлөрдү практикасына киргизүү жеңилерээк болот.

Үчүнчү бөлүм 5 тарбиялык сааттын иштелмелерин сунуштайт. Мугалимдер ар бир кадамды туура, так аткарууга аракеттенүүсү зарыл. Тарбиялык сааттарды пландаштырууда инсанга багытталган окутуунун принциптери, философиясы, мамилелер негизги болуп эсептелди.

Төртүнчү бөлүм практикалык көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды сунуштайт. Алар үч көндүмдү өнүктүрүүгө багытталган: позитивдүү гигиеналык жүрүм-турум, өзүн өзү таануу, өзүн өзү тарбиялоо, чыгармачыл ой жүгүртүү.

Башталгыч класстын мугалимдери үчүн «Гигиена тармагында башталгыч класстын окуучуларынын турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү» колдонмосу түшүнүктүү болуп, алардын практикасында өз ордун ээлеп, окуучуларда позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду жана маанилүү турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга жардам берет деп ишенебиз!

**«ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ»
АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫ**

КИРИШҮҮ

Адамдын ден соолугунун пайдубалы эрте бала кезинде түптөлөт. Бул учурда баланын организми ийкемдүү, ал чоң кишинин организминде караганда тышкы чөйрөнүн таасирине алда канча сезгич келет. Бул иш-аракеттердин жагымдуулугу же жагымсыздыгы баланын келечектеги ден соолугуна таасир этет. Баланын ден соолугун коргоо жана чыңдоо үчүн анын гигиеналык тарбиясы чоң мааниге ээ. Гигиеналык тарбия жалпы билим берүүнүн ажырагыс бөлүгү, ошондой эле адамдын маданиятынын курамдык бөлүктөрүнүн бири болуп саналат. Башталгыч класстын окуучуларына гигиеналык билимдерди берүү жана көндүмдөрдү калыптандыруу медициналык кызматкерлердин гана иши деп ойлогон кээ бир ата-энелер терең жаңылышат. Чындыгында, бул ата-энелердин, мугалимдердин дагы иши.

АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУНУН ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

1. Акыркы убактарда башталгыч мектеп курагындагы балдардын ден соолугунун абалы негиздүү тынчсызданууну пайда кылууда. 2016-2020-жылдардагы балдардын (0-14 жаш) ооруларынын көрсөткүчтөрү боюнча кээ бир жугуштуу жана мите ооруларынын 1,9%га, башка оорулардын 1,5%га өсүшү байкалууда³⁸. Буга байланыштуу башталгыч мектеп системасын реформалоонун жаңы этабынын артыкчылыктуу милдеттеринин бири – балдардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо, алардын ден соолук баалуулуктарын жана сергек жашоо образын, анын ичинде маданияттык-гигиеналык жана турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу болушу керек
2. Башталгыч класстын окуучуларынын жеке жана коомдук гигиена көндүмдөрүн тарбиялоо алардын ден соолугун сактоодо негизги ролду ойнойт, үй-бүлөдө, мектепке чейинки билим берүү уюмунда (мындан ары - МЧББ), мектепте жана башка коомдук жайларда жүрүм-турумду туура уюштурууга жардам берет. Өзүнүн гана ден соолугу эмес, башка балдардын жана чоң адамдардын ден соолугу балдар тарабынан керектүү гигиеналык ченемдерди жана жүрүм-турум эрежелерин билүүсүнөн жана аткарылышынан кез каранды.
3. Балдар менен күнүмдүк иштөөдө, жеке гигиенанын эрежелерин аткаруу алар үчүн табигый муктаждыкка айланышына жана балдар ескен сайын гигиеналык көндүмдөрүнүн өркүндөшүнө дайыма умтулуу керек. Бала бакчадан баштап балдарда төмөнкү көндүмдөр калыптандырылышы керек: денени таза кармоо, тамактануу маданияты, жакынкы чөйрөдө тартипти сактоо, бири-бири жана чоң адамдар менен туура өз ара мамиле.
4. «Алкактык компетенттүүлүк шкаласы» 10 жаштагы балдарда өнүктүрүү керек болгон гигиеналык жүрүм-турумдун, турмуштук көндүмдөрдүн, сергек жашоо образынын баалуулуктарын жана гигиеналык билимдердин көрсөткүчтөрүн камсыздайт.

ЖЕТЕКЧИЛИККЕ АЛГАН ПРИНЦИПТЕР

Мугалимдер тарабынан өткөрүлгөн жана методикалык колдонмодо сүрөттөлгөн

38 «Калктын ден соолугу жана Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо уюмдарынын 2020-жылга карата ишмердүүлүгү» жыйнагы. Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин алдындагы электрондук саламаттыкты сактоо борбору (sez.med.kg).

тарбиялык сааттар, практикалык кенүгүүлөр окуучулар канчалык гигиеналык билимдерин, гигиеналык жүрүм-турумун жана маданиятын, турмуштук кендүмдөрүн жакшырта алгандыгын практикада керүүгө жардам берет.

Башталгыч класстын мугалимдери Алкактык компетенттүүлүк шкаласын киргизүүдө иштеенүн теменкү принциптерин жетекчиликке алышы керек:

- 1) Системалуулук жана ырааттуулук принциби.
- 2) Жеткиликтүүлүк принциби.
- 3) Керсетмөлүүлүк принциби.
- 4) Аң-сезимдүүлүк жана активдүүлүк принциби.
- 5) Туруктуулук принциби.

Системалуулук жана ырааттуулук принциби – окуу процессинин мазмуну белгилүү бир логикага (тартипке, системага), теменкү эрежелерге ылайык курулушу керек:

а) изилденип жаткан материал белүмдерге жана темаларга белүнет, алардын ар биринде белгилүү бир изилдөө методикасы бар;

б) ар бир темада мазмундук борбор, негизги түшүнүктөр жана идеялар белүп керсетүлөт, баяндоонун ырааттуулугу ойлонулат;

в) окуу курсун жалпысынан окуп жатканда, фактылар, мыйзамдар, теориялар ортосунда тышкы жана ички байланыштар түзүлөт.

Жеткиликтүүлүк принциби – окуу материалынын мазмуну жана окуп-үйрөнүүсү балдардын интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана физикалык жүктөмүн пайда кылбашы керек.

Керсетмөлүүлүк принциби – окуу процессинин жүрүшүндө баланын бардык сезимдерин мүмкүн болушунча «күйгүзүү» керек, аларды алынган маалыматты кабыл алууга жана иштеп чыгууга тартуу керек (башкача айтканда, окутууда ал балдарга бир нерсе жөнүндө айтуу жетиштүү эмес, бирок байкоо жүргүзүүгө, елчеге, тийүүгө, эксперименттерди жүргүзүүгө, алган билимдерин жана кендүмдөрүн практикада колдонууга мүмкүнчүлүк берүү керек).

Аң-сезим жана активдүүлүк принциби – окутуунун жыйынтыктарына балдар таанып-билүү процессинин субъекттери болгондо гана жетишүүгө болот, б.а. окуп-үйрөнүүнүн максаттарын жана милдеттерин түшүнүшөт өз ишмердүүлүгүн өз алдынча пландаштырууга жана уюштурууга мүмкүнчүлүгү бар, кейгейлердү коюп, аларды чечүүнүн жолдорун издей алышат.

Туруктуулук принциби – балдар тарабынан алынган билимдер алардын аң-сезиминин бир белүгү, жүрүм-турумдун жана ишмердүүлүктүн негизи болушу керек. Бул теменкү учурда болушу мүмкүн:

окуу процессинде бала таанып билүү активдүүлүгүн керсеттү;

окуу материалын кайталоо үчүн атайын тандалган кенүгүүлөр керектүү санда жана ырааттуулукта аткарылган;

окуу материалынын түзүлүшүндө жана анын мазмунунда башкысы баса белгиленет жана компоненттер ортосунда логикалык байланыштар түзүлгөн;

окутуунун натыйжаларына системалуу мониторинг (текшерүү жана баа берүү) жүргүзүлгөн.

ТҮЗҮЛҮШҮ

Алкактык компетенттүүлүк шкаласынын түзүлүшү төмөнкү аспектилерден турат: күтүлүүчү натыйжалар өнүгүүнүн төрт негизги багытынын чегинде каралат. Өз кезегинде, алардын ар биринде курактык мезгилине ылайык, өнүгүүнүн күтүлүүчү көрсөткүчтөрүнөн турган өнүгүүнүн бирден төрткө чейинки компоненттери камтылышы мүмкүн болгон бир же эки чакан компетенттүүлүктөр бар.

ТАРМАК
ЧАКАН ТАРМАК
КОМПОНЕНТ
ШКАЛА
Көрсөткүчтөр: 10 жаштагы балдар үчүн

Тармак. Биз үчүн башталгыч класстардын окуучуларынын компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн бардык тармактарында, башкача айтканда, «Физикалык өнүгүү», «Когнитивдик өнүгүү», «Социалдык жана эмоционалдык өнүгүү», «Чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү» тармактарында кароо маанилүү. Баланын билим алуусунун жана өнүгүүсүнүн бардык багыттары бири-бири менен тыгыз байланышта, бир тармактын өнүгүүсү экинчисинин өнүгүшүнө ебелге түзөт, андыктан балдарды бардык тармактарда бир убакта өнүктүрүү керек. Өнүгүүнүн бир тармагына кеңүл топтоо башка тармактардын өнүгүшүнө терс таасирин тийгизет. Өнүгүүнүн ар бир тармагынын өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрү, максаттары жана милдеттери бар, өз кезегинде бул максаттарга жетишүү өнүгүүнүн башка тармагынын максаттарын жана милдеттерин ишке ашырууну шарттайт.

Чакан тармак — бул тармактарды чакан топго бөлүү. Окутуунун жана өнүктүрүүнүн негизги тараптарынын чакан тармактары өнүгүүнүн белгилүү аспектилерин камтыйт жана алардын конкреттүү багыттуулугун көрсөтөт.

Компонент (конкреттүү аспект) — бул андан ары бөлүү, ал чакан тармактардагы бирдиктерди көрсөтөт, мисалы, «Социалдык өнүгүү» «Турмуштук көндүмдөр» жана «Чоң адамдар менен өз ара мамилелери» деп бөлүнүшү мүмкүн.

Компетенттүүлүк шкаласы – белгилүү бир курактык деңгээлге жеткен учурда баланын билимдерине, билгичтиктерине, көндүмдөрүнө перспективдүү баа берүү.

Компетенттүүлүктөр конкреттүү багыттуулукка ээ, чакан тармактын максаттарын жана идеяларын чагылдырышат; түшүнүктөргө так аныктама беришет; биз окуучунун окуп-үйрөнүүсүндө жана өнүгүүсүндө эмнеге жетишүүнү каалаганыбызды аныктоого жардам беришет; елчөө үчүн негиз түзүшөт; мектепке даярдыгына баа берүү үчүн курал катары кызмат кыла алышат.

Көрсөткүч — бул курактык топко ылайык келген өлчөнүүчү жана ага теп келген жүрүм-турумга жана билимдерге келечекте баа берүү.

Көрсөткүчтөр алкактык шкаланын маани-маңызын толук чагылдырат жана бүт аспектилерин камтыйт; окуучунун курагына шайкеш келет; тактыгын жана стандарт менен ошондой эле өз ара шайкештигин көрсөтүп турат; бул байкоого (угууга, көрүүгө) боло турган нерселер, алар балдардын аракеттеринен, сездерүнөн, жүрүм-турумунан көрүнүп турат жана байкоо үчүн жеңил болууга тийиш; мурдагы көрсөткүчтөргө карама-

каршы келбейт, башкача айтканда, алар бир эле курактык топ үчүн мурдагы керсеткүчтөн жеңил болууга тийиш эмес.

ӨНҮГҮҮ ТАРМАКТАРЫ

А. БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Балдардын толук кандуу физикалык өнүгүүсү – бул, биринчи кезекте, кыймыл билгичтиктеринин жана кендүмдөрүнүн өз мезгилинде калыптанышы. Балада жеткиликтүү кыймылдардын ар кандай түрлөрүнө кызыгууну өнүктүрүү, инсандын оң моралдык-эртүү сапаттарын тарбиялоо.

Баланын он жаш курагы, адатта, еткеел мезгилдин башталышы менен байланышкан, анын жүрүшүндө балдар акырындык менен чоң адамдарга жакындан карай башташат, чоң адамдардын дүйнөсүнүн эрежелерин үйрөнүү менен, алар бир нече жылдын ичинде эле толугу менен кирүүгө даярданышат. Бала менен баарлашууда еткеел курак, анын кыйынчылыктары тууралуу айтуу азырынча эрте, бирок бул сезсүз түрдө анын алдындагы баскыч.

10 жаштагы балдардын физикалык өнүгүүсү жөнүндө айта турган болсок, бул негизги окутуу баскычы экенин белгилей кетүү керек. Бул куракта кыймылдаткыч аппараттын бардык бөлүмдөрү интенсивдүү калыптанат, булчуңдардын ийкемдүүлүк, ылдамдык, күч, шамдагайлык жана чыдамкайлык кыймылдык сапаттары өзгөрөт. Алардын өнүгүүсү бирдей эмес жүрөт. Эң алгач, кыймылдардын ылдамдыгы жана ийкемдүүлүгү өнүгөт. Организмдин чоң бөлүктөрүнүн катышуусу менен жасалган кыймылдардын ийкемдүүлүк керсеткүчтөрүнүн кебейүшүнүн эң орчундуу темпи, эреже катары, 10 жашында байкалат, андан соң бул керсеткүчтөр турукташат жана эгер ийкемдүүлүккө багыттуу таасир эткен кенгүүлөрдү аткарбаса, еспүрүм куракта эле орчундуу азайа баштайт. Балдар менен кыздардын физикалык даярдык деңгээлинде айырмачылыктар бар, бирок алар минималдуу.

Он жаштагы балдардын физикалык өнүгүүсүнүн мүнөздүү көрсөткүчтөрү

- жакшы жана жаман адаттарды айырмалашат;
- интернет торчосунан билим берүү ресурстарын коопсуз издеенү ишке ашырышат;
- транспортто, театрларда, кинотеатрларда, соода борборлорунда, парктарда жана эс алуу жайларында гигиеналык жүрүм-турум эрежелерин сакташат;
- велосипедчинин коопсуз жүрүм-турум эрежелерин сакташат (жол белгилери, жол бөлүкчөлөрү, сигналдар жана велосипедчи үчүн коргоо каражаттары).

Б. БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН СОЦИАЛДЫК ЖАНА ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Он жаштагы балдардын социалдык-эмоционалдык өнүгүүсүнүн мүнөздүү көрсөткүчтөрү

Позитивдүү көрүнүштөр	Терс көрүнүштөр
<ul style="list-style-type: none"> • ез алдынчалуулугу, ез аракеттери үчүн жоопкерчилик сезими жогору; • кызыкчылыктары кең; • келечекке пландардын пайда болушу. 	<ul style="list-style-type: none"> • маанайдын тез-тез алмашуусу; • ез балалыгынан, аны менен байланышкан нерселердин бардыгынан баш тартууга чоң каалоо; • тыюу салууларга каршы нааразычылыктар.
Ата -энелерге сунуштар	Ата -энелерге сунуштар
<p>10 жаштагы бала ез курагынын оң сапаттарын толук ачып берүү үчүн, ага кеңүл буруу керек. Эң башкысы - еспүрүм куракка етүү ийкемдүү болушу керек. Бул үчүн акырындык менен жүктү жогорулатуу зарыл: кебүреек жоопкерчилик, кебүреек мүмкүнчүлүктөр, балдар жана чоң адамдар менен жетиштүү байланыш.</p>	<p>Жүрүм-турумдун алмашуусу абдан олуттуу болушу мүмкүн. Адегенде баары жакшы жүрөт, бирок андан кийин ата-энеси бир нерсеге уруксат берген жок, бир нерсеге урушту. Жүрүм-туруму езгерет, бала агрессивдүү, ыйлак, кыжырдуу болуп калышы мүмкүн. Бул жерде, тилекке каршы, кеңеш бере турган нерсе аз, бул курактын езгечелүктөрү. Ата-энелер оптималдуу «баш тартуу системасын» иштеп чыгышы керек. Балким, жен эле «жок» деп айтпастан, себебин түшүндүрүп, сүйлөшүү арзыйт. 10-11 жашында балдар дагы деле эч нерсени түшүнбөйт деп ойлобоо керек. Алар ез үй-бүлөсүнүн жашоосу женүндө кеп нерсени байкашат, керүшет жана билишет.</p>

В.БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ТААНЫП БИЛҮҮ (КОГНИТИВДҮҮ) ӨНҮГҮҮСҮ

Таанып билүү өнүгүүсү – бул баланын кабыл алуу, эс тутум, түшүнүктөрдү калыптандыруу, кейгейлердү чечүү, элестетүү жана логика сыяктуу ар кандай ой процессин өнүктүрүү аркылуу маалыматты үйрөнүү жана кейгейлердү чечүү жөндөмдүүлүгү.

10 жаштагы балдардын өнүгүүсү жетектөөчү ишмердүүлүктүн – окуп-үйрөнүүнүн негизинде ишке ашырылат. Башталгыч класстын окуучусу үчүн окуп-үйрөнүү коммуникативдик мүнөздө болгон маанилүү коомдук ишмердүүлүк катары иштейт. Окуу ишмердүүлүк процессинде окуучу билимди, билгичтиктерди жана кеңдүмдөрдү гана ездештүрбөстөн, езү үчүн окуу милдеттерин (максаттарды) коюуну, билимдерди ездештүрүүнүн жана колдонуунун жолдорун табууну, ез аракеттерин кеземелдеенү жана баалоону үйрөнөт. Башталгыч класстын окуучусуна психикалык кубулуштардын эрктүүлүгү, аракеттердин ички планы жана рефлексия мүнөздүү.

10 жаш курагында бойго жетүү женүндө түшүнүк пайда болот. Мектеп программасында жүктөмдөр кебейгендүктөн, балага эс алууга убакыт берүү керек,

аны менен, мисалы, зоопаркка барса болот. Бул куракта ал эски, белгилүү нерселерди жаңыча кабыл алат, ошол эле окуяларды башкача угат. Балага кеп убакыт белүү, ага тандоо укугун берүү менен, ата-энелер алардын досу болуп калышат, ал эми бул абдан маанилүү. Ошондо алар анын бейнесине мээримдүү жана түшүнүктүү катары бекемделишет.

Бул мезгилде балада өзүнө өзү баа берүү калыптана баштайт, ал үчүн башкалардын (досторунун, мугалимдеринин) ал жөнүндө эмне ойлогону абдан маанилүү. Мындай учурларда кебүрөөк сүйлөшүү, бардыгын түшүнүүгө жардам берүү керек. Жөн эле мисал келтирип, ете акылдуу фразаларды колдонбоо керек – бул жөн гана чаташтырат. Жаш еспүрүм үчүн эң башкысы ата-эненин колдоосу жана мээримин экенин түшүнүү керек. Ал достору да, жана жалпысынан курчаган дүйнө да ага жакшы мамиледе экенин билиши керек.

10 жаш курагында жаңы нерселерди үйрөнүүгө каалоо пайда болот. Бала сырткы келбети менен эксперимент жасай башташы мүмкүн. Бул учурда коркуунун кереги жок, тескерисинче аны менен бирге дүйнөнү изилдөө керек. Ага кызыктуу тажрыйбаларды таап, аларды бирге өткөрүү керек.

Ийгиликтүү окуу, ар кандай тапшырмаларды сапаттуу аткаруу үчүн өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн жана билгичтиктерин түшүнүү инсанды калыптандырууда борбордук орунга – компетенттүүлүк сезимин калыптандырууга алып келет.

Эгерде окуу ишмердүүлүгүндө компетенттүүлүк сезими жетишсиз калыптанбаса, балада өзүнө өзү баа берүүсү темендейт. Кээ бир изилдөөчүлөр бул өткөөл мезгилде өзүнө өзү баа берүүнүн кризисинин пайда болгонун белгилешет. Анын үстүнө, бул курактагы балдардын өзүнө өзү нааразы болуусу алардын жашоосунун салыштырмалуу жаңы чөйрөсүнө гана эмес – курдаштары менен баарлашууга, ошондой эле окуу ишмердүүлүгүнө да жайылтылат. Өзүнө карата сынчыл мамиленин курчушу башталгыч мектептин окуучуларында башка адамдар, айрыкча чоң адамдар тарабынан алардын инсандыгына жалпы оң баа берүү муктаждыгын актуалдаштырат.

ОН ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН КОГНИТИВДҮҮ ӨНҮГҮҮСҮНҮН МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

- *дүкөнгө барып, өз алдынча сатып алууларды жүргүзүшөт;*
- *шөйшөпти алмаштырышат;*
- *жашылча -жөмиштөрдү жууп тазалашат;*
- *окуу рөжими боюнча гигиеналык сунуштарды сакташат;*
- *бөлмөдөгү гүлдөргө кам көрүшөт.*

Г. БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Эстетикалык тарбиялоо – баланы тарбиялоонун эң маанилүү тарабы. Бул сезүү тажрыйбасын, инсандын эмоционалдык чөйрөсүн байытууга ебелге түзөт, реалдуулуктун моралдык жагын таанууга таасирин тийгизет (мектепке чейинки курактагы бала үчүн «сулуу» жана «боорукер» түшүнүктөрү дээрлик окшош), таанып-билүү активдүүлүгүн жогорулатат, ал тургай физикалык өнүгүүгө таасир этет. Эстетикалык тарбиялоонун натыйжасы болуп эстетикалык өнүгүү эсептелет. Эстетикалык тарбиялоо биринчи кезекте баланын музыкалык, керкем, театралдык, конструктивдүү билим берүүсүн камтыган чыгармачыл өнүгүүсүн болжолдойт.

Үй-бүлө, мугалимдер жана айлана-чөйрө балдардын музыкага, ырга, сүрөткө, бийгө жана башка өнөргө болгон сүйүүсүн ойгото алат.

Чыгармачылык балдарга эмоцияларын, индивидуалдуулугун билдирүүгө, курчап турган дүйнөнү түшүнүүгө, өзүнө болгон ишенимди, өзүн көрсөтүүгө болгон умтулууну жана кызматташууга жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк бөрөт.

Оюн аркылуу чыгармачылык ишмөрдүүлүк баланы искусствого тартуунун, кызыгуунун эң жеткиликтүү жана оптималдуу жолу болуп эсөптөлөт.

Бардык таанып билүүнүн, анын ичинде эстетикалык да негизинде ишмөрдүүлүк жатат. Бала өзүндө чыгармачылык дараметин өнүктүрүшү керек, пассивдүү угуучу жана байкоочу болбошу керек.

Музыкалык, көркөм жана жемиштүү ишмөрдүүлүктө балдар көркөм чыгармаларга, музыкалык жана көркөм искусство чыгармаларына эмоционалдуу жооп бөришөт, аларда адамдардын жана жаныбарлардын ар кандай эмоционалдык абалы образдуу каражаттардын жардамы менен бөрилөт. Музыкалык образды түшүнүп, музыкалык чыгарманын сюжетин көбүрөөк бүтүн кабыл ала башташат. Музыкага болгон кызыгуу, музыкалык ишмөрдүүлүктүн ар кандай түрлөрү активдүү түрдө көрүнөт.

Балдар музыкалык чыгарманын үнүнө эмоционалдуу гана жооп бөришөт, ал жөнүндө шыктануу менен айтышат (музыкалык образдардын жана баяндоонун табияты, музыкалык туюнтуу каражаттары жөнүндө), аларды турмуштук тажрыйба менен байланыштырышат. Музыкалык эс тутум балдарга сүйүктүү обондорун жаттоого, таанууга, атүгүл атоого мүмкүндүк бөрөт. Аткаруучулук ишмөрдүүлүктүн өнүгүүсүнө ушул курактагы өндүрүмдүү шыктануунун үстөмдүгү (ыр ырдоо, бий бийлөө, балдардын музыкалык аспабында ойноо, жөнөкөй ритмикалык үлгүнү кайра чыгаруу) түрткү болот. Балдар чыгармачылыкка болгон биринчи аракетин жасашат: бийди жаратуу, музыкага ойноону ойлоп табуу, марштын же бийдин татаал эмес ритмдерин импровизациялоо.

Предметтердин негизги касиеттери жөнүндө түшүнүктөр ого бөтөр көңөйөт жана төрөңдөйт. Бул курактагы бала негизги түстөрдү жакшы билет жана көлөкөлөр жөнүндө түшүнүгү бар (мисалы, бир түстөгү эки көлөкөнү көрсөтө алат: ачык кызыл жана кочкул кызыл). Алты жаштагы балдар геометриялык фигуралар бири-биринен эмнеси менен айырмаланарын айта алышат. Алар үчүн чоң сандагы предметтерди өлчөмү боюнча бири-бири менен салыштыруу татаал болбойт: мисалы, ар кандай өлчөмдөгү 7-10 табакты ирөттөп коюу, аларга тиешелүү өлчөмдөгү ар кандай өлчөмдөгү кашыктарды жайгаштыруу. Баланын мөйкиндиктө багыт алуу жөндөмдүүлүгү өсөт. Эгер ага жөнөкөй бөлмө планын сунуштаса, анда ал уктай турган бөшигин көрсөтө алат. Убакытты өздөштүрүү дагы эле жеткиликтүү эмес. Мөзгилдердө, жуманын күндөрүндө так багыт жок.

Бала өспүрүм куракка жакындаган сайын эмоцияларын ошончолук ичине катат. 10 жашында көптөгөн ата-энөлөр балдарынын алыстап көтө баштаганын, өздөрүнүн сөзүмдөрүн, күндөгү окуяларды дыкат сүрөттөп бөрүүнү токтотушканын, унчукпастыктын артында эмне жашырылганын жана бала кандай татаал суроолорду өз алдынча чөчип жатканын түшүнүү дайыма эле мүмкүн боло бөрбөйт. Улууна же кызына керексиз сөзүмдөрдү чыгарууну үйрөнүүгө жардам бөрүү үчүн, ичинде төрс энергия топтобош үчүн, көптөгөн психологдор балдарды чыгармачылыкка тартууну көңөш кылышат. Ата-энө үйдө чыгармачылык ишти аткарууну же сүрөт тартуу, скульптура жасоо, тамакжасаса боло турган ар кандай чыгармачыл-класстарда күчүн сынап көрүүнү сунуштайт. Баладан ата-энө менен окуганын талкуулоону гана эмес, өзү жактырган жагдайларды,

каармандарды, окуянын уландысын тартуусун сурануу керек.

Кээ бир эркек балдарда, бул мезгилде, китеп окууга болгон кызыгуу төмөндөгөнү байкалат, аны жандандыруу үчүн, балага негизги хоббисине байланыштуу адабияттарды окууну сунуштап, андан кийин татаал чыгармаларга өтсө болот.

Бала 10 жашында кооз жана анча деле айырмаланбаган нерселерди жакшы түшүнөт, ал сүрөт, спектакль, музыкалык чыгарма жөнүндө өз пикирин түзө алат. Ар кандай иш-чараларга катышуу баланын ой жүгүртүүсүн кеңейтет, искусствонун ар кандай багытын жакшыраак түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

10 жашында эркек балдар жана кыздар тамак жасоонун жана үй чарбасын жүргүзүүнүн негиздерин ездештүрө алышат. Бара-бара баланы бардык керектүү кендүмдөргө үй жумуштарына жардам берүүгө тартуу менен, үйрөтүү сунушталат: батирди тазалоо: чанды сордуруу, полду жуу, чанды тазалоо; кир жуугуч машина менен колдонуу, чоң эмес келемдегү буюмдарды кол менен жуу. Ата-эне уулуна же кызына ар кандай кездемеден турган буюмдарды жуунун ездештиктерин, жуучу каражаттарды колдонуу эрежелерин, женекей тамактарды даярдоону, плитаны колдонууну тааныштыруу керек. Электр же газ плитасында коопсуз тамак бышыруунун эрежелери жөнүндө айтып берүү, ботко, шорпо, пирог жасоону көрсөтүү; идиш жууп, аларды өз ордуларына жайгаштыруу; үй жаныбарларына кам көрүү, кичүү балдар менен жардам берүү керек. Турмуш-тиричилик кендүмдөрүнөн тышкары, курдаштар менен мамиле түзүүгө, ийгиликтүү окууга мүмкүнчүлүк берген билгичтиктерди жана кендүмдөрдү өркүндөтүүнү улантуу жакшы. Балага убакытты кеземелдөөнү, күнү бою милдеттерди белүштүрүүнү үйрөтүү керек. Бир күнгө иштерди пландаштыруу кендүмү балага жогорку класстарда кетерүлгөн окуу жүктөмү менен иштөөгө; далилдер менен өз пикирин коргоого; сынды кабыл алууга; өз жүрүм-турумун түшүнүүгө; татаал кырдаалдарда өзү үчүн турууга; чыр-чатактарды чечүүгө; татаал абалдан чыгуунун жолун табууга; тапшырмаларды аткарууга; жооптуу болууга; акча менен кайрылууга; үнөмдөөгө; ата-энесиз үйдө калууга; өз алдынча тамагын жылытууга; дүкөндөн таңактоого эмес, сапатка, зарылчылыкка багыт алуу менен продукцияны тандоого жардам берет.

ОН ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮСҮНҮН МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

- чыгармачыл оюндарга катыша алышат (мисалы, тиш щеткасы же самын менен сүйлөшүү ж.б.);
- долбоордун иш-чараларына катышышат;
- мыкты идеяларды жана мыкты долбоорлорду тандай алышат.

10 ЖАШ

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮ

Чакан тармак	Социалдык өнүгүү
Компонент	Коомдук-пайдалуу эмгек
Шкала	Бала эмгекке оң мамилени көрсөтөт

Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сабак үчүн тарбиячы тарабынан даярдалган материалдарды ез алдынча тизе алат, аларды жыйнайт, кисточкаларды, боектор үчүн идиштерди, палитраны жууйт, столдорду сүртөт. 2. Эмгекке оң мамилеге ээ, күчү жеткен эмгек тапшырмаларын аткарууну каалайт. 3. Эмгектин маанисин түшүнөт. 4. Биргелешкен эмгек ишмердүүлүктө катышкысы келет. 5. Баштаган ишти аягына чыгара алат. 6. Башкаларга жардам бергиси келет. 7. Чоң адамдардын эмгегин, анын коомдук маанисин, алардын эмгеги үчүн ыраазычылык сезимин түшүнөт. 8. Адамдын колу менен жасалган ишке кылдат мамиле кылат.
--------------	---

10 ЖАШ

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	Социалдык өнүгүү
Компонент	Коопсуздуктун негиздерин калыптандыруу.
Шкала	Бала коопсуздукка оң мамилени керсетет.
Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жаратылыштагы коопсуз жүрүм-турумду билет. 2. Жаратылышта бардыгы ез ара байланышта, жаныбарларга жана есүмдүк дүйнөсүнө коркунуч алып келбеш үчүн адам бул байлынышты бузбашы керектигин түшүнөт. 3. Жансыз жаратылыш кубулуштары (жамгыр, чагылган, мендүр, асан-үсен) менен, жаан жаап жаткандагы жүрүм-турум эрежесин билет. 4. Курт-кумурскалар чакканда жана жыгылганда биринчи жардам берүү эрежелерин турмушта колдоно алат.

10 ЖАШ

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	Социалдык өнүгүү
Компонент	Өздүк жашоо ишмердүүлүгүнүн коопсуздугу.
Шкала	Бала коопсуздукка оң мамилени керсетет.
Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ар түрдүү жыл мезгилинде (сууларга түшүү, велосипед, чана, коньки, лыжа тебүү) оюндар учурунда коопсуздук эрежелерин колдонот. 2. Турмуш-тиричиликте коркунуч булактары (электр шаймандары, газ плита, үтүк ж.б.) тууралуу билет. 3. Өрт коопсуздугу, ерттердүн себептери, ерт учурундагы жүрүм-турумдун женекей эрежелерин түшүнөт. 4. Чоң адамдардан жардам сурай алат. 5. Өз аты-женүн, курагын, үй дарегин, телефонду так айта алат.

10 ЖАШ

ТААНЫП БИЛҮҮ (КОГНИТИВДИК) ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	Сынчыл ой жүгүртүү
Компонент	Кырдаалга баа берүү жана кейгейдү чечүү
Шкала	Бала кейгейлердүн чечиминин жолун табат

Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чыр-чатактарды жөнгө келтирет жана кейгейдү чечет (эрежелердин, турмуштук көндүмдөрдүн жардамы менен). 2. Өзүнүн мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө ой жүгүртөт (мен секире алам, тез чуркай алам). 3. Өзүнүн аракеттеринин натыйжалары жөнүндө ой жүгүртөт (эгер мен мындай кылсам, анда... мындай болмок, эгер менен мындай жасасам, анда мындай иш болмок). 4. Жол берүүгө макул болот.
--------------	---

10 ЖАШ

ТААНЫП БИЛҮҮ (КОГНИТИВДИК) ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	Сынчыл ой жүгүртүү
Компонент	Жаратылыш дүйнөсү менен таанышуу.
Шкала	Бала жаратылыш жөнүндө түшүнүгүн көрсөтөт.
Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жаратылыш менен баарлашуу процессинде өзүнүн ден соолугун бекемдегенү билет. 2. Жаратылыш кубулуштары ортосунда себеп-натыйжа байланыштарын түзө алат (сезон – өсүмдүктөр – адамдардын эмгеги). 3. Жандуу жана жансыз жаратылыштын өз ара аракетин көрсөтө алат. 4. Адамдын, жаныбарлардын, өсүмдүктөрдүн жашоосунда күн жана абанын мааниси жөнүндө айтып берет. 5. Өсүмдүктөргө кам көрүүнү билет.

10 ЖАШ

ЧЫГАРМАЧЫЛ ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	Чыгармачылык баланын өнүгүүсү үчүн курчаган дүйнөнү таанып-билүү каражаты катары.
Компонент	Чыгармачылык (креативдүүлүк) жана өзүн көрсөтүү.
Шкала	Бала чыгармачылыкка кызыгууну көрсөтөт
Керсеткүчтөр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Апликация, декоративдүү сүрөт тартуунун жардамы менен оймолорду өз алдынча түзөт. 2. Көргөнүнүн сезимдерин билдирет – сүрөттөрдө, кол эмгегинде, уккандан – инсценировкада, эске тутуму боюнча айтып берген («Биз Ысык-Көлдө болдук»). 3. Сүрөттө жана колу менен жасоодо (толкундар, мүйүздөр, гүлдөр) элдик орнаменттин элементтерин пайдаланат. 4. Сүрөттөрдү жана колу менен жасоону көп сандагы деталдары менен аткарат. 5. Мурда алынган билим жана тажрыйбаны пайдалануу менен сюжеттик-ролдук оюндагы аракеттерди, сюжеттерди моделдештирет. 6. Оюнда, бийде, спектаклдарда, инсценировкаларда (жомоктордон сценалар, куурчак театры, концерт) ар түрдүү ролдорду аткарат. 7. Өзүнүн кез карашы жана фантазиясы боюнча чыгарманын аягын өзгөртө алат.

КОРУТУНДУ

Алкактык компетенттүүлүк шкаласы Ош, Нарын, Чүй жана Баткен областарынын максаттуу жалпы билим берүүчү уюмдарынын мугалимдерине окуучулар канчалык өзүлөрүнүн турмуштук кендүмдөрүн, гигиеналык маданиятын жана жүрүм-турумун методикалык колдонмодо жазылган үзгүлтүксүз тарбиялык сааттар, уюштурулган иш-чаралар аркылуу жакшырта алышканын керүүгө жардам берет. Ошондой эле өзүнүн мектебинде гигиена жана санитария боюнча баа берүүнү өткөрүү боюнча окуучулар менен бирге аракеттер жана биргелешкен жолугушуулар аркылуу кейгейлердү аныктоого жана чечүүгө көмөктөшөт.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласын колдонуу үй-бүлөнүн, мугалимдердин, окуучулардын үзгүлтүксүз жана практикалык өз ара аракеттенүүсүндө гана натыйжалуу болот. Мындай мамиле позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду, сынчыл жана чыгармачылык (креативдүү) ой жүгүртүүнү калыптандыруу жана өнүктүрүүнү демилгелейт.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласы он жаштагы балдардын өзгөчөлүктөрүн, өнүгүүнүн ар түрдүү темпин, окшош эмес физикалык, эмоционалдык жана акыл-эс жөндөмдүүлүктөрүн эске алганын белгилеэ маанилүү.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласын теменкү багыттар боюнча колдонуу сунушталынат:

- позитивдүү гигиеналык кендүмдү жана жүрүм-турумду жакшыртууга улуттук программа;
- башталгыч мектептин окуучуларында позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумдун өнүгүүсү жөнүндө коомчулукту маалымдоо;
- ата-энелерди санитардык-гигиеналык иш-чаралардын өткөрүлүшүн жакшыртууга тартуу;
- сынчыл жана чыгармачылык (креативдүү) ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө багытталган программалар;
- башталгыч класстын окуучуларын окутуу сапатын жогорулатуу;
- башталгыч класстын окуучуларын гигиеналык тарбиялоо.

ТИРКЕМЕЛЕР

1-ТИРКЕМЕ.

МУГАЛИМДИН ТАРБИЯЛЫК СААТТАН КИЙИНКИ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮ (РЕФЛЕКСИЯСЫ)

Педагогдун аты-жөнү _____

1. Тарбиялык саатта Сиздин оюңуз боюнча, эмнелер абдан ийгиликтүү болду? Эмне үчүн Сиз ушундай деп эсептейсиз?

2. Сиз еткерген тарбиялык сааттын алгылыктуу жактары кайсылар деп ойлойсуз?

3. Тарбиялык сааттын кайсы ийгиликтүү учурлары боюнча кесиптештериңиздер менен белүшсөңүз болот? Эмне үчүн?

4. Сиздин оюңуз боюнча, тарбиялык саатта эмнелер ийгиликсиз болуп калды? Кандай себептер боюнча?

5. Ушул ийгиликсиз учурларды чечүү үчүн Сизге кандай жардам керек?

6. Тажрыйбаңызды байытыш үчүн кесиптештердин сабактарына катышуунун мааниси кандай?

БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ БАРАГЫ

Параметри: билим бөрүү чөйрөсүнүн абалы

Максаты: тарбиялык сааттагы билим бөрүү чөйрөсүн баалоо

Байкоону ким жүргүзөт: насаатчы

№ п/п	Көрсөткүчтөр Параметрлер	Каалаган учур	Канааттандыраарлык учур	Каалабаган учур
1.	окуучулардын активдүүлүгү	–Мугалим азыраак сүйлөйт, окуучулар көбүрөөк сүйлөшөт. – Мугалим бардык окуучулардын процесске катышуусуна көңүл бөлөт.	–Мугалим окуучуларга сүйлөөгө мүмкүнчүлүк берет, алар айтканды кайталабайт, оңдоолорду киргизбейт. –Убак-убагы менен угуучуларды активдүү болууга үндөйт.	–Негизинен мугалим сүйлөйт. –Бардык окуучулар активдүү болушуна көңүл бурбайт.
2.	Окуучулардын өз ара аракеттенүүсү	Тапшырманы аткарып жатканда окуучулар мугалим менен гана эмес, бири-бири менен да иштешет. Тарбиялык саатта өз ара аракеттенүүнүн бардык типтери колдонулат: (мугалим/ тарбиячы – окуучу/ ата-эне, окуучу/ата-эне – окуучу/ата-эне).	Окуучулар тарбиялык сааттын көп бөлүгүндө мугалим менен гана иштешет (мугалим-окуучу, окуучу– мугалим).	Мугалим суроо берет, окуучулар жооп беришет. Окутуу процесси бир багыттуу.
3.	Баа берүү	–Мугалим сабакта диагностикалык, калыптандыруучу, жыйынтыктоочу баалоонун ар кандай методдорун, техникаларын пландаштырат жана колдонот. Угуучуларга кайтарым байланышты уюштурат. –Тарбиялык сааттын тыянагын чыгарууда мугалим окуучулардын жумуштарынын натыйжаларына таянат.	-Мугалим калыптандыруучу баалоонун техникаларын системалуу түрдө колдонбойт. -Кээде кайтарым байланышты камсыздайт.	-Мугалим гана окуучуларды баалайт.

Насаатчынын эсине:

Алынган маалыматты кантип талдаш керек?

Белүп каралган керсеткүчтер (индикаторлор) баалоо аспектисинин кайсынысы каалабаган учур экенин керүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мындай аспекттер канчалык көбүрөөк болсо, ал учур ушунчалык кооптуу экенин айгинелейт. Демек кандайдыр бир аракеттерди керүш керек. Канаатандыраарлык учур да мугалимдин кемчиликтери жөнүндө күбелейт.

Кандай кадамдарды шилтөө керек?

- алынган маалыматты мугалим менен талкуулап, кемчиликтердин себептерин аныктоо;
- мугалим менен биргелешип, учурду жакшыртуу жана өзгөртүү үчүн милдеттерди коюу;
- коюлган милдеттерди ишке ашыруунун мөөнөтүн аныктоо;
- кийинки тарбиялык сааттка катышуунун мөөнөтү жөнүндө макулдашуу.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР:

- 1) Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. — Б., педагогика, 2003.
- 2) Каранова Т. Элдик салттар менен тарбиялоо — ез алдынча принцип катарында// Қазгу Хабаршысы. — Алматы, 2011.
- 3) Низовская И.А. «Сын ой жүгүртүүнү естүре турган окуу жана жазуу» программасынын сездүгү: окуу-методикалык окуу китеби. — Бишкек: Бибкф, 2003.
- 4) Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. — 2-е изд., стер. — М.: издательский центр «Академия», 2004. — 256 с.
- 5) Лебедева-Несевра Н.А. «Калктын ден-соолугун калыптандыруучу социалдык факторлор тутумундагы гигиеналык жүрүм-турум». — Москва//Вопросы психологии. 2014 г.
- 6) «Үч жаштан жети жашка чейинки балдарды окутуу жана өнүктүрүү» боюнча колдонмо. — Бишкек. 2018.
- 7) Пособие «Жизненные навыки», второе издание сентябрь 2016 ©датский молодежный красный крест (дмкк).
- 8) Полиевский С А. Гигиенические основы физкультурно-спортивной деятельности: учебник для студ. учреждений высшего образования /С.А. Полиевский. — М.: Издательский центр «Академия», 2014. — 272 с.
- 8) Сергиенко, Е. А. Социально-эмоциональное развитие детей. теоретические основы / Е. А. Сергиенко, Т. Д. Марцинковская, Е. И. Изотова и др. — М.: дрофа, 2019. — 248 с.: ил.
- 9) Эсенгулова М., Асекова Ж. «Сынчыл ой жүгүртүүнү естүрүү үчүн окуу жана жазуу» программасынын хрестоматиясы. — Бишкек, 2004.
- 10) Эсенгулова М., Асекова Ж. Мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү... («Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү естүрүү» усулунун теориясы жана практикалык тажрыйбасы). — Бишкек., 2008.

